

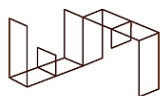
Erfgoed in het Groen

Beleidsnota Cultuurhistorisch erfgoed
2010 – 2015

GEMEENTE
UTRECHTSE HEUVELRUG

Welstand en Monumenten
Midden Nederland

GEMEENTE
UTRECHTSE HEUVELRUG

Deze nota is tot stand gekomen in
samenwerking met
mw. Drs. B.H.H.M. Giesen-Geurts van
Welstand en Monumenten
Midden-Nederland.

Mw. A. Seraus-van den Broek
Mw. mr. J.M. van den Heuvel MA
Beleidsadviseurs Cultuurhistorie
Gemeente Utrechtse Heuvelrug

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	3
1 Inleiding	5
1.1 Waardevol erfgoed in een groene gemeente	5
1.2 Doelstellingen	6
1.3 Investeren in erfgoed is effectief	7
1.4 Verplichtingen en verwachtingen	8
1.5 Leeswijzer	10
2 Het beleid van rijk en provincie	11
2.1 Inleiding	11
2.2 Beleid voor cultuurhistorisch erfgoed in het algemeen	11
2.3 Monumenten	16
2.4 Archeologie	21
2.5 Cultuurlandschap	23
2.6 Conclusies en aanbevelingen	26
3 Het gemeentelijke beleid	27
3.1 Inleiding	27
3.2 Monumenten	28
3.3 Archeologie	32
3.4 Cultuurlandschap	35
3.5 Integraal cultuurhistorisch beleid	36
3.6 Heuvelrugthema's	39
3.7 Communicatie en publieksbereik	45
3.8 Conclusie en aanbevelingen	48
4 Implementatie van het beleid	51
4.1 Inleiding	51
4.2 Aanbevelingen vanuit de afdeling cultuurhistorie	51
4.3 Projecten, middelen en planning	51
4.4 Overzicht van aanbevelingen en doelstellingen	53
Bijlagen	57
Bijlage 1 Investeren in erfgoed is effectief	59
Bijlage 2 Verslag van de werkconferentie	62
Literatuur, bronnen en websites	71
Colofon	73

1 Inleiding

1.1 Waardevol erfgoed in een groene gemeente

Stuwend ijs vormde zo'n 150.000 jaar geleden, tijdens de voorlaatste ijstijd, een wal van zand- en grindlagen. Deze stuwwal in het landschap die van Het Gooi tot aan Rhenen loopt, vormt de basis voor de ontstaansgeschiedenis van de Utrechtse Heuvelrug. De overgangen van hoog naar laag land van dit heuvellandschap (de zogeheten gradiënten) hebben geleid tot bijzondere cultuurhistorische waarden. Ze vertellen over de vorming van het landschap en de geschiedenis van de dorpen.

De flanken van de Heuvelrug herbergen een bijzonder grote hoeveelheid **archeologische waarden**. Dat blijkt uit de vele vondsten die tijdens archeologisch onderzoek worden gedaan, uitgevoerd in het kader van bouwontwikkelingen. De sporen van menselijke aanwezigheid gaan maar liefst terug tot 150.000 à 200.000 jaar geleden.

Overzicht van archeologische perioden

Periode	Datering				
Nieuwe Tijd	1500	–		heden	
Late Middeleeuwen	1050	–		1500	na Chr.
Vroege Middeleeuwen	450	--		1050	na Chr.
Romeinse Tijd	12	voor Chr.	--	450	na Chr.
IJzertijd	800	voor Chr.	--	19	voor Chr.
Bronstijd	2000	voor Chr.	--	800	voor Chr.
Nieuwe Steentijd (Neolithicum)	5300	voor Chr.	--	2000	voor Chr.
Midden Steentijd (Mesolithicum)	8800	voor Chr.	--	4900	voor Chr.
Late Oude Steentijd (Laat-Paleolithicum)	32.000	voor Chr.	--	8800	voor Chr.
Midden Oude Steentijd (Midden-Paleolithicum)	300.000	voor Chr.	--	32.000	voor Chr.

Opvallend zijn de grafheuvels uit de periode 3000 tot 1500 voor Christus, waarvan er tussen Doorn en Leersum zo'n zeventig zijn gelokaliseerd. Een aantal van deze prehistorische heuvels is voor wandelaars ontsloten door middel van de 'grafheuvelroute'. Ook hebben archeologen nabij Amerongen, Leersum en Maarn zogeheten restanten van *celtic fields* aangetroffen, akkercomplexen uit de Bronstijd en de IJzertijd. En hoewel binnen de gemeentegrenzen weinig sporen uit de Romeinse Tijd gevonden zijn, werd in 2003 een voor Nederland unieke vondst gedaan in Leersum in de vorm van fragmenten van een bronzen plaat met een Latijnse inscriptie. Uit de middeleeuwen dateren verder de *engen* die in elk dorp op de Utrechtse Heuvelrug te vinden zijn, en sporen van de vroegmiddeleeuwse handelsweg van Utrecht naar Keulen, de *Via Regia*.

Naast deze archeologische waarden is de gemeente Utrechtse Heuvelrug ook rijk aan **gebouwd erfgoed**, dat herinnert aan de groei en de economische ontwikkeling van de dorpen. Zo zijn er kastelen en ridderhofsteden uit de late middeleeuwen, buitenplaatsen van rijke zeventiende-eeuwse kooplieden en boerderijcomplexen met schuren, hooibergen en schaapskooien. Ook ontwikkelingen uit de negentiende en twintigste eeuw, zoals die van de 'Stichtse Lustwarande', de aanleg van spoor- en tramwegen, de komst van zorginstellingen en de groei van het inwoneraantal, zijn terug te zien in het gebouwde erfgoed.

Veel van deze cultuurhistorisch waardevolle gebouwen zijn beschermd als monument. De gemeente telt zo'n 270 rijksmonumenten en ruim 400 gemeentelijke monumenten en is daarmee na Utrecht en

Amersfoort de derde monumentengemeente van de provincie. Onder deze monumenten bevindt zich bovendien het grootste aantal beschermde historische buitenplaatsen van Nederland.

Kenmerkend voor de gemeente Utrechtse Heuvelrug is het groene karakter, dat wordt gevormd door onder meer de bossen en heidevelden op de hoge delen van de heuvelrug, de uitgestrekte parken van de verschillende buitenplaatsen op de gradiënten en het agrarische land van de lager gelegen delen. Dat deze verschillende landschappen van regionaal en zelfs landelijk belang zijn, blijkt uit het feit dat de gemeente gelegen is in verschillende aangewezen **cultuurlandschappen**: het Nationaal Park Utrechtse Heuvelrug, de Gelderse Vallei, de Langbroekerwetering, het Kromme Rijngebied en het Nationaal Landschap Rivierengebied.

1.2 Doelstellingen

Deze beleidsnota vormt een antwoord op de vraag naar actief erfgoedbeleid op het gebied van cultuurhistorie, niet alleen voor de komende zes jaar maar ook voor de langere termijn. De keuze voor een actief erfgoedbeleid wordt ondersteund door de gemeentelijke Structuurvisie, waarin cultuurhistorie is benoemd tot één van de speerpunten van het gemeentelijke beleid.

Amerongse bovenpolder

Hoofddoel van deze nota is om een **beleidskader** te geven voor het behoud, de versterking en de ontwikkeling van het waardevolle erfgoed van de gemeente Utrechtse Heuvelrug, dit ten behoeve van huidige en toekomstige generaties. Cultuurhistorisch erfgoed wordt niet gezien als een decor, maar als een kans voor verbetering van onze leefomgeving en economische ontwikkeling. Door een actief en enthousiasmerend beleid wordt het draagvlak voor behoud van het erfgoed onder eigenaren, inwoners en bezoekers bevorderd.

Daarnaast beoogt deze nota **integrale samenhang** tussen de verschillende facetten van het cultuurhistorisch erfgoed, en tussen dit beleidsveld en andere beleidsvelden (o.a. ruimtelijke ordening, natuur en landschap, recreatie en toerisme, economie).

Verder geeft deze nota **prioritering** voor de projecten en de daarmee gepaard gaande investeringen van de gemeente ten behoeve van het cultuurhistorisch erfgoed. Dit bevordert duidelijkheid en transparantie over de betrokken projecten, zowel voor de financiering als de planning. De toekomstvisie en de beschreven projectvoorstellen gelden voor de periode 2010-2015.

Deze nota is in eerste instantie geschreven voor de leden van de gemeenteraad, die daaruit kennis kunnen nemen van het voorgestelde erfgoedbeleid en daar al dan niet hun goedkeuring aan kunnen verlenen. Verder dient ze als onderlegger voor de werkzaamheden van de beleidsvormers- en uitvoerders binnen de gemeente.

1.3 Investeren in erfgoed is effectief

Cultuurhistorie levert ook geld op!

Deze beleidsnota heeft als doelstelling het behoud, de versterking en de ontwikkeling van het cultuurhistorische erfgoed. Maar is investeren in erfgoed wel de moeite waard? Het brengt immers hoge kosten en extra regelgeving met zich mee.

In 1994 presenteerde het rijk het Strategisch Plan voor de Monumentenzorg. Daarin werden de positieve financiële neveneffecten van monumentenzorg benoemd en gecijferd. Aangetoond werd dat monumentenzorg het rijk niets kost. Integendeel, elke geïnvesteerde euro verdient zichzelf terug, hetgeen ook wordt bevestigd door recente onderzoeken. Helaas weegt die waarde van erfgoedbehoud nog niet echt mee in belangenafwegingen en bij investeringsbeslissingen. Dankzij onderzoeken naar de baten van cultuurhistorie komt hier echter verandering in. Vaak blijkt dat investeren in cultuurhistorie of in een cultuurhistorisch planalternatief rendabel is in financiële, economische en maatschappelijke zin.

De aanwezigheid van erfgoed genereert niet alleen geldstromen vanuit winkel- en horecabezoek, maar ook als aantrekkelijke vestigingslocatie voor bedrijven en dienstverleners. Zo zijn de vele landgoederen en buitenplaatsen uiterst gewilde locaties voor de vestiging van hoogwaardige kantoorfuncties, opleidingsinstituten en zorg- en wooncomplexen. Kosten voor onderhoud, restauratie, toegankelijkheid en informatievoorziening verdienen zichzelf daarmee terug. Ook beïnvloedt de monumentale status de waarde van gebouwen positief. Indirect levert dit voor de gemeente extra opbrengsten op door een hogere onroerend zaakbelasting.

Naast deze financiële waarde heeft cultuurhistorie voor een gemeente ook belangrijke maatschappelijke baten, zoals de recreatieve belevingswaarde, de verervingswaarde¹ en de woongenotswaarde. Hoewel deze meestal geen directe inkomsten genereren, leveren ze wel een maatschappelijk rendement op. In Bijlage 1 worden de resultaten van meerdere onderzoeken weergegeven en toegelicht.

Cultuurhistorisch erfgoed geeft een meerwaarde aan bebouwing en landschap. Investeren in het cultuurhistorisch erfgoed verdienen zich terug. Voldoende reden voor de gemeente Utrechtse Heuvelrug om voor erfgoedbeleid een belangrijke plaats in te ruimen. Vooral omdat er zoveel cultuurhistorisch erfgoed van hoge waarde in de gemeente aanwezig is.

Cultuurhistorie in planvorming

Door het cultuurhistorisch erfgoed bij het ontwerpen te gebruiken als inspiratiebron voor de (ruimtelijke) planvorming krijgen plannen een meerwaarde. Zeer bruikbare instrumenten daarbij zijn de beeldkwaliteitsplannen, zoals het Beeldkwaliteitsplan Langbroekerwetering. Dit dient bij veranderingen aan bebouwing, erfinrichting en open ruimten als inspiratiebron en duidelijke richtlijn. Het doel hierbij is dat streekeigen bouw- en beplantingskenmerken in de toekomst blijven voortbestaan.

¹ Enquêtemethode waarbij mensen aangeven welke betalingsbereidheid per jaar bestaat ten behoeve van de instandhouding van cultuurhistorische waarden van het gebied voor hun nakomelingen.

De gemeente heeft een intrinsieke verantwoordelijkheid voor het behoud van het cultuurhistorisch erfgoed. De positieve uitkomsten van onderzoek naar de economische waarde van cultuurhistorisch erfgoed ondersteunen de conclusie dat de monumentenzorg veel vaker deel zou moeten uitmaken van strategische overwegingen en geldstromen op andere beleidsterreinen, zoals economische zaken, recreatie en toerisme en stedelijke vernieuwing.

1.4 Verplichtingen en verwachtingen

Erfgoed is een zaak van algemeen belang: het is voor iedereen en van iedereen en vormt een deel van onze dagelijkse leefomgeving en daarmee van onze huidige identiteit. Het heeft een belangrijke sociale, maatschappelijke en een wetenschappelijke waarde. Bovendien bepaalt het erfgoed de identiteit van de dorpen van de gemeente Utrechtse Heuvelrug. De aandacht voor geschiedenis en het draagvlak voor erfgoedbehoud is groot in de gemeente Utrechtse Heuvelrug. De betrokkenheid van de inwoners blijkt wel uit de aanwezigheid van diverse historische- en natuurverenigingen. Veel inwoners zijn op enigerlei wijze actief betrokken bij het behoud van het erfgoed en hebben er ook bewust voor gekozen om in deze prachtige omgeving te gaan wonen.

Dorpsgezicht Amerongen

De aanwezigheid van zoveel waardevol cultuurhistorisch erfgoed schept verplichtingen en wekt verwachtingen. Verplichtingen komen voort uit de bestaande wet- en regelgeving, het al vastgestelde erfgoedbeleid en de kaders die nieuw beleid van hogere overheden stellen. Zo zien organisaties als de provincie Utrecht, de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en het Nationaal Restauratiefonds in de gemeente Utrechtse Heuvelrug een belangrijke (gespreks)partner. Temeer omdat de gradiënt van de stuwwal van de Utrechtse Heuvelrug voor een zeer groot deel binnen de gemeente Utrechtse Heuvelrug is gelegen, alsmede het grootste deel van de Stichtse Lustwarande. Voornoemde instanties verwachten daarom een actieve opstelling van de gemeente. Ze zien de gemeente Utrechtse

Heuvelrug als een belangrijke partij bij de opstelling en ontwikkeling van visies en plannen. Vanwege het belang van interactieve totstandkoming van beleid, en het verkrijgen van draagvlak voor deze nota werden voorafgaand aan de opstelling van deze nota gesprekken gevoerd met adviseurs van verschillende beleidsvelden binnen de gemeente, met externe specialisten, en cultuurhistorische verenigingen en werkgroepen. Daarnaast vond er op 22 april 2008 een zeer geslaagde werkconferentie *Sporen zoeken, sporen uitzetten!* plaats. Daarbij bleken er duidelijke verwachtingen over het cultuurhistorisch erfgoed te leven bij monumenteneigenaren, inwoners en bezoekers van de gemeente Utrechtse Heuvelrug. Dit werd nog eens bevestigd door de inhoudelijke reacties over dit onderwerp ten aanzien van de discussieversie van de Structuurvisie.

Grafheuvel Prattenburg

De uitkomsten van de werkconferentie bleken zeer waardevol voor deze beleidsnota. Tijdens vier workshops werd gediscussieerd over uiteenlopende onderwerpen, waarbij positieve en negatieve aspecten naar voren werden gebracht, problemen aangekaart en suggesties aangedragen voor het gemeentelijk cultuurhistorisch beleid. Veel van de naar voren gebrachte zaken zijn verwerkt in deze nota. Er is een groot draagvlak voor erfgoedbehoud, maar men verwacht een proactieve, stimulerende en coördinerende rol van de gemeente. In Bijlage 2 is het verslag van de werkconferentie opgenomen. Er is in de tussentijd door de gemeente al veel gedaan om aan de wensen die zijn uitgesproken tijdens de werkconferentie tegemoet te komen. Zo wordt de Open Monumentendag nu gemeentebreed opgepakt met een overkoepelend thema, waaraan door de dorpen lokaal invulling kan worden gegeven. Ook is er een contactpersoon benoemd voor de landgoederen. Verder wordt er gewerkt aan de cultuurhistorische waarden- en beleidskaart die ervoor zal zorgen dat cultuurhistorie steeds zal worden meegewogen bij ruimtelijke planvorming. Sommige wensen konden echter nog niet worden ingewilligd, zoals het opzetten van een instandhoudingsregeling voor monumenten, waarvoor de financiële middelen op dit moment ontbreken.

1.5 Leeswijzer

De ingrediënten voor deze nota *Erfgoed in het Groen* zijn afkomstig uit het erfgoedbeleid van de rijksoverheid, de provincie Utrecht en de gemeente Utrechtse Heuvelrug zelf. Dit beleid zal in de hierna volgende hoofdstukken 2 en 3 worden uiteengezet. Aan het eind van deze hoofdstukken wordt steeds een overzicht gegeven van concrete aanbevelingen.

Hoofdstuk 4 behandelt de concrete implementatie van het beleid. Er wordt een planning getoond van de taken en projecten die met het jaarlijks beschikbare budget worden uitgevoerd. Ook is hier een uitgebreid overzicht te zien van alle aanbevelingen die het rijk, de provincie en de gemeente zelf doen op het gebied van cultuurhistorie en welk gevolg de gemeente daaraan zal geven. In die tabel zijn ook de aanbevelingen opgenomen, die inwoners hebben aangedragen tijdens de werkconferentie *Sporen zoeken, sporen uitzetten!*, die op 22 april 2008 is gehouden.

2 Het beleid van rijk en provincie

2.1 Inleiding

De hoofdpijlers van cultuurhistorisch erfgoedbeleid zijn monumenten, archeologie en cultuurlandschap. Vanwege de sterke onderlinge verwevenheid tussen de drie pijlers heeft de gemeente Utrechtse Heuvelrug gekozen voor een beleidsnota waarin deze pijlers integraal zijn opgenomen. Daarnaast heeft erfgoedbeleid dwarsverbanden met andere sectoren zoals ruimtelijke ordening, natuur en landschap, onderwijs, kunst en cultuur en recreatie en toerisme.

Cultuurhistorisch erfgoed is voor velen een nog tamelijk onbekend beleidsterrein. Vaak wordt daarbij wel direct gedacht aan de gebouwde monumenten, maar ziet men veel minder de verbanden met archeologie en het cultuurlandschap. Om de kaders en kansen van het hedendaagse beleid in een perspectief te plaatsen, volgt hieronder een samenvatting van het integrale beleid voor cultuurhistorie van rijks- en provinciale overheid. Aansluitend wordt daarna een korte ontwikkelingsgeschiedenis van de drie beleidspijlers gegeven alsmede het daarbij behorende beleid van hogere overheden.

Niet alleen op rijksniveau, maar ook op provinciaal, regionaal en gemeentelijk niveau is er de afgelopen jaren een zeer grote dynamiek. Dit heeft tot gevolg dat het cultuurhistorisch beleid vrijwel continu in beweging is. Het hieronder geschetste rijks- en provinciaal beleid betreft duidelijk een momentopname. Beleidsstukken op rijks- en provinciaal niveau wijzigen op dit moment vaak zo snel, dat hetgeen nu wordt weergegeven morgen al weer veranderd kan zijn.

Het cultuurhistorisch erfgoed is gebaseerd op de drie hoofdpeilers:

Monumenten
Archeologie
Cultuurlandschap

2.2 Beleid voor cultuurhistorisch erfgoed in het algemeen

Rijksbeleid

Er is een hernieuwd besef ontstaan dat de als belangrijk ervaren cultuurhistorische kwaliteiten op het spel staan in het licht van de snelle en omvangrijke ruimtelijke veranderingen in Nederland. Culturele identiteit en het behouden van de daarmee samenhangende regionale verscheidenheid zijn tot uitgangspunt voor de inrichtingsopgave voor de toekomst genomen. Dit heeft geleid tot een veelheid van beleidsstukken op rijksniveau waarbij cultuurhistorie vooral vanuit de integrale samenhang met de ruimtelijke ordening benaderd wordt.

Hieronder wordt van een aantal van de belangrijkste nota's een korte algemene toelichting gegeven. Daarnaast wordt het specifieke rijksbeleid met betrekking tot de drie hoofdpeilers monumenten, archeologie en cultuurlandschap nader uitgewerkt.

Nota Belvedere

In 1999 is als een gezamenlijk product vanuit vier ministeries, de nota *Belvedere, beleidsnota over de relatie tussen cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting* gepresenteerd. Hierin wordt een visie gegeven op de wijze waarop met de cultuurhistorische kwaliteiten van het fysieke leefmilieu in de toekomstige ruimtelijke inrichting van Nederland kan worden omgegaan, en wordt aangegeven welke maatregelen daartoe moeten worden getroffen. Cultuurhistorie wordt daarbij beschouwd als van vitale betekenis voor de samenleving en de individuele burger. Het behoud en het benutten van het cultureel erfgoed voegt kwaliteit toe aan de culturele dimensie van de ruimtelijke inrichting. Een ontwikkelingsgerichte benadering staat daarbij centraal.

De centrale doelstelling van het belvederebeleid werd als volgt verwoord: *De cultuurhistorische identiteit wordt sterker richtinggevend voor de inrichting van de ruimte, en het rijksbeleid zal daarvoor goede voorwaarden scheppen.*

Nota Ruimte

De in 2006 vastgestelde Nota Ruimte “Ruimte voor ontwikkeling” is een strategische nota op hoofdlijnen, waarin het nationaal ruimtelijk beleid zoveel mogelijk is ondergebracht. Uitwerkingen van deze Nota zijn onder andere de Nota Mobiliteit, de Agenda Vitaal Platteland en het Actieprogramma Cultuur en Ruimte.

In de Nota Ruimte gaat het om inrichtingsvraagstukken die spelen tot 2020, met een doorkijk naar 2030. In de nota worden de hoofdlijnen van beleid aangegeven, waarbij de ruimtelijke hoofdstructuur van Nederland (RHS) een belangrijke rol zal spelen. De nota heeft vier algemene doelen: versterken van de economie, krachtige steden en een vitaal platteland, waarborging van waardevolle groengebieden (behouden en versterken natuurlijke, landschappelijke en culturele waarden) en veiligheid.

Geconstateerd wordt dat het landschap zichtbaar verrommelt en versnipperd door onder andere aanleg van infrastructuur, verstedelijking en intensivering van de landbouw. Hierdoor staat de kwaliteit van natuur, landschap en cultuurhistorie onder druk, waardoor zowel internationaal unieke als voor Nederland kenmerkende waarden zouden kunnen verdwijnen. Structuren of gebieden worden soms aan het zicht onttrokken of overwoekerd door nieuwe bebouwing waardoor burgers de historische functie en betekenis steeds moeilijker ervaren. Tegelijkertijd zijn er kansen bijzondere, nieuwe ruimtelijke waarden te ontwerpen. De Nota Ruimte biedt de benodigde ruimtelijke randvoorwaarden voor borging en ontwikkeling van deze natuurlijke, landschappelijke en culturele waarden.

Cultuurimpuls ISV-2

In het in 2004 gepresenteerde Beleidskader Investeringsbudget Stedelijke Vernieuwing 2 (ISV-2) is als beleidsthema voor de omgevingskwaliteit de ‘Cultuurimpuls’ opgenomen. De doelstelling daarbij is de verbetering van de kwaliteit van de leefomgeving door het integraal benutten en borgen van culturele kwaliteiten in de praktijk van de stedelijke vernieuwing.

Gesteld wordt dat imago, identiteit en uitstraling van een wijk of buurt in belangrijke mate worden bepaald door de beleving van de lokale historie en aanwezige visuele kwaliteiten. Een beroep op fysieke culturele kwaliteiten verrijkt de stedelijke vernieuwing. Daaronder worden verstaan het onroerend cultureel erfgoed (archeologie, monumenten, stedenbouwkundige structuren, stads- en dorpsgezichten), fysieke cultuurvoorzieningen (o.a. podia, ateliers) en ontwerpqualiteiten (architectuur, stedenbouw, landschapsarchitectuur, kunst in de openbare ruimte).

De gemeente wordt gevraagd voor een selectief aantal wijken of delen van het stedelijk gebied de culturele kwaliteiten expliciet te benoemen en te benutten in de gebiedsontwikkeling. Speciale aandacht wordt gevraagd voor de naoorlogse wijken en beschermde stads- en dorpsgezichten. De Cultuurimpuls beoogt ruimtelijke ontwikkelingsprocessen ook te laten profiteren van niet tastbare

culturele kwaliteiten, waarbij het op lokaal niveau ontwikkelen van dwarsverbanden tussen de fysieke sector en de cultuursector een eerste voorwaarde is.

Modernisering Monumentenzorg

Begin 2008 is een start gemaakt met een proces tot modernisering van de monumentenzorg, dat uiteindelijk door de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap is vastgelegd in de *Beleidsbrief MoMo, Modernisering Monumentenzorg* uit 2009. Deze modernisering op landelijke schaal is volgens de beleidsbrief nodig, omdat het bestaande monumentenstelsel te weinig is ingesteld om beleidsgericht werken te ondersteunen, het wordt gezien als een hindernis en omdat er klachten zijn over een te hoge administratieve lastendruk. De modernisering van de monumentenzorg wordt gestoeld op de volgende drie pijlers.

Andrieskerk in Amerongen

Pijler 1: Cultuurhistorische belangen meewegen in de ruimtelijke ordening

Volgens het oude monumentenstelsel worden er individuele gebouwen beschermd als cultuurhistorisch waardevolle elementen. Er zijn echter nog veel meer plaatsen, structuren en gebieden die waardevol zijn, maar die je niet allemaal kunt beschermen. Deze cultuurhistorische waarden moeten volgens de nieuwe monumentenzorg worden meegewogen in de ruimtelijke ordening. Het bestemmingsplan is daarvoor het instrument. Dit betekent dat gemeentes een analyse moeten gaan maken van de in hun gebied aanwezige cultuurhistorische waarden. De conclusies die gemeentes aan die analyse verbinden, verankeren zij in hun bestemmingsplannen. Daarnaast zal een beleidsmatige visie aangaande cultuurhistorie door de gemeente, maar ook door het rijk en de provincies in structuurvisies worden beschreven. Al met al heeft deze werkwijze minder sectorale regelgeving achteraf en meer generieke borging vooraf als resultaat. Overigens betekent dit niet dat de sectorale regelgeving (de bescherming van rijksmonumenten) door de minister wordt afgeschaft.

Pijler 2: Krachtiger en eenvoudiger regelgeving

Er moet meer ruimte komen voor burgers en eigenaren van monumentale panden. De betrokkenheid van particulieren bij monumentenzorg is groot. Zij hechten vaak belang aan met name de sociale of sociaaleconomische waarde van monumenten. De minister zou burgers en maatschappelijke organisaties meer willen betrekken bij de monumentenzorg. Ook wil de minister de procedures voor het verkrijgen van een vergunning voor kleine ingrepen korter en eenvoudiger maken. Uit deze tweede pijler vloeit een aantal concrete maatregelen voort. Zo zal de minister niet meer op grote schaal rijksmonumenten gaan aanwijzen maar alleen nog een aantal zeer bijzondere panden. Ook laat hij de leeftijdsgrens van vijftig jaar, die voor rijksmonumenten geldt, los. Er zullen daarnaast vrijwel geen nieuwe beschermde dorps- en stadsgezichten meer worden aangewezen. Verder zullen bepaalde ingrepen niet meer vergunningplichtig zijn.

Pijler 3: Bevorderen van herbestemming

Met het veranderen van de maatschappij veranderen ook leefstijlen en ruimtegebruik. Dat heeft tot gevolg dat gebouwen leeg kunnen komen te staan. Als het verval dan toeslaat, kunnen cultuurhistorische waarden verloren gaan. Het is dan ook zaak om herbestemming van monumenten te bevorderen. Bij functieverandering moet echter wel rekening worden gehouden met de cultuurhistorische waarden. Planvorming bij herbestemming duurt soms jaren en leegstand tast het gebouw aan. Het beleid in deze pijler is erop gericht de gebouwen in de planperiode tegen

verloedering te beschermen en om tijd te bieden voor ontwikkeling van de plannen.

Als één van de concrete maatregelen wil de minister dat gemeenten het voorbereidingsbesluit kunnen gebruiken om te voorkomen dat karakteristieke, leegstaande gebouwen gesloopt worden. De RCE zal als kennisinstituut een kennisprogramma opstellen over herbestemming.

Provinciaal beleid

Hieronder wordt van een aantal van de belangrijkste nota's een korte algemene toelichting gegeven. Daarnaast wordt in de voorliggende beleidsnota bij de nadere uitwerking van de drie hoofdpijlers nog wat verder ingegaan op het specifieke provinciale beleid voor monumenten, archeologie en cultuurlandschap.

Cultuurhistorische Hoofdstructuur

De in december 2002 verschenen Cultuurhistorische Hoofdstructuur (CHS) vormt de onderlegger van het cultuurhistorische beleid van de provincie Utrecht. Monumenten, archeologie en cultuurlandschap zijn in hun onderlinge samenhang per (deel)gebied beschreven en op de kaart gezet.

In de gemeente Utrechtse Heuvelrug worden de gebieden Utrechtse Heuvelrug, Kromme Rijn en Langbroek, de Gelderse Vallei en Nederrijn en Lek onderscheiden. Thematisch zijn van belang:

- de flanken van de Heuvelrug vanwege de zeer hoge archeologische waarden en verwachtingen;
- de Grebbelinie, die deels binnen de gemeente ligt.

De Heuvelrug en Gelderse Vallei zijn ontstaan in de ijs tijden. Het landijs schoof vanuit het noorden puin, zand en stenen voor zich uit. Daar waar het ijs tot stilstand kwam, ontstond de Heuvelrug, erachter de vlakke en natte Vallei. Ten zuiden van de Heuvelrug ligt het rivierengebied, waar Kromme Rijn, Nederrijn en Lek zowel door natuurlijke omstandigheden als door afdamming door de mens in de loop van de eeuwen hun loop verlegden. Er ontstonden hoge zanderige stroomruggen en natte (veen)gebieden.

Door de verschillen in eigenschappen van de bodem en de veranderende technische mogelijkheden van de mens hebben deze landschappen een heel verschillende bewoningsgeschiedenis.

Op de Heuvelrug zijn sporen van zeer vroege bewoning gevonden, die zelfs al van voor het ontstaan van de heuvel zelf dateren. Vanaf de achtste eeuw ontstonden vaste nederzettingen die onderling en met de grotere plaatsen (Rhenen, Utrecht en Wijk bij Duurstede) waren verbonden door doorgaande boven- en benedenwegen. Vanaf de dertiende eeuw werden de eerste kastelen en versterkte huizen gebouwd en vooral in de zeventiende en achttiende eeuw meerdere grote kastelen. Deze stonden in de lage gebieden onder aan de Heuvelrug, de heuvel zelf werd ingericht als jacht- en ontspanningsgebied met grootscheepse bosaanleg, zichtassen, sterrenbossen en dergelijke. In de negentiende en twintigste eeuw ontstonden de kleinere buitenhuizen en landgoederen, die bekend staan als de Stichtse Lustwarande. Deze ontwikkeling hing onder meer samen met de komst van het spoor, waardoor mensen uit de grote steden voor weekenden en zomersvakanties de bosrijke gebieden beter konden bereiken. De Langbroekerwetering vormt een uniek door de mens gecreëerd landschap op de grens van Heuvelrug en Rivierenlandschap met verkavelingspatronen uit de twaalfde eeuw, oude ridderhofsteden, buitenplaatsen en landgoederen. In de natere Vallei hangt de bewoningsgeschiedenis sterk samen met de waterhuishouding en militaire geschiedenis (griften, Grebbelinie en Valleikanaal).

Binnen de CHS maakt de provincie een onderscheid tussen 'veilig stellen' en 'eisen stellen'. In gebieden die de provincie wil '**veilig stellen**' moet cultuurhistorie sturend zijn voor de ontwikkelingen. Snelle en grootschalige transformaties moeten worden voorkomen. De gradiënt Heuvelrug-Kromme Rijn (waartoe de Langbroekerwetering behoort) en de strategische zones van de waterlinies (waaronder de Grebbelinie) moeten naar mening van de provincie worden veilig gesteld. Als hoofdopgave voor de gradiënt Heuvelrug-Kromme Rijn ziet de provincie het herkenbaar en aaneengesloten houden van de overgangen, het voorkomen van versnippering door sturing van de stedelijke en recreatieve druk in het hele gebied en met name natuurontwikkeling in Langbroek. De

ruimtelijke ontwikkelingen moeten zich laten leiden door de samenhangende cultuurhistorische kwaliteiten.

Voor de Grebbelinie geldt als hoofdpoging: het anticiperen op nieuwe ontwikkelingen vanuit de samenhang van de Grebbelinie als doorlopende verdedigingslijn en het contextueel uitwerken daarvan. Zo kan de Grebbelinie bijvoorbeeld een schakel worden tussen natuur, recreatie en waterberging.

Bij 'eisen stellen'- gebieden moet naar inzicht van de provincie de cultuurhistorie richting geven aan de mogelijkheden voor nieuwe ontwikkelingen. Cultuurhistorie is niet leidend maar geeft wel in belangrijke mate richting aan de (nieuwe) ruimtelijke kwaliteit. Binnen de gemeente Utrechtse Heuvelrug betreft dit de gebieden met de aanduidingen: 'Archeologie op de flanken van de Heuvelrug', 'Grebbelinie' en 'Lustwarande koninklijke bossen en villaparken'.

De opgaven voor archeologie en Grebbelinie worden elders in deze nota genoemd. Voor 'Lustwarande, koninklijke bossen en villaparken' acht de provincie het als belangrijkste opgave te zoeken naar een optimale balans tussen rood (bebouwing) en groen (natuur bij functieverandering en het verbinden van natuur- en cultuurwaarden bij vormen van recreatie).

De CHS is verankerd in het Streekplan en de Handleiding bestemmingplannen 2006 van de provincie. De toetsende rol van de provincie bij vaststelling van bestemmingsplannen is veranderd en de goedkeuring daarvan is vervallen door de nieuwe Wet ruimtelijke ordening. De provincie kan in het voortraject een inhoudelijke instructie aan de gemeente geven en heeft de mogelijkheid tot het indienen van zienswijzen. Daarom streeft de provincie voor wat betreft het veilig stellen van cultuurhistorische waarden vooral naar een meer inhoudelijke samenwerking met de gemeenten. Dit is vastgelegd in de provinciale Cultuurnota 2009-2012, die in de volgende paragraaf wordt besproken.

Sprengen in Driebergen

De CHS werd door de provincie voorheen gebruikt als toetsingskader voor ruimtelijke plannen en als basis voor uitvoeringsplannen zoals die in het kader van de Visie Stichtse Lustwarande. De provincie gaat in het nieuwe cultuurbeleid (zie ook hieronder) verder uitvoering geven aan een aantal strategische uitvoeringsprojecten, monumentale gebiedsprojecten, het benutten van wettelijke instrumenten en visievorming en kennisontwikkeling.

Doordat de CHS inzichtelijk maakt waar zich concentraties van cultuurhistorisch erfgoed bevinden worden aanknopingspunten geboden voor bestemmings- en andere ruimtelijke plannen. De CHS kan gebruikt worden als onderlegger voor een cultuurhistorische waardenkaart op gemeentelijk niveau, en is voor de gemeente zowel een richtlijn als een kans voor de toekomst.

Cultuurnota 2009-2012

Op 10 november 2008 werd de nota 'Cultuur is kracht', de provinciale cultuurnota voor de periode 2009-2012 vastgesteld. Hierin staat het beleid van de provincie in het teken van de volgende hoofddoelen:

- inzetten van cultuur als schakel in de samenleving (verbreden en verbinden);
- behoud en ontwikkeling van het cultureel erfgoed;
- stimuleren van de ruimtelijke kwaliteit (gebiedsontwikkeling en advies);

- ondersteunen van artistieke productie en vernieuwing.

Binnen deze hoofddoelen draait het telkens om het benutten en versterken van kwaliteit (aanbod), het verbeteren van de zichtbaarheid en de participatie (bereik) en het investeren in de basis (infrastructuur). Daartoe zijn in 2008 drie verbindende programma's opgesteld waarin uitgewerkte beleidskaders zijn opgenomen. Het betreft de Programma's Vrede van Utrecht, Utrechtse Schatkamers en Cultuur en Economie. Het cultuurhistorisch erfgoed vervult een belangrijke rol in al deze programma's.

Concreet hanteert de provincie daarbij de volgende ambities en doelen op het gebied van cultuurhistorisch erfgoed:

- Uitvoering cultuurhistorische projecten door middel van subsidies in het programma Agenda Vitaal Platteland (AVP);
- Realisering deelprojecten in de Grebbelinie, Waterlinie, Utrechtse Heuvelrug en Groene Hart;
- Ontwikkeling van de Cultuurhistorische hoofdstructuur en opnemen in het programma Cultuur en Ruimte en in de verordening Wet op de ruimtelijke ordening;
- Voortzetting van de subsidieregeling Erfgoedparels;
- Cultuurhistorie en creativiteit meer benutten bij de vormgeving van het landschap en de gebouwen door gericht historisch onderzoek om op die wijze cultuur en historie te integreren in planontwerpen of door het vastleggen en presenteren van transformaties in het Utrechtse Landschap;
- Continuering financiële steun aan uitvoeringsorganisaties zoals Monumentenwacht en het Steunpunt Archeologie en Monumenten Utrecht (STAMU), en het bijdragen aan het Restauratie opleidingsproject (ROP);
- De stortingen in het Cultuurfonds Monumenten Utrecht (CMU) zijn niet verlengd omdat het fonds voldoende is gevuld;
- Ondersteuning gemeenten in het ontwikkelen van archeologische verwachtingskaarten;
- Uitvoering wettelijke taken zoals zorg voor het provinciaal archeologisch depot, toetsing van ruimtelijke ingrepen volgens het hiertoe ontwikkelde kader in de verordening Wro, en de aanwijzing van archeologische attentiegebieden;
- Verkenning mogelijke verbetering van beheer en behoud van de archeologische monumenten;
- Cultuurhistorische Atlas up to date maken en voor iedereen toegankelijk stellen;
- Cultuureducatie door middel van een doorlopende leerlijn vanaf de basisschool;
- Cultuurparticipatie door ondermeer het bereikbaar maken van historische informatie waarbij bibliotheken, archieven en musea actief worden betrokken (van Collectie naar Connectie en Historische Informatie Punten).

Het cultuurbeleid van de provincie biedt via diverse subsidie- en stimuleringsregelingen veel kansen voor monumenten, archeologie, cultuurlandschap en cultuurparticipatie. Er zijn veel mogelijkheden voor cofinanciering van projecten. De provincie verlangt van gemeenten een eigen bijdrage, zowel in financiële als personele zin.

2.3 Monumenten

Ontwikkelingsgeschiedenis van Monumenten

Monumentenzorg ontstond aan het einde van de negentiende eeuw, begin twintigste eeuw, toen historische gebouwen in hoog tempo dreigden te verdwijnen. De bescherming beperkte zich in eerste instantie tot belangrijke gebouwen daterend uit de periode vóór 1850, zoals kerken, molens en kastelen. In de loop der jaren kregen nieuwe categorieën en tijdsperiodes de aandacht, zoals agrarisch erfgoed, industrieel erfgoed, de periode 1850-1940 en recent de Wederopbouwtijd 1940-1965. Het individuele monument werd steeds meer in relatie tot zijn omgeving bekeken. Bijgebouwen,

erfindeling, groenaanleg en het stedenbouwkundig ontwerp maakten voortaan deel uit van onderzoek en bescherming.

Vanaf eind jaren zestig van de twintigste eeuw werden beschermde stads- en dorpsgezichten aangewezen, zoals de beschermde dorpsgezichten van Amerongen en Rijsenburg. Doel van deze aanwijzingen is om het karakter van deze gezichten te behoeden en om nieuwe ontwikkelingen te laten passen binnen het karakter van de specifieke kern.

Vanaf de jaren tachtig verschoof de aandacht steeds sterker van objectgerichte naar gebiedsgerichte monumentenzorg en de integratie met andere beleidssectoren, zoals ruimtelijke ordening, archeologie, educatie, recreatie en toerisme. De integrale benadering mondde uit in de rijksnota Belvedere en de oprichting in 1999 van het interdepartementale projectbureau Belvedere.

De Nota Belvedere beoogt de alom aanwezige cultuurhistorische waarden sterker richtinggevend te laten zijn bij de inrichting van Nederland. Daarmee kan het aanzien van Nederland aan kwaliteit winnen en tegelijkertijd kunnen de cultuurhistorische waarden op het terrein van de archeologie, gebouwde monumenten en historisch cultuurlandschap in onderlinge samenhang worden versterkt.

In 2010 houdt projectbureau Belvedere op te bestaan, maar het Belvedere-gedachtegoed 'Behoud door ontwikkeling' heeft inmiddels alom post gevat. Hiervoor werd in paragraaf 2.2 ook al het nodige aangegeven over de Nota Belvedere.

Aanvankelijk was monumentenzorg een rijksaangelegenheid. Met de Monumentenwet 1988 vond decentralisatie van de vergunningverlening voor (bouwkundige) rijksmonumenten naar de gemeenten plaats. Gemeenten kregen steeds meer taken toebedeeld, hetgeen leidde tot een beter besef van verantwoordelijkheid voor de historische leefomgeving. De aanwijzing van gemeentelijke monumenten op grond van een gemeentelijke monumentenverordening nam daardoor een grote vlucht. Ook de diverse dorpen van de Utrechtse Heuvelrug gingen daartoe over, omdat zij zich bewuster werden van het grote plaatselijke belang van diverse gebouwen en objecten vanwege de beeldbepalende, historische, architectuurhistorische of lokale geschiedkundige waarde.

Rijksbeleid voor Monumenten

De Monumentenwet 1988 vormt de grondslag voor het rijksmonumentenbeleid. De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed voert namens de minister de wettelijke taken uit.

Wijziging van de Monumentenwet 1988

Op 1 januari 2009 is een wijziging van de Monumentenwet 1988 in werking getreden, alsmede een aanvullende ministeriële regeling. Hierdoor is sprake van een nog verdere decentralisatie van het monumentenbeleid naar gemeenten. De wijzigingen hebben betrekking op het volgende:

- **Beperking van de adviesplicht door de Minister per 1 januari 2009**

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed hoeft niet meer bij alle vergunningaanvragen voor rijksmonumenten om advies te worden gevraagd. Dit is nog alleen verplicht bij:

- a. Afbraak van een beschermd monument of een gedeelte daarvan;
- b. Ingrijpend wijzigen van een beschermd monument;
- c. Reconstructie van een beschermd monument;
- d. Geven van een nieuwe bestemming aan een beschermd monument.

De beperking van de adviesplicht zal een aantal vergunningprocedures voor rijksmonumenten versnellen, maar betekent ook meer eigen verantwoordelijkheid voor de gemeente. Ook de

monumentencommissie heeft een grotere verantwoordelijkheid, omdat zij voor veel plannen het enige adviesorgaan van de gemeente is.

- **Onafhankelijkheid en deskundigheid van de Monumentencommissie bij wet geregeld**
Leden van het college van burgemeester en wethouders mogen geen deel uitmaken van de monumentencommissie. Deskundigheid is vereist, vooral op het gebied van cultuurhistorie, bouw- en architectuurhistorie, restauratie, landschap en stedenbouw.
In de gemeente Utrechtse Heuvelrug is de monumentencommissie van Welstand en Monumenten Midden Nederland de adviescommissie voor monumenten. Deze commissie voldoet aan alle wettelijke vereisten van deskundigheid en onafhankelijkheid.

- **Beperking van aanwijzings- en selectiebeleid**
De aanwijzing van rijksmonumenten van vóór 1940 is definitief stopgezet. Alleen de minister kan bij hoge uitzondering 'uit eigener beweging' nog monumenten uit deze periode aanwijzen. Formele aanwijzingsverzoeken door derden zijn niet langer mogelijk, alleen suggesties aan de minister. Het aanwijzingsbeleid van monumenten van vóór en vanaf 1940 zal in een nieuwe beleidsregel worden vastgelegd.

Monumentale panden in Amerongen

Andere wetswijzigingen van invloed op Monumentenbeleid

Ook enkele nieuwe (voorgenomen) wetten uit de ruimtelijke orderingssector zijn van invloed op het gemeentelijk beleid voor cultuurhistorisch erfgoed. De meest directe invloed betreft het beleid voor monumenten.

De nieuwe Wet ruimtelijke ordening (nWro)

Op 1 juli 2008 is de gewijzigde Wet op de ruimtelijke ordening in werking getreden. De wetgeving op het gebied van de ruimtelijke ordening is hierdoor op meerdere punten ingrijpend gewijzigd. Vertrouwde instrumenten verdwenen en er zijn nieuwe instrumenten voor in de plaats gekomen.

Het bestemmingsplan is daarbij – als juridisch bindend instrument – binnen de gemeente nog centraler komen te staan dan al het geval was. Er is een strikte scheiding tussen beleid en bestemmingsplan, beleidsdocumenten hebben geen directe juridische werking meer. En er is sprake van een halvering van de proceduuretijd voor de vaststelling van een bestemmingsplan. De goedkeuring van de provincie op de bestemmingsplannen is vervallen en er geldt een verplichting tot digitalisering van de bestemmingsplannen.

Wet algemene bepalingen omgevingsrecht (Wabo)

De Wet algemene bepalingen omgevingsrecht is per 1 oktober 2010 in werking getreden. Deze wet brengt circa 25 regelingen samen die de fysieke leefomgeving betreffen. Het gaat hierbij om bouw-, milieu-, natuur- en monumentenvergunningen, die opgaan in één vergunning, de zogenaamde omgevingsvergunning.

De proceduretijd voor vergunningen tot wijziging van rijksmonumenten blijft ongewijzigd, maar voor gemeentelijke monumenten is deze aanzienlijk verkort, tot acht weken in plaats van de huidige twaalf weken. Daarnaast is er sprake van een digitaal loket via de Landelijke Voorziening Omgevingsloket (LVO).

Archeologische monumenten zijn niet in de Wabo opgenomen. De vergunningsprocedure, zoals deze nu geldt voor archeologische rijksmonumenten, blijft van kracht.

De verkorte procedures voor gemeentelijke monumenten en het vereiste controlesysteem van de Wabo vragen om aanpassingen in de organisatie en de werkprocessen, en om voldoende en deskundig personeel, dat het bij monumenten vereiste maatwerk kan leveren. De exacte consequenties van de Wabo voor de gemeente zijn op dit moment nog niet te overzien.

Overige belangrijke beleidsvoornemens van het rijk

Naast de al genoemde beleidsvoornemens in het kader van de Modernisering van de Monumentenzorg zijn er op rijksniveau nog meer voornemens tot aanpassing van bestaand beleid c.q. de opstelling van nieuw beleid die van belang zijn om te vermelden in deze nota. Het betreffen de volgende zaken.

Aandacht voor de Wederopbouwperiode 1940-1965

Na afronding van het onderzoeksproject genaamd Monumenten Inventarisatie Project (MIP) waarbij de periode 1850-1940 werd onderzocht, heeft het rijk zich vervolgens gericht op onderzoek van de architectuur en stedenbouw uit de Wederopbouwperiode 1940-1965.

Op 15 oktober 2007 maakte de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed de lijst van 100 topmonumenten uit de periode 1940-1958 bekend.¹ Objectbescherming is slechts een beperkt onderdeel van het beleid voor Wederopbouw. De periode kenmerkt zich, nog meer dan door bijzondere architectuur, door een specifiek stedenbouwkundig gedachtegoed. Er was in de betreffende tijdsperiode veel aandacht voor het gebruik en de inrichting van de openbare ruimte. Daarom richt het rijksbeleid zich sterk op planologische inpassing van de karakteristieke stedenbouwkundige opzet van Wederopbouw wijken. 'Behoud door ontwikkeling' is ook hier het uitgangspunt.

Er staan geen objecten uit de gemeente Utrechtse Heuvelrug in de lijst van 100 topmonumenten uit de Wederopbouwperiode die van rijkswege worden beschermd. Wel zijn er wijken en objecten uit de Wederopbouwperiode die de moeite waard zijn om op gemeentelijk niveau nader te onderzoeken en wellicht te gaan beschermen of inpassen in ruimtelijke plannen. Het behoort tot de vrije beleidsruimte van de gemeente om middelen beschikbaar te stellen voor nader onderzoek.

Instandhouding en subsidiëring

De oude subsidieregelingen voor restauratie en voor onderhoud van rijksmonumenten zijn in 2006 vervangen door het Besluit Rijkssubsidiëring Instandhouding Rijksmonumenten (BRIM-regeling). Deze regeling is gericht op onderhoud en instandhouding.

Voor grote restauraties is er een specifieke achterstandsregeling in het leven geroepen, waarvan jaarlijks een beperkte categorie rijksmonumenten gebruik kan maken. Tevens bestaan er mogelijkheden voor laagrentende restauratiehypotheek en belastingaftrek.

De subsidie-aanvragen voor de BRIM-regeling moeten door de eigenaren rechtstreeks bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed worden ingediend. Ten opzichte van de voorheen bestaande subsidieregelingen heeft dit een taakverlichting voor de gemeente tot gevolg gehad. De gemeente is

¹ Rijksmonumenten moeten tenminste 50 jaar oud zijn. Voor gemeentelijke monumenten geldt deze leeftijdsgrens niet.

wel verantwoordelijk voor het toezien op de afgifte van de benodigde monumentenvergunning en ook nog altijd voor toezicht en handhaving tijdens het bouwproces. Ook de loketfunctie, ter voorlichting en ondersteuning van eigenaren is gehandhaafd.

Monumentenbeleid van de provincie Utrecht

Het erfgoedbeleid van de provincie Utrecht hecht aan behoud van monumenten. In vervolg op het al ingezette traject van het Ministerie Onderwijs, Cultuur en Wetenschap 'Modernisering van de Monumentenzorg' zal het provinciale accent nog meer verschuiven van objectgerichte monumentenzorg naar het monument in de omgeving.

De provinciale adviesrol zal de komende jaren wijzigen door decentralisatie van taken. Zo zal de aanwijzing van rijksbeschermd stads- en dorpsgezichten mogelijk een provinciale taak worden. In het – nog op te stellen – Programma Cultuur en Ruimte zal de provincie aanvullend beleid ontwikkelen.

Er zijn via het Investeringsbudget Landelijk Gebied (ILG) en de Agenda Vitaal Platteland (AVP) mogelijkheden tot medefinanciering van (ruimtelijke) plannen, waarbij cultuurhistorie tot een belangrijk speerpunt is benoemd. Dit komt in een brede context ook de monumenten ten goede, omdat in de gebieden met een hoge cultuurhistorische waarde immers in de meeste gevallen ook sprake is van een hoge concentratie beschermde monumenten en MIP-panden (niet beschermde objecten uit het Monumenten Inventarisatie Project).

Parelfonds

De provincie zal steun blijven verlenen aan belangrijke uitvoeringsorganisaties op het gebied van monumenten, zoals de Monumentenwacht, het Steunpunt Archeologie en Monumenten en het Restauratie Opleidingsproject.

De afgelopen jaren is het provinciale monumentenkrediet, inclusief de voorfinancieringsregeling voor rijksmonumenten, vervangen door de regeling Erfgoedparels. Deze regeling maakt de restauratie van grote, spraakmakende monumenten mogelijk.

In 2008 zijn voor het eerst uit het hiervoor ingestelde 'Parelfonds' restauraties gesubsidieerd van industriële en religieuze monumenten.

Ondanks het feit dat er tot op heden in de gemeente Utrechtse Heuvelrug nog geen restauraties van monumenten gesubsidieerd werden vanuit dit fonds, biedt deze provinciale regeling wellicht kansen voor de toekomst. In 2009 heeft de provincie bij de toekenning van subsidies nogmaals prioriteit geven aan het industrieel en religieus erfgoed. Daarna worden deze categorieën geëvalueerd en eventueel andere gekozen, waarbij vooralsnog gedacht wordt aan buitenplaatsen, parken, boerderijlinten en infrastructurele werken.

Heidevelden bij Maarn

2.4 Archeologie

Ontwikkelingsgeschiedenis van Archeologie

Net als bij de gebouwde monumentenzorg ontstond de interesse voor het ondergrondse inheemse (Nederlandse) archeologische erfgoed rond het einde van de negentiende eeuw en het begin van de twintigste eeuw. Men was aanvankelijk sterk gericht op opgraven. Uiteindelijk vond een verschuiving plaats van opgraven naar behoud ter plaatse (*in situ*) en inpassing in ruimtelijke plannen.

Dit inpassen is op diverse wijzen mogelijk, zowel grootschalig als kleinschalig. Te denken valt aan het zichtbaar maken van oude wegen (zoals bijvoorbeeld de Limes) door middel van de aanleg van groenstructuren boven op de – zo mogelijk nog in de bodem aanwezige – archeologische restanten. Of het verbeelden en hierdoor weer herkenbaar maken van de archeologische bodemschatten van een plek, bijvoorbeeld door via een andere materiaalkeuze of kleur van bestrating archeologische sporen ‘zichtbaar’ te maken, zoals een voormalige waterput, muurresten, restanten van kerken, woningen, slotgrachten en dergelijke. Inmiddels zijn hiervan vele prachtige voorbeelden in Nederland te vinden.

Archeologie was het exclusieve domein van de hogere overheden en de universiteiten. Slechts enkele grote gemeenten hadden voldoende middelen en capaciteit om een eigen archeologiebeleid te voeren naar de maatstaven die de wet daaraan stelde. In 1992 werd in Valletta het Europese Verdrag van Malta ondertekend. Pas in september 2007 werd dit Verdrag geratificeerd en geïmplementeerd in de Nederlandse wetgeving. In 2007 trad de Wet op de Archeologische Monumentenzorg in werking, waardoor het zwaartepunt van uitvoering van wettelijke taken op het gebied van archeologie vrijwel geheel bij gemeenten kwam te liggen, en gemeenten ook sindsdien het bevoegd gezag zijn geworden bij archeologische aangelegenheden.

Per 1 september 2007 trad de Wet op de Archeologische Monumentenzorg in werking waardoor de gemeente nieuwe taken kreeg toebedeeld, doordat zij werden aangewezen als het bevoegd gezag voor archeologische aangelegenheden. Dit betreffen nieuwe, extra gemeentelijke taken, waarvoor specialistische kennis benodigd is.

Rijksbeleid voor Archeologie

Sinds 1 september 2007 is de Wet op de Archeologische Monumentenzorg (Wamz) van kracht. Door de inwerkingtreding is er sprake van een wijziging van de Monumentenwet 1988, de Ontgrondingenwet, de Wet Milieubeheer en de Woningwet. De Wamz kent drie hoofduitgangspunten:

1. Behoud in situ, ofwel behoud ter plaatse. De bodem is de beste conservator van archeologische sporen;
2. Bij ruimtelijke planvorming moet archeologie in een vroeg stadium worden betrokken. Eventuele archeologische vondsten kunnen dan tijdig in de plannen worden ingebed, bij voorkeur zonder opgravingen;
3. De verstoorder betaalt: dit geldt voor zowel het vooronderzoek naar mogelijke archeologische sporen als de kosten van opgraven en onderzoek, indien blijkt dat behoud in situ geen optie is.

Er is een wettelijke verplichting ontstaan om archeologie mee te nemen bij alle ruimtelijke planvorming en daarnaast is de gemeente het ‘bevoegd gezag’ geworden voor archeologie. Met het nieuwe, wettelijke regime is sprake van een verschuiving van taken en verantwoordelijkheden naar de gemeenten. De gemeenten zijn verplicht de verantwoordelijkheid voor archeologische monumentenzorg zelfstandig op zich te nemen en eigen archeologiebeleid te ontwikkelen.

Het rijk (de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed handelend namens de minister van OCW) behoudt een aantal taken, zoals het verlenen van opgravingsvergunningen, die vooral zijn toegespitst op de circa 1600 van rijkswege beschermde archeologische monumenten. Het rijk verleent daarvoor de

monumentenvergunningen. Ook verleent het rijk de opgravingsvergunningen en zorgt het voor het beheer van het landelijke archeologische informatiesysteem Archis. Vanaf januari 2011 kan men voor instandhouding van archeologische rijksmonumenten bij het rijk een aanvraag doen voor subsidie (BRIM Archologie)

Archeologiebeleid van de provincie Utrecht

Eerder werd vastgesteld dat in de gemeente Utrechtse Heuvelrug aantoonbaar veel belangrijke archeologische waarden aanwezig zijn. De gemeente heeft ook een groot aantal wettelijk beschermde archeologische monumenten. De archeologische verwachting in de gemeente Utrechtse Heuvelrug is zeer hoog. Dat wil zeggen dat er bij grondwerkzaamheden een zeer grote trefkans is op archeologische sporen.

Tussen Veenendaal en Rhenen zijn de oudst bekende sporen van menselijke aanwezigheid in Nederland gevonden, bestaande uit vuurstenen vuistbijlen van circa 200.000 jaar oud. Vanaf 5000 voor Christus, na de ijstijden en het ontstaan van de stuwwal, gingen mensen zich permanent in het gebied vestigen. Op de flanken van de Heuvelrug, vooral tussen Rhenen en Doorn zijn daarvan sporen te vinden in de vorm van grafheuvels en omwalde akkercomplexen (celtic fields of raatakkers). Dit type akkers werd tot in de vroege middeleeuwen gebruikt. Rond de achtste eeuw ontstaan de meeste dorpen (zoals we ze nu nog kennen) met hun specifieke structuren (engen, kampen, boven- en benedenwegen om respectievelijk in de winter en de zomer te gebruiken).

De provincie Utrecht rekent de flanken van de Heuvelrug, samen met de Romeinse Limes, tot de belangrijkste archeologische gebieden binnen de Cultuurhistorische Hoofdstructuur (CHS). Meer specifiek vormen de flanken van de Heuvelrug een speerpunt, als 'eisen stellen' gebied binnen de CHS. De provincie adviseert voor de flanken van de Heuvelrug om:

- Verwachtingen over archeologische waarden te inventariseren, in kaart te brengen en door waardering nader te selecteren;
- Bij planvorming en activiteiten die betrekking hebben op de bodem een archeologische toets uit te voeren;
- Op basis van inventarisatie en selectie beleid te ontwikkelen dat is gericht op bescherming en beheer;
- Mogelijkheden te onderzoeken om archeologische vindplaatsen beleefbaar te maken.

Met de inwerkingtreding van de Wet op de Archeologische Monumentenzorg (Wamz) is de rol van de provincie op het gebied van archeologische monumentenzorg veranderd. De directe bemoeienis van de provincie met het gemeentelijke archeologiebeleid is in 2007 afgebouwd, omdat gemeenten geacht worden hun eigen beleid te voeren. Het Steunpunt Archeologie en Monumenten Utrecht kan daarbij ondersteunen.

Tot 2012 ligt de provinciale prioriteit bij de implementatie van de Wamz volgens het vastgestelde beleidskader uit 2007. Dit betekent het voortzetten van de ondersteuning van gemeenten in het ontwikkelen van archeologische verwachtingskaarten, de ondersteuning van gemeenten door het Steunpunt Archeologie en Monumenten, de zorg voor het provinciaal depot en de toetsing van ruimtelijke ingrepen volgens het hiertoe ontwikkelde kader in de provinciale verordening en de Wet op de Ruimtelijke Ordening. De provincie heeft ook een taak bij de aanwijzing van archeologische attentiegebieden en gemeentelijke depots. Daarnaast wil

de provincie de archeologische waarden zichtbaar en beleefbaar maken en ondersteunt de provincie initiatieven in gebiedsgerichte programma's, zoals Agenda Vitaal Platteland en projecten in het kader van Hart van de Heuvelrug.

De provincie is voornemens veel te investeren in de restauratie van archeologische monumenten en terreinen. Een aandachtspunt is het beheer en behoud van deze monumenten en terreinen op de lange termijn. In 2009 werd vanuit een brede provinciale invalshoek de mogelijkheid verkend van het

Uilentoren in Leersum

verbeteren van beheer, bijvoorbeeld door het ondersteunen van terrein- of monumenteneigenaren. Doel van de verkenning betreft het in beeld brengen van de knelpunten en het aangeven van wat nodig is om deze op te lossen.

Tenslotte is de provincie voornemens een nieuwe informatievoorziening in te richten als opvolger van de Archeologische Kroniek, waarbij diverse doelgroepen moeten worden bediend. De Archeologische Kroniek is een tweejaarlijkse uitgave van de provincie, waarbij in boekvorm de verslagen van vondstmeldingen, waarnemingen, booronderzoeken, proefsleuven en opgravingen van de in de provincie actief zijnde amateur-archeologen worden gepubliceerd.

2.5 Cultuurlandschap

Ontwikkelingsgeschiedenis van Cultuurlandschap

Kenmerkend voor een cultuurlandschap is de zichtbaarheid van de hand van de mens, bijvoorbeeld door de wijze van verkaveling, wegenstructuren, de relatie met de bebouwing en beplanting. De aandacht voor behoud, versterking en ontwikkeling van het waardevolle cultuurlandschap bestaat pas sinds een jaar of tien en vond zijn eerste beslag in de Nota Ruimte (vastgesteld in 2006).

Beleidsontwikkeling voor behoud van het waardevolle cultuurlandschap kwam in eerste instantie binnen de natuursector tot stand. Het maakt pas sinds kort deel uit van de cultuurhistorische sector. Wel is er bij archeologische projecten en het interdepartementale project Belvedere ervaring opgedaan met behoud van landschap en landschappelijke elementen.

Behoud van het cultuurlandschap vindt voornamelijk plaats met planologische middelen. Er wordt minder gebruik gemaakt van de traditionele beschermende wet- en regelgeving zoals de Monumentenwet. Landschap is in zichzelf onderhevig aan een grotere dynamiek dan gebouwde of archeologische monumenten. Daarom is er in het beleid veel ruimte voor hedendaagse, economisch rendabele ontwikkelingen, volgens Belvedere-opvatting 'Behoud door ontwikkeling'.

De grote lijnen van het cultuurlandschappelijke beleid worden uitgezet op rijks- en provinciaal niveau, de uitvoering vindt plaats op gemeentelijk niveau.

Rijksbeleid voor Cultuurlandschap

De beleidsvorming voor het cultuurlandschap is in eerste instantie opgebouwd vanuit de natuursector maar vindt steeds meer weerklank binnen de cultuurhistorische sector. De belangrijkste aspecten van cultuurlandschappelijk beleid op rijksniveau zijn:

1. De Werelderfgoedlijst van UNESCO;
2. De ratificatie van het Verdrag van Florence 2000 (Europees Landschapsverdrag);
3. De aanwijzing van Nationale Landschappen;
4. Het beleid inzake Landschap Ontwikkelen met Kwaliteit (LOK), waaruit als instrument het Landschapsonwikkelingsplan (LOP) is voortgevloeid. De Agenda Vitaal Platteland (AVP) speelt daarbij een belangrijke rol;
5. De aanwijzingsmogelijkheid van beschermde historisch geografische landschapsgezichten volgens de Natuurbeschermingswet, naar analogie van de beschermde stads- en dorpsgezichten uit de Monumentenwet.

Het rijksbeleid voor het cultuurlandschap is sterk gericht op behoud, versterking en ontwikkeling met behulp van planologische instrumenten zoals het bestemmingsplan en de daarbij behorende uitvoeringsplannen. Indachtig de door het Ministerie Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (VROM) opgestelde **Nota Ruimte**, 'Centraal waar het moet, decentraal waar het kan', stelt het rijk alleen de kaders. Het rijk heeft zijn landschapsdoelen daarin onderverdeeld in drie beleidsvelden:

- de basiskwaliteit voor het hele Nederlandse landschap;
- specifiek beleid voor Nationale Landschappen;
- de ontwikkeling van groene recreatiegebieden rond de grote steden.

Het rijk voert daarbij een stimuleringsbeleid. De uitvoering wordt overgelaten aan provincies en gemeenten. De gemeente moet uitvoering geven aan plannen binnen de door hogere overheden gestelde kaders voor bijvoorbeeld de Nationale Landschappen.

In de **Uitvoeringsagenda Ruimte 2006** van het Ministerie VROM is de beoogde borging en ontwikkeling van bijzondere landschappelijke en cultuurhistorische waarden weergegeven: "Nationale Landschappen zijn gebieden met internationaal zeldzame of unieke en nationaal kenmerkende landschapskwaliteiten. De kernkwaliteiten van Nationale Landschappen moeten behouden blijven, duurzaam worden beheerd en waar mogelijk versterkt. In samenhang hiermee zal de toeristisch-recreatieve betekenis moeten toenemen. Behoud door ontwikkeling is daarom het uitgangspunt voor het ruimtelijk beleid."

Het betreft dan Nederlandse landschappen die uniek zijn in de wereld, zoals de veenweidegebieden, als ook landschappen die om andere redenen (met name cultuurhistorische of natuurlijke waarde) bescherming verdienen. Bekende kwaliteiten die in meerdere Nationale Landschappen voorkomen zijn openheid, groen karakter, kenmerkende verkavelingspatronen en kleinschaligheid.

Cultuurhistorisch erfgoed behoort tot de kernkwaliteiten van het waardevolle cultuurlandschap. Daarmee moet bij planvorming rekening worden gehouden. In een gemeente met veel cultuurhistorisch waardevol groen, zoals Utrechtse Heuvelrug, is samenwerking tussen cultuurhistorie en natuur en landschap van groot belang. Het Nationaal Landschap “Rivierengebied” bij Amerongen is deels gelegen binnen de gemeente Utrechtse Heuvelrug.

Cultuurlandschappelijk beleid van de Provincie Utrecht

De waardevolle cultuurlandschappen zijn door de provincie geïnventariseerd in de Cultuurhistorische Hoofdstructuur. De belangrijkste kenmerken van de gebieden Utrechtse Heuvelrug, Kromme Rijn en Langbroek, de Gelderse Vallei en Nederrijn en Lek zijn al in het kort omschreven.

Ook voor het waardevolle cultuurlandschap gelden de beleidsuitgangspunten van de Cultuurnota 2009-2012. De provincie was en is betrokken bij een aantal concrete projecten in de gemeente Utrechtse Heuvelrug, waarin landschap en landschappelijke elementen een belangrijke rol spelen. Het zijn projecten voortvloeiend uit de Visie Stichtse Lustwarande, het Beeldkwaliteitplan Langbroekerwetering, het Reconstructieplan Gelderse Vallei, Grebbelinie en het Landschapsontwikkelingsplan Kromme Rijn.

Een taak van de provincie is het nader uitwerken en vaststellen van de grenzen van de Nationale Landschappen. Bij besluit van 8 april 2008 is door Gedeputeerde staten van Utrecht de Streekplan-uitwerking Nationale Landschappen vastgesteld. Daaronder valt het Nationaal Landschap Rivierengebied, waar het Kromme Rijngebied deel van uitmaakt. De provincie heeft de grenzen van het gebied vastgesteld en de omschrijving van de kernkwaliteiten aangescherpt. De kernkwaliteiten moeten worden verankerd in lokale ruimtelijke plannen, maar nadere uitwerking zal, in overleg met partijen uit het gebied, plaatsvinden in het Ruimtelijk Actieplan 2008-2011. Dit is van belang voor het Landschapsontwikkelingsplan Kromme Rijn. Temeer omdat het gebied Heuvelrug één van gebiedsgerichte beleidspeerpunten van de provincie is, zit het nieuwe cultuurbeleid van de provincie vol kansen voor monumenten, archeologie, cultuurlandschap en cultuurparticipatie. Er zijn veel mogelijkheden voor meefinanciering van projecten. Daar zal de gemeente zo mogelijk gebruik van maken, er zijn al gesprekken gevoerd over nieuwe concrete projecten. De provincie verlangt een eigen bijdrage van de gemeente, zowel in financiële als personele zin.

Detail van het raadhuis in Maarn

2.6 Conclusies en aanbevelingen

Conclusies naar aanleiding van het beleid van hogere overheden

Bij een analyse van het rijks- en provinciale beleid dat van belang is voor de gemeente Utrechtse Heuvelrug kunnen de volgende conclusies worden getrokken:

- Utrechtse Heuvelrug is een grote monumentengemeente met veel gebouwde monumenten, een hoog archeologisch potentieel en waardevolle cultuurlandschappen;
- Door diverse wetswijzigingen en beleidsvoornemens van het rijk heeft de gemeente grotere verantwoordelijkheden en meer taken gekregen, zowel op het vlak van monumenten, archeologie als cultuurlandschap;
- Het beleid van de provincie Utrecht biedt kansen tot behoud, versterking en ontwikkeling van het cultuurhistorisch erfgoed, vooral in gebiedsgerichte projecten en met betrekking tot cultuureducatie en cultuurparticipatie;
- Cultuurhistorisch erfgoed is een groter wordende factor van betekenis in de integrale ruimtelijke planvorming.

Aanbevelingen beleid hogere overheden

Na de analyse van het rijks- en provinciale beleid dat van belang is voor de gemeente Utrechtse Heuvelrug, en de daaruit getrokken conclusies worden de navolgende aanbevelingen gedaan:

- Volg nieuwe beleidsontwikkelingen zoals het proces Modernisering Monumentenzorg;
- Voer een actief informatiebeleid naar eigenaren van het cultuurhistorisch erfgoed;
- Geef het cultuurhistorisch erfgoed een belangrijke rol in ruimtelijke plannen, en doe dit in een zo vroeg mogelijk stadium van de planprocessen. Integraliteit in planvorming moet bevorderd worden. Wanneer dat niet gebeurt worden kansen gemist, of zijn onnodige vertragingen het gevolg;
- Voer een actief archeologiebeleid;
- Start in overleg met de provincie concrete gebiedsgerichte projecten;
- Neem de Wederopbouwperiode in overweging voor nader onderzoek.

3 Het gemeentelijke beleid

3.1 Inleiding

Elke gemeente heeft een aantal verplichte taken voor monumenten, archeologie en cultuurlandschap, die voortvloeien uit wet- en regelgeving. Daarnaast is er de vrije beleidsruimte waarin de gemeente de speerpunten, het ambitieniveau en de te bereiken doelen voor de toekomst kan bepalen.

De gemeente Utrechtse Heuvelrug onderscheidt zich van andere gemeenten door een aantal specifieke cultuurhistorische elementen, zoals de vele historische buitenplaatsen met hun monumentaal groen, sporen van de tabakscultuur, het grote aantal grafheuvels, de zeer hoge archeologische verwachtingswaarden en de aaneenschakeling van belangrijke cultuurlandschappen.

Er staat de gemeente een groot aantal instrumenten ter beschikking om de wettelijke taken uit te voeren en de vrije beleidsruimte in te vullen. Sommige zijn specifiek gericht op één van de drie hoofd beleidspijlers, andere benaderen monumenten, archeologie en cultuurlandschap vanuit een integrale visie. De belangrijkste instrumenten zijn:

- Monumentenwet 1988;
- Wet Archeologische Monumentenzorg 2007 (vormt een onderdeel van de Monumentenwet 1988);
- Monumentenverordening gemeente Utrechtse Heuvelrug 2010;
- Streekplan 2005-2015 en de uitwerking daarvan;
- Adviezen van de Monumentencommissie;
- Rijksmonumentenlijst;
- Gemeentelijke monumentenlijst;
- Beschermd stads- en dorpsgezicht;
- Cultuurhistorische en archeologische verwachtingen-, waarden- en beleidskaarten;
- Gemeentelijke archeologische verwachtingen- en beleidskaart;
- Planologische instrumenten;
- Ruimtelijke en landschappelijke (beleids)plannen en visies;
- Instandhoudingsregelingen gemeentelijke monumenten;
- Communicatie en publieksbereik.

Deze opsomming geeft een inzicht in de veelheid aan instrumenten, maar zij worden niet uitputtend in dit hoofdstuk besproken. Alleen daar waar nodig volgt een nadere toelichting.

Hieronder volgt een inzicht in de bestaande situatie in de gemeente Utrechtse Heuvelrug ten aanzien van de drie hoofdpijlers van het cultuurhistorisch erfgoed. Daarbij worden ook de specifieke Heuvelrugthema's meegenomen. Aansluitend worden de ambities en doelen voor de komende jaren geschetst.

3.2 Monumenten

Rijksmonumenten

Er zijn circa 270 gebouwde rijksmonumenten in de gemeente Utrechtse Heuvelrug, een veelheid aan archeologische rijksmonumenten, en daarnaast de twee beschermde dorpsgezichten van Amerongen en Rijsenburg.

Gelet op het huidige rijksbeleid van stopzetting van de aanwijzing van monumenten uit de periode vóór 1940 en de beperking van de aanwijzing voor de periode na 1940, is het onwaarschijnlijk dat er nog nieuwe rijksmonumenten zullen worden aangewezen. Bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed is wel een verzoek ingediend tot uitbreiding van het beschermde dorpsgezicht van Amerongen. Door de rijksdienst is begin 2010 aangegeven dat er gevolg zal worden gegeven aan dit verzoek.

Gemeentelijke taken bij rijksmonumenten

De gemeente is verantwoordelijk voor de vergunningverlening voor het aanbrengen van wijzigingen aan zowel de rijks- als gemeentelijke monumenten, en voor het toezicht en de handhaving bij onderhoud, verbouwing en restauratie. Ook vervult ze een loketfunctie, inclusief het verstrekken van voorlichting over de diverse regelingen voor instandhouding. De 'loketfunctie' moet daarbij wel gerekend worden tot een van de belangrijkste taken op het gebied van monumenten.

Monumentenwerk is maatwerk. Wanneer monumentale waarden van een object worden aangetast is altijd sprake van een niet meer terug te brengen situatie. Voor het behoud van de monumentale waarden is het van groot belang dat de eigenaar van een monument zich tot de gemeente kan wenden voor een deskundig advies over onderhoud, restauratie, voorgenomen wijzigingen aan het monument en financiële ondersteuningsmogelijkheden. De gemeente Utrechtse Heuvelrug neemt daarbij een pro-actieve houding aan richting eigenaren om hen te enthousiasmeren, begeleiden en adviseren bij voorgenomen plannen tot wijziging, bij het vinden van financiële middelen voor instandhouding, of het zoeken naar nieuwe functies.

Bij het treffen van milieuvriendelijke maatregelen als isoleren, aanbrengen van zonnepanelen etc. bestaat er een spanningsveld tussen enerzijds de duurzaamheidsbehoefte en anderszijds de instandhouding van een monument zonder (te veel) inbreuk te doen op de monumentale waarden daarvan. Eigenaren worden vanuit de gemeente geadviseerd bij het vinden van aanvaardbare oplossingen.

Poortgebouw van Huis Doorn

Gemeentelijke monumenten

De gemeente Utrechtse Heuvelrug heeft momenteel ruim 450 gemeentelijke monumenten, een optelsom van de gemeentelijke monumenten in alle fusiegemeenten.

Gemeentelijke taken

De vergunningverlening voor het aanbrengen van wijzigingen aan de gemeentelijke monumenten, toezicht en handhaving, en adviezen over onderhoud, restauratie en subsidiemogelijkheden verloopt op een soortgelijke wijze als hiervoor beschreven voor de rijksmonumenten. De 'loketfunctie' is ook bij gemeentelijke monumenten van zeer wezenlijk belang.

Harmonisatie van de gemeentelijke monumentenlijst

Na vergelijking van de monumentenlijsten bleken de voormalige gemeenten bij de selectie voor potentiële gemeentelijke monumenten allen gebruik te hebben gemaakt van de - rond 1990 - in het kader van het Monumenten Inventarisatie Project (MIP) opgestelde lijst van waardevolle panden. Deze zogenaamde MIP-lijst bevat monumentale objecten met een categorie 1, 2 of 3-aanduiding. Categorie 1 wordt daarbij als meest waardevol beschouwd.

In Amerongen en Driebergen-Rijsenburg was sprake van een evenwichtige wijze van aanwijzen van monumenten, en werden uiteindelijk vrijwel alle panden uit de categorieën 1 tot en met 3 aangewezen als monument. In Doorn, Leersum en Overberg beperkten de aanwijzingen zich tot de belangrijkste monumenten in categorie 1, en aanvullend nog enkele uit categorie 2. In Maarn-Maarsbergen is men nooit verder gekomen dan de opstelling van een conceptlijst van gemeentelijke monumenten.

Dit noodzaakt tot een actualisatie en harmonisatie van de gemeentelijke monumentenlijst, waarbij niet alleen de hiaten worden opgevuld, maar ook rekening wordt gehouden met nieuwe ontwikkelingen, zoals bescherming van het industrieel erfgoed en bescherming van objecten uit de Wederopbouwperiode.

Om te voorkomen dat er in de dorpen Maarn en Maarsbergen cultuurhistorisch waardevolle objecten in verval raken of worden afgebroken is bij de harmonisatie van de gemeentelijke monumentenlijst prioriteit gegeven aan laatstgenoemde dorpen. Na vaststelling van de te hanteren waarderings- en selectiecriteria, werd een inventarisatie uitgevoerd, en vervolgens besloten om in Maarn en Maarsbergen vooralsnog in totaal 64 objecten de status van gemeentelijk monument te geven. De betreffende aanwijzing heeft in 2009 plaatsgevonden.

Beschermde dorpsgezichten

De oude kern van het dorp Amerongen en de kern Rijsenburg zijn twee van rijkswege beschermde dorpsgezichten. Voor deze dorpsgezichten zijn beschermende bestemmingsplannen van kracht, terwijl in Amerongen ook een beeldkwaliteitplan voor de oude kern is vastgesteld.

Bij vaststelling van de Monumentenverordening gemeente Utrechtse Heuvelrug 2007 is er – ter voorkoming van onnodige extra regelgeving voor inwoners - bewust voor gekozen om geen mogelijkheid op te nemen tot het aanwijzen van gemeentelijke beschermde dorpsgezichten. Wel zullen voor bepaalde gebieden of woonwijken in de bestemmingsplannen beschermende voorschriften opgenomen worden, bijvoorbeeld ter bescherming van de onderlinge ruimtelijke of structurele samenhang, de schoonheid, of de wetenschappelijke of cultuurhistorische waarden. Zonodig worden aanvullend beeldkwaliteitsplannen opgesteld als toetsingskader voor ruimtelijke ontwikkelingen.

Instandhoudingsregelingen

Van de fusiegemeenten had Leersum een subsidieregeling voor restauratie van gemeentelijke monumenten en subsidie voor de abonnementskosten van de Monumentenwacht ten behoeve van eigenaren van zowel rijks- als gemeentelijke monumenten. En in Amerongen bestond er een subsidieregeling voor een bijdrage in de kosten van de inspectie-uren door de Monumentenwacht. Van beide regelingen werd door monumenteneigenaren gebruik gemaakt. De overige fusiegemeenten hadden geen instandhoudingsregeling. Na de fusie zijn deze regelingen niet meer bekrachtigd. In de gemeente Utrechtse Heuvelrug is dan ook geen regeling van kracht.

Tijdens de werkconferentie *Sporen zoeken, sporen uitzetten!* zijn tijdens de workshop *Ontwikkel het behoud* diverse opties voor gemeentelijke instandhoudingsregelingen besproken en is de deelnemers gevraagd naar eigen ideeën. De meest voorkomende regelingen zijn vooraf toegelicht in de publieksbrochure voor de werkconferentie. Uit de workshop kwam duidelijk naar voren dat eigenaren van monumenten grote waarde hechten aan een instandhoudingsregeling. De volgende aanbevelingen kwamen naar voren:

- instandhoudingsregeling (subsidie) voor gemeentelijke monumenten invoeren;
- geen nieuwe monumenten aanwijzen zonder instandhoudingsregeling;
- mogelijkheden van de Monumentenwacht Utrecht onderzoeken;
- soepel omgaan met legeskosten of deze voor monumenten geheel afschaffen;
- mogelijkheid voor een lagere WOZ-aanslag (Wet waardering Onroerende Zaken) voor monumenten onderzoeken.

De aanbevelingen van de workshop zijn bestudeerd en vergeleken met regelingen uit andere (grote) monumentengemeenten. Het is een feit dat het onderhoud van een monument vaak hogere kosten met zich meebrengt dan het onderhoud van een regulier object. Om die reden bieden veel gemeenten aan eigenaren van gemeentelijke monumenten een extra financiële ondersteuning bij onderhoud en/of restauratie van monumenten.

Niet alleen worden de monumenten daardoor beter onderhouden, maar er komt bij de gemeente ook meer inzicht in de technische staat van monumenten, en de gemeente krijgt meer invloed op de uitvoering van de werkzaamheden. Door het verlenen van een financiële onderhoudsbijdrage geeft de gemeente ook heel duidelijk een signaal af richting de eigenaar dat het object als een belangrijk cultuurhistorisch erfgoed wordt beschouwd. Het positieve signaal dat daarmee wordt afgegeven werkt stimulerend en enthousiasmerend richting de eigenaar.

Al eerder is geconstateerd dat investeren in erfgoed effectief is en aantoonbare immateriële en materiële baten oplevert. Voor het voeren van een actief en stimulerend erfgoedbeleid is het nodig om een instandhoudingsregeling voor de gemeentelijke monumenten in Utrechtse Heuvelrug vast te stellen. De gemeente heeft een gemeentelijke monumentenlijst maar geen budget voor instandhouding van monumenten. Dit is ongebruikelijk, zeker voor een gemeente met zo'n groot aantal monumenten.

Nederlands Hervormde kerk in Maarsbergen

Uit meerdere landelijke onderzoeken is gebleken dat huizen met historische kenmerken vaak een flinke meerwaarde hebben ten opzichte van gewone huizen (zie tevens Bijlage 1), welke meerwaarde kan oplopen tot een aangetoonde bereidheid van kopers om 14,8% meer te betalen. Deze hogere verkoopprijzen leiden voor de gemeente indirect ook tot een verhoogde WOZ-opbrengst. De door monumenteneigenaren gevraagde kwijtschelding of verlaging van de WOZ-aanslag voor de monumentenpanden zou in principe mogelijk zijn. Het is echter niet vanzelfsprekend dat de eigenaren de gelden dan ook zullen benutten voor instandhouding of herstel van de monumentale panden. Een andere mogelijkheid is om (een deel van) de extra WOZ-opbrengst ook daadwerkelijk en gericht in te zetten voor beheer en instandhouding van monumenten die dit daadwerkelijk nodig hebben.

Daarnaast zijn er nog andere varianten voor gemeentelijke financiële ondersteuning van zowel rijks- als gemeentelijke monumenten denkbaar. Hieronder wordt in het kort een aantal mogelijkheden geschetst:

- *Subsidieregeling voor onderhoud gemeentelijke monumenten*

Deze regeling gaat uit van de teruggaaf van een percentage van de subsidiabele kosten tot een maximumbedrag. Subsidiabele kosten zijn de kosten die gemaakt moeten worden voor de daadwerkelijke instandhouding van het monument. Het is een stimuleringsregeling voor de eigenaren in de vorm van een tegemoetkoming in de hogere kosten die het onderhoud van monumenten met zich meebrengt. Aan de hand van een verordening bepaalt de gemeente zelf welke kosten precies voor vergoeding in aanmerking komen. Zodoende stuurt de gemeente erop aan dat de subsidie daadwerkelijk wordt besteed aan de instandhouding van het monument.

Bijdrage in onderhoud voor maximaal 23 monumenten per jaar = 5% van de ca. 460 gemeentelijke monumenten.
Maximaal € 3000 tot € 5000 per monument. Jaarlijks benodigd budget € 115.000.

Detail van een lantaarn in Maarn

- *Restauratiefonds gemeentelijke monumenten*

Deze regeling gaat uit van de teruggaaf van een percentage van de subsidiabele restauratiekosten, zijnde de kosten die het normale onderhoud te boven gaan. Maximaal € 15.000 tot € 30.000 per monument. Uitgaande van maximaal 15 monumenten per jaar is er dan jaarlijks een budget benodigd van € 450.000.

- *Revolving Fund voor restauratie van gemeentelijke monumenten*

In een revolving fund wordt een vast budget gestort dat vervolgens in de vorm van laagrentende leningen aan de monumenteneigenaren wordt verstrekt. Als startinvestering zal een wezenlijk bedrag benodigd zijn van minimaal € 500.000. Het geld vloeit op termijn terug in het fonds waardoor nieuwe eigenaren kunnen worden geholpen. In Nederland hebben diverse gemeenten met wisselend succes een eigen revolving fund ingesteld. Vaak wordt samengewerkt met het Stimuleringsfonds Volkshuisvesting Nederlandse Gemeenten of het Nationaal Restauratiefonds. Bij aanvang van de fondsen hebben gemeenten daarin stortingen gedaan variërend van 1 miljoen (Schiedam) tot 3,8 miljoen Euro (Leeuwarden).

Via het provinciale Cultuurfonds bestaat deze vorm van financiering al lange tijd voor rijksmonumenten en sinds een aantal jaren ook voor gemeentelijke monumenten.

Het voordeel van een eigen gemeentelijk Revolving Fund ten opzichte van het provinciale Cultuurfonds is dat de gemeente zelf de voorwaarden en uitgifte bepaalt.

- *Mogelijkheden Monumentenwacht voor gemeentelijke- en rijksmonumenten*

- vergoeding abonnementskosten

- vergoeding inspectie-uren

- opstelling restauratiebehoefteraming en/of nulmeting technische staat van gemeentelijke monumenten

De Monumentenwacht is deskundig en onafhankelijk. Zij stelt periodieke rapporten van de bouwtechnische toestand van monumenten op, met een meerjarenplanning en prioritering. De Monumentenwachters verrichten bij inspectie direct klein technisch herstel tegen zeer geringe kosten. De gemeente vergoedt aan de eigenaar de kosten voor het abonnement en kan tevens een aantal inspectie-uren vergoeden. Hierdoor verkrijgt zowel de eigenaar als de gemeente inzicht in de technische staat van monumenten en het benodigde planmatige onderhoud.

Uitgaande van € 50 abonnementskosten per monument is jaarlijks een budget van € 40.000 benodigd.

Voor vergoeding van maximaal 2 inspectie-uren per monument à € 65 per uur is een budget benodigd van € 95.000.

Voor uitvoering van een restauratiebehoefteraming zal een budget benodigd zijn van € 120.000, terwijl voor een nulmeting van de technische staat van gemeentelijke monumenten een budget benodigd is van € 210.000.

Het nadeel van vergoeding van bovenstaande kosten is dat de middelen worden ingezet in onderzoek naar de bouwkundige staat van het monument en niet in de daadwerkelijke technische verbetering van het monument.

- *Afschaffing van de leges voor een monumentenvergunning*

Niet zelden worden de leges die de eigenaar betaalt voor de aanvraag van een monumentenvergunning gevoeld als een onterechte last, omdat hij zijn monument juist heeft verbeterd en hij daarvoor vaak ook al hoge bouwkosten heeft betaald. Met afschaffing van de leges voor de monumentenvergunning à 85 euro zou de monumenteneigenaren een klein tegemoetkomend gebaar worden gemaakt. Het nadeel van deze regeling is dat dit voordeel dan ook zou gelden voor de minder geslaagde ingrepen.

Op dit moment (augustus 2010) is er zicht op het vrijkomen van 300.000 euro, een bedrag dat zal worden ingezet ten behoeve van cultuurhistorie. Dit bedrag is afkomstig uit de zogeheten Reserve Woonkwaliteit, die ten goede zal komen aan de kwaliteit van de woonomgeving binnen onze gemeente. Het bedrag à 300.000 euro zal als startkapitaal worden besteed volgens één van de hierboven beschreven regelingen. Vooralsnog gaat de voorkeur daarbij uit naar de subsidieregeling voor onderhoud van gemeentelijke monumenten. Een revolving fund met laagrentende lening bestaat namelijk al voor zowel gemeentelijke- als rijksmonumenten. Bovendien richt de onderhoudssubsidie zich het meest op de daadwerkelijke verbetering van het monument. Daarnaast is het bij deze regeling mogelijk om met kleine bedragen toch een substantiele tegemoetkoming te bieden bij het onderhoud van monumenten. De onderhoudssubsidie regeling past dan ook het beste bij het beschikbare budget van € 300.000. Voor de langere termijn zal het budget wel structurele aanvulling behoeven.

3.3 Archeologie

Van wens tot noodzaak

Door de inwerkingtreding van de Wet op de Archeologische Monumentenzorg (Wamz) in 2007 is er veel veranderd voor de gemeente Utrechtse Heuvelrug. Niet alleen zijn er extra gemeentelijke taken bijgekomen, maar de wet heeft ook grote impact op de ruimtelijke planvorming. Waar het voorheen

voor een gemeente inhoudelijk interessant en wenselijk kon zijn om eigen archeologiebeleid op te stellen, is dat inmiddels tot een noodzaak geworden.

De gemeente Utrechtse Heuvelrug heeft in het overgrote deel van haar grondgebied te maken met een meer dan bovengemiddelde trefkans op archeologische sporen. De gemeente herbergt niet alleen veel archeologische vindplaatsen, waarvan een gedeelte een beschermde monumentenstatus geniet, maar heeft daarnaast op vrijwel het gehele grondgebied te maken met hoge tot zeer hoge archeologische verwachtingswaarden, met andere woorden de mogelijke aanwezigheid van archeologische sporen in de bodem is in de gehele gemeente groot. Echter een hoge verwachtingswaarde is geen garantie. Bij het vormgeven van het gemeentelijke beleid is het zaak archeologische vindplaatsen zoveel mogelijk te beschermen, archeologische verwachtingen mee te laten wegen in planvorming, maar ook ruimte te blijven bieden voor ontwikkelingen.

Van belang zijn de beschermde archeologische monumenten. In het Utrechts-Gelders zandgebied ligt 30% van de in Nederland wettelijk beschermde archeologische monumenten. Dat is het hoogste percentage van Nederland. Ter vergelijking: op de tweede plaats staat het Fries-Gronings kleigebied met 20%, terwijl de derde plaats wordt ingenomen door het Drentse zandgebied met 14 %. Deze gemeente herbergt bijna 60% van alle grafheuvels in Nederland. Voor de ruimtelijke planvorming zijn echter de nog onontdekte archeologische vindplaatsen van wellicht nog veel groter belang. De archeologische verwachtingswaarden in de gemeente Utrechtse Heuvelrug zijn meer dan bovengemiddeld ten opzichte van de rest van Nederland.

Gemeentelijke taken

Wettelijke taken

De gemeente heeft de wettelijke verplichting om archeologische waarden als factor van belang te laten meewegen bij alle ruimtelijke planvorming. In dit kader kan de gemeente ook eisen stellen aan het archeologisch onderzoek. Van gemeenten wordt verwacht dat zij alle daarbij behorende uitvoerende en beleidstaken op het gebied van archeologie op zich nemen. Het betreffen de volgende wettelijk verplichte taken:

- In een zo vroeg mogelijk stadium meenemen van archeologische waarden in de ruimtelijke planvorming. Bij voorgenomen bodemverstoringen zorgvuldige afwegingen maken tussen enerzijds behoud van aanwezige archeologische waarden en anderzijds de overige sectorale belangen in het ruimtelijk proces;
- Vastleggen van archeologische waarden in bestemmingsplannen, en opstellen van voorschriften (in de vorm van voorwaarden bij bouw-, sloop- en aanlegvergunningen) voor behoud van aanwezige archeologische waarden;
- Toezicht op de kwaliteit van de uitvoering van archeologische werkzaamheden en handhaving bij ongeoorloofde bodemverstoringen.
- Beoordeling van archeologische onderzoeksrapporten, programma's van eisen (PvE) en plannen van aanpak (PvA) met betrekking tot archeologisch veldonderzoek, teneinde te komen tot een selectiebesluit bij bodemverstoringen (keuzemogelijkheden: terrein vrijgeven, behoud *in situ* met planaanpassing, of opgraven);

Werkzaamheden in vrije beleidsruimte

Daarnaast zijn er nog allerlei mogelijkheden en werkzaamheden die gerekend kunnen worden tot de invulling van de vrije beleidsruimte van de gemeente. De nadruk bij de invulling hiervan ligt op de Europese afspraken met betrekking tot archeologie die in 1992 zijn vastgelegd in het Verdrag van Valletta (Malta) maar die geen vertaling kennen in de Nederlandse wetgeving. De noodzaak en plicht van het ontsluiten van archeologisch erfgoed voor een breed publiek speelt hierin een grote rol (artikel 9 van het verdrag).

De gemeente is inmiddels betrokken bij meerdere projecten die beogen om archeologische sporen beter zichtbaar te maken en toeristisch attractief en educatief onder de aandacht te brengen. Het betreft dan bijvoorbeeld medewerking aan provinciale projecten als het realiseren van zogenaamde TRAP-routes (Toeristisch Recreatief Archeologisch Project) op de Utrechtse Heuvelrug en herstel van prehistorische *celtic fields* nabij Amerongen.

Daarnaast wordt momenteel in het kader van de archeologienota een communicatieplan ontwikkeld om ontsluiting van het archeologisch erfgoed op langere termijn te bevorderen. Belangrijke onderdelen van het plan zijn bijvoorbeeld het onderhouden van contacten met historische verenigingen en amateurarcheologen in de gemeente, het ontsluiten van informatie omtrent archeologie op de gemeentelijke website, het vergroten van de zichtbaarheid en beleving van archeologische vindplaatsen in de openbare ruimte, het ontwikkelen van een format voor een archeologische gemeentefolder en het bevorderen van het organiseren van open dagen bij archeologische opgravingen.

Uitvoering van archeologische taken

Na enkele jaren ervaring met de archeologische praktijk na de invoering van de Wamz konden de navolgende conclusies worden getrokken:

- de praktijk bevestigt dat er op veel locaties belangrijke archeologie in de bodem aanwezig is;
- er is sprake van een grote toename van ambtelijke werkzaamheden op het gebied van archeologische monumentenzorg;
- specialistische archeologische kennis ontbrak binnen de gemeentelijke organisatie.

Ter aanvulling van de ontbrekende archeologische kennis werd in 2008 en 2009 een extern archeologisch adviesbureau aangetrokken om te ondersteunen bij een aantal uitvoerende taken van de archeologische monumentenzorg, zoals advisering over benodigde onderzoeken en beoordeling van onderzoeksrapporten. De kosten voor archeologische advisering zijn conform de bepalingen in de Monumentenwet doorberekend aan vergunningaanvragers en initiatiefnemers.

Naast de uitvoerende taken was er binnen de organisatie een grote behoefte aan specialistische archeologische kennis. Verschillende afdelingen hebben regelmatig te maken met archeologie, bijvoorbeeld bij aan- en verkoop van gronden, gemeentelijke bouwprojecten, rioleringswerkzaamheden, beheer en onderhoud van infrastructuur en groen, bestemmingsplannen, vragen over (plan)processen, vergunningverlening, of de 'doorvertaling' van archeologische adviezen in rapporten, besluiten en brieven. Sinds 1 januari 2010 is er (voor 0,5 formatieplaats) een gemeentelijke archeoloog werkzaam binnen de gemeentelijke organisatie, die voorziet in deze kennisbehoefte, rapportages beoordeelt, voorwaarden stelt bij opgravingen en beleid vormt op het gebied van archeologie.

Gemeentelijke archeologische waarden- en beleidsadvieskaart

Om tot een goede afweging te komen van het archeologische aspect in de planontwikkeling is het noodzakelijk te beschikken over voldoende gegevens met betrekking tot de aan- en afwezigheid van archeologische resten. Als grondslag voor een eigen gemeentelijk archeologiebeleid is in 2008 begonnen met de opstelling van archeologische waarden- en beleidsadvieskaarten. Voor deze taak is een gespecialiseerde archeologische adviesbureau in de arm genomen. De opdracht was driedelig en luidde:

- het in kaart brengen van de bekende archeologische waarden op het gemeentelijk grondgebied;
- formuleren van verwachtingswaarden op basis van vakinhoudelijk inzicht voor gebieden waarvan de archeologische waarde niet bekend is;
- een advies uitbrengen met betrekking tot maatregelen en beleid (sregels) per gebied met een archeologische (verwachtings)waarde.

Dit resulteerde in 2010 in de archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaarten met bijbehorende rapportage welke na een inspraakprocedure bij raadsvergadering in juni 2010 zijn vastgesteld. Hiermee is de eerste stap gezet in het vastleggen van beleidsregels teneinde het archeologisch erfgoed van de gemeente Utrechtse Heuvelrug te beschermen.

Het beleid en de beleidsregels zijn gestoeld op de bekende archeologische waarden en de verwachtingswaarden op basis van vakinhoudelijke overwegingen. Voortschrijdend wetenschappelijk inzicht door nieuwe archeologische ontdekkingen binnen en buiten de gemeente kunnen ertoe leiden dat de waardering van bekende archeologische vindplaatsen bijgesteld moet worden, of dat archeologische verwachtingswaarden wijzigen. De archeologische verwachtings- en waardenkaarten kennen daardoor een redelijk grote dynamiek en moet daarom regelmatig worden geactualiseerd. Voor het opstellen van een archeologische kaart zijn financiële middelen vrijgemaakt, die het mogelijk maken de kaart in de komende vier jaar één keer te actualiseren. Bij vaststelling van de kaarten in de gemeenteraad is door de raad de voorkeur uitgesproken de eerste evaluatie al in 2012 te laten plaatsvinden.

Erfgoedverordening en bestemmingsplannen

De beleidskaart heeft echter geen rechtskracht. Juridisch verankering van de beleidsregels kan middels een verordening of in een bestemmingsplan. Gezien het kwetsbare karakter van archeologische waarden is het van belang de beleidregels zo spoedig mogelijk effectief te laten zijn. Omdat het wijzigen van bestemmingsplannen een bepaald tijdspad kent, is ervoor gekozen de beleidsregels in eerste instantie in een verordening vast te leggen, om vervolgens de archeologische waarden en beleidsregels stap voor stap in bestemmingsplannen op te nemen. Naar model van de VNG zijn de beleidsregels opgenomen in de Monumentenverordening. Conform de Monumentenwet zal voor de conceptverordening op korte termijn een inspraakprocedure gestart worden.

3.4 Cultuurlandschap

Het cultuurlandschappelijke beleid van rijk en provincie stelt kaders en laat de verdere uitwerking over aan de gemeenten. De provincie streeft naar een partnerschap om samen plannen uit te werken, onder andere in de gebiedsprogramma's van de Cultuurhistorische Hoofdstructuur (CHS) en bij de Nationale Landschappen.

In een groene gemeente als Utrechtse Heuvelrug is het ontwikkelen van beleid voor behoud en/of ontwikkeling van het cultuurlandschap vanzelfsprekend. De gemeente heeft al de nodige ervaring opgedaan, in beeldkwaliteitplannen en bestemmingsplannen, het landgoederenbeleid en diverse projecten uit de Visie Stichtse Lustwarande, de Langbroekerwetering en het Nationaal Park Utrechtse Heuvelrug. Ook is er ervaring op een kleiner schaalniveau, met kleine of thematische landschappelijke elementen, zoals het sprengenproject, advisering door de landschapscoördinator bij historische erfinrichting en erfbeplanting en het herstellen en zichtbaar maken van de *celtic fields* bij Amerongen. Ook wordt gewerkt aan de opstelling van een waardevolle bomenlijst.

Zowel voor de Gelderse Vallei als het Kromme Rijngebied is een Landschapsontwikkelingsplan opgesteld. Daarnaast zal rekening gehouden moeten worden met de Streekplanuitwerking voor het Nationale Landschap Rivierengebied en het vervolgbeleid daarop.

De ervaringen binnen de gemeente hebben geleerd dat het voor het behoud en herstel van het cultuurhistorisch erfgoed belangrijk is om dit erfgoed in al haar facetten in een zo vroeg mogelijk stadium mee te wegen in ruimtelijke planvorming. De afwegingen moeten integraal, in een breed samengesteld team worden gemaakt. Wanneer cultuurhistorie namelijk in een te laat stadium wordt ingebracht, ontstaan onnodige vertragingen in planprocessen en worden kansen (kwalitatief hoogwaardiger ontwerp, extra financiële middelen enz.) gemist.

Vooraf samenwerking en afstemming tussen medewerkers cultuurhistorisch erfgoed en natuur en landschap en groenbeheer is in de gemeente Utrechtse Heuvelrug bijzonder belangrijk. De cultuurhistorische waarden in de gemeente zijn onlosmakelijk met het groen verbonden en in veel gevallen zelfs synoniem. De landgoederen en buitenplaatsen met hun tuin-, park- en bosaanleg en de landerijen zijn daar het meest treffende voorbeeld van.

De belangen van natuur en landschap (en andere sectorale belangen) versus die van cultuurhistorisch erfgoed zijn niet altijd gelijk. Daarom kunnen afwegingen over behoud, versterking en ontwikkeling alleen worden gemaakt als er consensus bestaat over de waarde die moet worden toegekend aan het (groene) erfgoed. Duidelijke beleidsafspraken zijn noodzakelijk.

Amerongse bovenpolder

Behalve een integrale afweging in breed samengestelde teams en vroege inbreng van cultuurhistorisch erfgoed in alle ruimtelijke planvorming moet worden vastgelegd welke landschappen en landschapselementen het meest waardevol zijn, en voor welke elementen de gemeente zich daadwerkelijk sterk wil maken. Dit zal bij voorkeur moeten gebeuren door de vaststelling van een cultuurhistorische waarden- en beleidskaart.

3.5 Integraal cultuurhistorisch beleid

Afstemming van de pijlers uit het cultuurhistorisch beleid

In de voorgaande paragrafen werden de drie pijlers van het beleid voor het cultuurhistorisch erfgoed besproken, namelijk monumenten, archeologie en cultuurlandschap. Duidelijk is dat deze elementen in de gemeente Utrechtse Heuvelrug zeer sterk met elkaar zijn verweven en niet zelden om een integrale aanpak vragen, daarnaast zijn er vanzelfsprekend raakvlakken met onderwerpen als bouwgeschiedenis, architectuur, stedenbouw, inrichting van de openbare ruimte, en 'geschiedenis van de

plek'. Door cultuurhistorie vroegtijdig in ruimtelijke planprocessen in te brengen en door integrale planvorming kan onnodige vertraging (bijvoorbeeld bij archeologie) voorkomen worden, en kunnen kansen worden benut. De kansen liggen dan vooral in kwalitatief hoogwaardiger ontwerpen, die passend zijn in de bestaande woonomgeving en het omringende landschap. Daarvoor zijn dan vaak via specifieke subsidieregelingen ook nog wel financiële middelen te vinden voor co-financiering.

Voor integrale planvorming zijn planologische instrumenten zeer geëigend. Te denken valt aan bestemmingsplannen met de daaraan gekoppelde ruimtelijke plannen zoals beeldkwaliteitplannen en Cultuurhistorische Effectrapportages (CHER's). Bovendien zijn er beschermde dorpsgezichten, waarvoor een verzwaarde bouwregelgeving geldt en waarvoor een bestemmingsplan dat cultuurhistorische waarden beschermt, verplicht is gesteld. Ook door middel van de Welstandsnota, het Beheerskwaliteitsplan Openbare Ruimte en Landschapsontwikkelingsplannen kan behoud, versterking en ontwikkeling van cultuurhistorische waarden worden geborgd. Bij alle planvorming is het een vereiste, dat de cultuurhistorische waarden vooraf bekend zijn en dat er consensus bestaat over het te voeren beleid.

Toelichting op een aantal instrumenten voor integraal beleid

In deze paragraaf zal een korte toelichting worden gegeven op een aantal instrumenten die gebruikt kunnen worden voor het daadwerkelijk uitvoering geven aan een integraal beleid.

Structuurvisie

Op 28 januari 2010 is de Structuurvisie van de gemeente Utrechtse Heuvelrug vastgesteld. Daarin wordt in hoofdlijnen beschreven welke ontwikkelingen de gemeente nastreeft en welke keuzes er worden gemaakt. De Structuurvisie geeft daarmee in feite ook richting aan het beleid dat per discipline wordt gevoerd.

In de Structuurvisie wordt cultuurhistorie als één van de speerpunten van het gemeentelijke beleid gepresenteerd. Zo wordt het cultuurhistorisch erfgoed drager van het landschap genoemd. Als instrumenten om het erfgoed goed in het zicht te krijgen en te houden worden de cultuurhistorische en archeologische waarden- en beleidskaarten genoemd. Het zijn bij uitstek instrumenten waarmee cultuurhistorie vroeg in planvorming kan worden ingebracht.

De Structuurvisie noemt de volgende concrete doelstellingen:

- Uitwerken van de nota Cultuurhistorisch Erfgoed (deze nota *Erfgoed in het Groen*)
- Archeologische waardenkaart opstellen
- Opstellen van beleid voor bestaande landgoederen
- Opstellen van beleid voor nieuwe landgoederen
- Opstellen van een archeologienota
- Opstellen van een cultuurhistorische waarden- en beleidskaart
- Actualiseren van de gemeentelijke monumentenlijst
- Actieplan voor het versterken van de Stichtse Lustwarande opstellen en uitvoeren

Bestemmingsplan

Het bestemmingsplan is het belangrijkste instrument op het gebied van de ruimtelijke ordening. Het op 19 juni 2006 door de gemeenteraad vastgestelde bestemmingsplan 'Buitengebied Leersum 2005' benut alle mogelijkheden tot bescherming en versterking van cultuurhistorische waarden. Het is een voorbeeldplan voor nieuwe bestemmingsplannen in de gemeente Utrechtse Heuvelrug. Tot circa 2017 vindt er een actualiseringsronde van bestemmingsplannen plaats. Ter borging van het cultuurhistorisch erfgoed en een goede inpassing in de bestemmingsplannen is juridische koppeling met de archeologische waarden- en beleidskaart noodzakelijk, en is opstelling van een cultuurhistorische waarden- en beleidskaart, die aan de bestemmingsplannen wordt gekoppeld, voor de gehele gemeente wenselijk.

Voor het behoud en de bescherming van complexen en structuren is het bestemmingsplan bij uitstek

een zeer geschikt instrument. Dit kan door het opnemen van voorschriften waarin voorwaarden worden gesteld en sturing wordt gegeven aan zorgvuldige vormgeving van de openbare ruimte, waaronder het cultuurhistorisch waardevolle groen en de instandhouding van de bestaande korrelgrootte. Daarbij moet dan vooral gedacht worden aan de kleinere cultuurhistorisch waardevolle complexen zoals begraafplaatsen, beschermde historische buitenplaatsen, agrarisch erfgoed en de stedenbouwkundige structuren van zowel vooroorlogse wijken als Wederopbouw wijken.

Beeldkwaliteitplan

Het beeldkwaliteitplan is een hulpmiddel voor het stimuleren en toetsen van de kwaliteiten van een plangebied. Een deel van de gemeente Utrechtse Heuvelrug is afgedekt met beeldkwaliteitplannen. Het is aan te bevelen om een overzicht te maken van de bestaande beeldkwaliteitplannen, te onderzoeken of deze daadwerkelijk juridisch verankerd zijn in een specifiek bestemmingsplan, waar beeldkwaliteitplannen ontbreken, waar deze wenselijk zijn en waar de prioriteiten voor de toekomst liggen.

Cultuurhistorische Effectrapportage (CHER)

Een CHER geeft inzicht in de effecten van (verwachte) grotere ruimtelijke transformaties op de cultuurhistorisch waardevolle omgeving en vormt een toetsingskader voor alle nieuwe ontwikkelingen in het plangebied. De gemeente Utrechtse Heuvelrug heeft bijvoorbeeld al een CHER laten opstellen voor de herinrichting van de openbare ruimte rond het Cultuurhuis in Doorn. Bij de provincie Utrecht bestaan subsidiemogelijkheden voor de opstelling van een CHER.

Welstandsnota

De Welstandsnota is vooral een toetsingsinstrument en minder dan bijvoorbeeld een beeldkwaliteitplan of CHER gericht op sturing van ontwikkelingen. Toch kan een Welstandsnota ook worden ingezet om de gewenste beeldkwaliteit te waarborgen.

De gemeente Utrechtse Heuvelrug heeft in 2007 een Welstandsnota vastgesteld, waarin de diverse welstandsnota's van de voormalige gemeenten zijn geharmoniseerd. Bij toekomstige actualisering van de welstandsnota zal sterker dan nu het geval is, worden ingezet op beschrijving van het bestaande cultuurhistorisch erfgoed, zowel ten aanzien van de gebouwen als ook de omringende omgeving.

Beheerskwaliteitsplan Openbare Ruimte

Het gemeentelijke Beheerskwaliteitsplan Openbare Ruimte *Buiten in beeld*, onderscheidt verschillende kwaliteitsgebieden waarbinnen verschillende niveaus van onderhoud en inrichting worden voorgesteld. Binnen de kwaliteitsgebieden is een aantal 'parels' onderscheiden. Dit zijn vooral de cultuurhistorisch waardevolle gebieden, die in eigendom en/of beheer zijn van de gemeente. Bij de implementatie van het beleid zullen bewoners worden betrokken in de discussie over kwaliteit. Daarnaast is ook integrale afstemming tussen de medewerkers cultuurhistorie en de afdeling openbare ruimte / groenbeheer bij de implementatie van het Beheerskwaliteitsplan Openbare Ruimte nodig.

Dat bewoners van de gemeente hechten aan een kwalitatief hoogwaardige inrichting van de openbare ruimte, zeker in de omgeving van monumenten, bleek tijdens de werkconferentie *Sporen zoeken, sporen uitzetten!*, waarvan het verslag is opgenomen als bijlage 2. Uit de workshops kwam naar voren, dat eigenaren van monumenten verantwoordelijkheid voelen voor hun eigendom, maar van de gemeente vragen net zo zorgvuldig om te gaan met de openbare ruimte. Deelnemers spraken hun zorg uit over het behoud van de karakteristieke groenaanleg van vooroorlogse en Wederopbouw wijken en de historische begraafplaatsen.

Landschapontwikkelingsplan (LOP)

Dit instrument geeft een duidelijk toetsingskader waaruit af te leiden is welke ontwikkelingen gewenst zijn en welke niet. Diverse ontwikkelingen die van invloed zijn op het landschap worden daarbij betrokken, zoals de verstedelijking, infrastructuuropgaven, cultuurhistorisch waardevolle structuren, de wateropgaven en de landbouw. Veelal is sprake van een intergemeentelijk document

dat als beleidskader geldt voor ruimtelijke invullingen, gebruiksmogelijkheden en investeringen in het buitengebied. Ook kan een LOP als input dienen voor bijvoorbeeld bestemmingsplannen buitengebied, gemeentelijke structuurvisies, beeldkwaliteitsplannen, het groenstructuurplan en de cultuurhistorische waarden- en beleidskaart. Het LOP is op 1 februari 2010 vastgesteld.

Groenstructuurplan

Dit beleidskader ten aanzien van het stedelijke groen in onze gemeente zal in grote lijnen een kwalitatieve visie geven op de betekenis van het groen in de openbare ruimte. Op dit moment bevindt het plan zich in het eindstadium van het ontwikkelingsproces, waarna het waarschijnlijk eind 2010 zal worden vastgesteld. Het Groenstructuurplan wordt opgesteld vanuit een meervoudige invalshoek, waarbij zowel het functionele en het ecologische als het visueel-ruimtelijke aspect betrokken wordt. Ook cultuurhistorie speelt een belangrijke rol bij het opstellen van de visie.

Cultuurhistorische waarden- en beleidskaart

Voordat beleidsbeslissingen over cultuurhistorisch erfgoed kunnen worden genomen is het van belang om te weten waar dit erfgoed zich in de gemeente bevindt en welke waarde daaraan moet worden toegekend.

De provincie Utrecht heeft met de CHS een cultuurhistorische waardenkaart op het schaalniveau van de provincie gemaakt. Voor de gemeente is deze echter te grootschalig en grofmazig. De kaart zou moeten worden verfijnd op gemeentelijk niveau. De cultuurhistorische waarden worden

vastgelegd en er wordt aangegeven welke waarde eraan moet worden toegekend. Een dergelijke kaart was al opgesteld in de fusiegemeente Maarn-Maarsbergen.

Om daadwerkelijk als beleidsinstrument te kunnen dienen, is alleen een waardenkaart onvoldoende. Er dienen beleidsafspraken aan de kaart te worden gekoppeld, waarover een brede consensus bestaat. De kaart kan vervolgens aan het bestemmingsplan worden gekoppeld, waardoor hij een waarborg vormt voor een cultuurhistorische afweging bij ruimtelijke planvorming en voor draagvlakverbreding voor behoud, versterking en ontwikkeling van het cultuurhistorisch erfgoed. Belangrijke input voor het opstellen van de kaart wordt gevormd door de quickscans van de verschillende Heuvelrugthema's, die hieronder worden beschreven.

Leersumse plassen

3.6 Heuvelrugthema's

In de gemeente Utrechtse Heuvelrug bestaat een grote diversiteit aan cultuurhistorisch erfgoed. Veel gebouwen en complexen hebben een monumentenstatus, en in meerdere visies en beleidsplannen worden al bepaalde regionale en landschappelijke cultuurhistorische waarden omschreven. Binnen de gemeente zijn echter bepaalde monumentale objecten of complexen aanwezig waaraan nog nauwelijks of in het geheel geen aandacht is geschonken. Daarnaast zijn er monumenten en complexen met een geheel eigen problematiek, waarvoor specifiek gemeentelijk beleid noodzakelijk is. Hieronder wordt inzicht verstrekt in een aantal zogenaamde 'Heuvelrugthema's' en de daarbij behorende problematiek.

Stichtse Lustwarande

De Stichtse Lustwarande ligt op de zuidflank van de Utrechtse Heuvelrug en strekt zich uit van de Bilt tot aan Rhenen. Het gebied is vooral bekend om haar hoge dichtheid aan landgoederen en buitenplaatsen. Het grootste deel van de Lustwarande is gelegen binnen de gemeente. De afgelopen

jaren zijn regionale, provinciale en gemeentelijke activiteiten uitgevoerd, gericht op profilering van de Stichtse Lustwarande. Dit heeft nog niet geleid tot een algemeen bekende en gedragen ambitie die in een paar woorden aangeeft waar het naartoe moet met de waardevolle cultuurhistorie in ons gebied. Voor het versterken en toeristisch aantrekkelijk(er) maken van de Stichtse Lustwarande zal een actieplan opgesteld moeten worden. Dit zal in overleg en samenspraak met het provinciale gebiedsgerichte project 'Heel de Heuvelrug' gebeuren.

Landgoederen en buitenplaatsen

De gemeente heeft het grootste aantal beschermde landgoederen en buitenplaatsen van Nederland binnen haar grondgebied. Er is veel particulier bezit, deels ondergebracht in stichtingen. Het behoud en onderhoud van zowel het gebouwde als het groene erfgoed (tuinen, parken, bossen, landerijen, verkavelingen) op de landgoederen en buitenplaatsen brengen hoge kosten met zich mee. Daar staan over het algemeen onvoldoende baten en beperkte subsidiemogelijkheden tegenover. Toch zijn de landgoederen en buitenplaatsen het visitekaartje van de gemeente Utrechtse Heuvelrug en wordt niet getwijfeld aan het algemeen belang ervan.

Om de beschermde landgoederen en buitenplaatsen ook op de lange termijn bestaanszekerheid te geven, is er veel aandacht nodig voor de specifieke problematiek rondom instandhouding van de gebouwen en beheer van het groen.

Daarom werd tijdens de werkconferentie *Sporen zoeken, sporen uitzetten!* bij de workshop *Behoud door ontwikkeling* bijzondere aandacht geschonken aan de vraag hoe het gemeentelijke erfgoedbeleid een steentje kan bijdragen aan een gezond beleid voor behoud van de bestaande landgoederen en buitenplaatsen. Onder de deelnemers aan de workshop waren verscheidene landgoedeigenaren en adviseurs die beroepsmatig betrokken zijn bij de instandhouding van de landgoederen. Er kwam een aantal zeer duidelijke wensen en prioriteiten naar voren:

- een betere, actieve communicatie met de gemeente: de gemeente als proactieve partner in alle planprocessen, de eigenaar blijft eindverantwoordelijk;
- een deskundige contactpersoon die kennis heeft van de specifieke landgoedproblematiek en een gelijkwaardige gesprekspartner van de eigenaar is;
- maatwerk is van belang, maar kan nooit vooraf plaats vinden; ideeën kunnen alleen per specifiek plan worden beoordeeld;
- souplesse in de regelgeving;
- ruimere bestemmingsmogelijkheden;
- beperking van legeskosten en kosten Wet onroerende zaken (WOZ).

Zeer opvallend was dat de deelnemers aan de werkconferentie weliswaar voorstander zijn van ruimere bestemmingsmogelijkheden, maar tegen te snelle veranderingen en aanpassingen zijn, die slechts tijdelijk en gedeeltelijk een oplossing bieden. Ze raden de gemeente aan bijzonder voorzichtig te zijn met het bieden van extra bouwmogelijkheden. 'Behoud door ontwikkeling' is dus alleen gunstig wanneer het om lange-termijn-oplossingen voor het totale landgoed gaat. Oplossingen van tijdelijke aard of waarbij grote schade aan de cultuurhistorische waarden wordt aangericht, zijn ongewenst. Vooral wanneer er maar een klein probleem van het grotere geheel wordt opgelost. Bij nieuwe ontwikkelingen moet de exploitatie voor de lange termijn gezekerd zijn. Er is een belangrijke rol voor de gemeente weggelegd om actief en in een zo vroeg mogelijk stadium mee te zoeken naar dergelijke oplossingen. Dus niet wanneer de vergunning al is aangevraagd.

Ruimere bestemmingsplanmogelijkheden voor cultuurhistorisch erfgoed, zoals opgenomen in het bestemmingplan 'Buitengebied Leersum 2005' worden door de deelnemers omarmd. Eveneens opvallend was wel dat, vooral voor landgoederen en buitenplaatsen, de zorg werd uitgesproken over te snelle bestuurlijke beslissingen, of het nemen van beslissingen die slechts een beperkt deel van het landgoed ten goede komen, terwijl de lange termijn exploitatie niet gewaarborgd is.

Zowel uit praktijkervaringen bij de gemeente als uit de uitkomsten van de werkconferentie is gebleken dat er vooral ten aanzien van de beschermde historische buitenplaatsen duidelijk behoefte bestaat aan een vaste ambtelijke contactpersoon, met kennis van zaken rond alle sectorale wetgeving die een rol speelt bij de buitenplaatsen. Inmiddels is er binnen de afdeling Ruimtelijke Ontwikkeling een contactfunctionaris voor (een aantal) als monument beschermde historische buitenplaatsen aangewezen.

De gemeente is al enige tijd bezig met het ontwikkelen van een Nota landgoederenbeleid. De oorspronkelijke bestuurlijke opdracht was om beleid op te stellen voor de nieuw te vestigen landgoederen. Gaandeweg het interactieve proces, waarbij zowel interne als externe partijen betrokken waren, bleek dat het maken van een landgoederenbeleid toch veel complexer van aard was dan oorspronkelijk gedacht. De gemeente Utrechtse Heuvelrug herbergt namelijk een veelheid aan landgoederen, die niet alleen qua ontstaansgeschiedenis verschillend van aard zijn, maar die ook verschillend van karakter zijn en bovendien met zeer uiteenlopende sectorale wetgeving te maken hebben.

De volgende vormen van een landgoed zijn te onderscheiden:

- op basis van de Monumentenwet als monument beschermde historische buitenplaatsen;
- historische landgoederen zonder monumentenstatus;
- nieuw te vestigen landgoederen (veelal op vrijkomende agrarische bedrijven).

Alle bovengenoemde buitenplaatsen en landgoederen kunnen tevens geheel of gedeeltelijk ook de status van landgoed hebben op basis van de Natuurschoonwet (NSW).

Het beleid om te bepalen op welke locaties nog nieuwe landgoederen gevestigd kunnen worden en onder welke randvoorwaarden zal in 2010 ter vaststelling worden aangeboden. Daarnaast is het besef gegroeid, dat er vooral een duidelijke behoefte bestaat aan beleid voor de bestaande historische buitenplaatsen en landgoederen. De als monument beschermde historische buitenplaatsen zijn zoekende naar nieuwe of aanvullende economische dragers voor de instandhouding van de monumentale gebouwen en het beheer en onderhoud van het monumentale groen. Maar ook de landgoederen zonder monumentenstatus hebben moeite met de (financiële) instandhouding van het samenhangende geheel van gebouwen, bossen en landerijen.

Daarom is de gemeente in 2009 begonnen met een inventarisatie van alle bestaande landgoederen en buitenplaatsen. Daarbij wordt specifiek gekeken naar de instandhoudingsproblematiek. De inventarisatie moet leiden tot de opstelling van apart beleid voor historische buitenplaatsen en landgoederen.

Tabaksschuren

Amerongen was een centrum van de tabaksteelt, die van de zeventiende tot ver in de twintigste eeuw een belangrijke bron van inkomsten vormde. Als tastbare en karakteristieke overblijfselen uit deze periode staan in en om Amerongen nog ongeveer twintig tabaksschuren. Het zijn kwetsbare houten gebouwen, waarvoor het niet altijd gemakkelijk is een goede bestemming te vinden. De gemeente Amerongen heeft daarom in maart 1998 een beleidsnota Tabaksschuren vastgesteld. Er staan specifieke voorstellen in die behoud van de tabaksschuren voor de toekomst moeten waarborgen. Na de totstandkoming van de gemeente Utrechtse Heuvelrug in 2006 is deze beleidsnota niet meer bekrachtigd en heeft zij van rechtswege haar geldigheid verloren. Omdat er echter nog steeds sprake is van een functioneel bruikbare en in de praktijk goed toe te passen beleidsnota, zal de nota slechts geactualiseerd hoeven te worden, waarna het stuk opnieuw kan worden vastgesteld. De uitkomsten van de inventarisatie en het bijbehorende beleid zullen in de Cultuurhistorische waarden- en beleidskaart worden verankerd.

Kwetsbare agrarische bouwtypen

In de gemeente Utrechtse Heuvelrug zijn veel kwetsbare agrarische bouwtypen aanwezig. Daarbij wordt in eerste instantie gedacht aan agrarische (bij)gebouwen zoals schapenkooien, schuren en

hooibergen. Veel van de oorspronkelijke agrarische bedrijven hebben in de loop der jaren hun agrarische functie verloren. Daarvoor is veelal een andere functie, en een ander gebruik in de plaats gekomen. Behoud en instandhouding van deze cultuurhistorisch waardevolle gebouwen staan regelmatig onder druk. Herbestemming van de gebouwen is meestal lastig, omdat er door het gewijzigde gebruik vaak sprake zal zijn van aantasting van monumentale waarden, of aantasting van landschappelijke waarden.

Schaapskooi in Doorn

Alhoewel er in de diverse bestemmingsplannen buitengebied al wel voorschriften zijn opgenomen ten aanzien van deze cultuurhistorisch waardevolle gebouwen, bestaat er toch behoefte aan een nadere beleidsvisie voor deze gebouwen. In 2010 zal een start worden gemaakt met de inventarisatie van de kwetsbare agrarische gebouwtypen en de opstelling van een beleidsnota voor deze objecten, die uiteindelijk hun weerslag zullen vinden in de cultuurhistorische waarden- en beleidskaart.

Historische tuinen en waardevol openbaar groen

Binnen de gemeente bevindt zich een aantal cultuurhistorisch waardevolle tuinen en parken, zoals:

- Het Rosarium in Driebergen
Rozentuin in 1936 in opdracht van de gemeente aangelegd in het kader van een werkverschaffingsproject. De tuin is gemeentelijke eigendom en zou heel goed in aanmerking kunnen komen voor bescherming als gemeentelijk monument, terwijl herstel in de oude staat zeer wenselijk is;
- Het Von Gimborn Arboretum in Doorn
Grootste Arboretum van Nederland, aangelegd vanaf 1924, uitgevoerd in Engelse landschapstijl naar een ontwerp van tuinarchitect Gerard Bleeker. De Universiteit Utrecht is voornemens de tuin in het voorjaar van 2010 over te dragen aan de daarvoor opgerichte Stichting Von Gimborn Arboretum, die zorg zal gaan dragen voor het onderhoud van de tuin.
- De Heidetuin in Driebergen
In 1953 aangelegde heidetuin gesitueerd in het Rijsenburgse Bos naar een ontwerp van L. van Veldhuysen. Deze tuin is gemeentelijk eigendom.

Het zijn publiekstrekkingen met nationale en internationale bekendheid, maar beheer en instandhouding zijn kostbaar. Ze hebben geen economische dragers en zijn niet beschermd als monument. Om deze cultuurhistorisch waardevolle groene elementen voor de toekomst veilig te stellen is het noodzakelijk beschermende voorschriften op te nemen in de bestemmingsplannen en in de cultuurhistorische waarden- en beleidskaart. In de beheersplannen voor de bij de gemeente in eigendom zijnde tuinen en parken zal behoud van cultuurhistorische waarden voorop staan, evenals herstel en restauratie van de verloren gegane waarden. Ten aanzien van de particuliere tuinen spreekt de gemeente zich uit tot een inspanningsverplichting om gezamenlijk met de eigenaar te zoeken naar mogelijkheden voor behoud en instandhouding.

Historische begraafplaatsen

De gemeente Utrechtse Heuvelrug heeft in de diverse dorpen een aantal historische begraafplaatsen. Deze begraafplaatsen worden gekenmerkt door vele oude grafmonumenten van historische personen uit de diverse dorpen, maar bovenal ook door de aanleg in het groen.

De begraafplaatsen staan de laatste jaren volop in de belangstelling. Zo zijn er vrijwilligers actief bij het herstel van de oude begraafplaats aan De Traaij in Driebergen, en is er in 2005 voor de Oude Algemene begraafplaats in Amerongen (rijksmonument) een instandhoudingsplan vastgesteld, het zogenaamde Plan Instandhouding en Ontwikkeling Beschermden Begraafplaats (PIOBB). Dit bevat een aantal concrete voorstellen voor de toekomst, gaat uit van behoud van de bestaande waarden en doet ook voorstellen om de begraafplaats weer economisch rendabel te maken.

Om een evenwichtig gemeentelijk beleid te kunnen voeren ten aanzien van de historische begraafplaatsen is het nodig om een totaaloverzicht van de al dan niet beschermde historische begraafplaatsen te maken en aanbevelingen voor verder beleid te doen. Eerst zal hiertoe een quickscan

moeten worden uitgevoerd, die voorzien is van een globale inventarisatie van waarden en prioriteitstelling. De uitkomsten daarvan worden verankerd in de cultuurhistorische waarden- en beleidskaart. Na uitvoering van de quickscan zal een toekomstvisie worden opgesteld waarin heldere criteria worden opgenomen voor beheers- en onderhoudsplannen van de diverse begraafplaatsen.

Graftombe van Nellestein in Leersum

Vooroorlogse wijken

Tijdens de werkconferentie *Sporen zoeken, sporen uitzetten!* werd expliciete aandacht gevraagd voor cultuurhistorisch waardevolle vooroorlogse wijken in de gemeente Utrechtse Heuvelrug. Vooral het tuindorp Maarn werd expliciet benoemd. Niet alleen de gebouwen maar ook de aanleg van de openbare ruimte, inclusief het groen is waardevol. Er werd op de werkconferentie voorgesteld specifieke groenvisies voor wijken met waardevol groen op te stellen.

Ook hier geldt dat pas beleid kan worden ontwikkeld als er een gemeentebreed overzicht met waardestelling is. Ook hiervoor zal een quickscan moeten worden uitgevoerd. De gegevens uit de inventarisaties voor het Monumenten Inventarisatie Project (MIP) bieden hiervoor wel aanknopingspunten, maar nader archief- en veldonderzoek is noodzakelijk. Na een quickscan zal een toekomstvisie met passend beleidsinstrumentarium worden ontwikkeld. Het bestemmingsplan en de

cultuurhistorische waarden- en beleidskaart bieden daarbij mogelijkheden om zowel groene als rode structuren te beschermen. Implementatie in de gemeentelijke beheers- en onderhoudsplannen zal nodig zijn, en waar mogelijk zal samenwerking met externe partijen gezocht worden, zoals bijvoorbeeld met de woningcorporaties.

Wederopbouwperiode 1940-1965

Bij het rijksbeleid voor monumenten is de Wederopbouwperiode (1940-1965) al ter sprake gebracht als nieuw aandachtsveld. Het rijk zal zich slechts met een beperkt aantal objecten en gebieden gaan bezig houden, maar stimuleert de gemeenten om een eigen beleid te ontwikkelen voor het erfgoed uit de Wederopbouwperiode. De geschiedenis houdt immers niet op bij 1940.

Ook de gemeente Utrechtse Heuvelrug heeft naoorlogse objecten en wijken die over een fase uit de moderne geschiedenis van de gemeente vertellen en waar wellicht een proactief beleid voor gevoerd kan worden.

De Wederopbouwperiode werd tijdens de werkconferentie aan de orde gesteld in de workshop *Behoud door ontwikkeling*. Daaruit kwam naar voren dat juist bij architectuur en stedenbouw uit de Wederopbouwperiode sprake moet zijn van een interactief beleid. Een samenspel tussen cultuurhistorisch- en monumentenbeleid, woonbeleid (overleg met woningbouwverenigingen en huurdersverenigingen), ruimtelijke ordening en (openbaar) groen is noodzakelijk om alle aspecten de aandacht te geven die ze verdienen.

Om een goed beleid te kunnen ontwikkelen zal ook hier helderheid moeten komen over het in de gemeente aanwezige waardevolle bouwkundige, stedenbouwkundige en groene erfgoed uit de Wederopbouwperiode, en de waarden die daaraan kunnen worden toegekend. Na uitvoering van een quickscan zal een toekomstvisie met passend beleidsinstrumentarium worden ontwikkeld, dat zal worden verankerd in de cultuurhistorische waarden- en beleidskaart. Bij de harmonisatie en actualisering van de gemeentelijke monumentenlijst zullen zo nodig individuele objecten worden geplaatst op de gemeentelijke monumentenlijst.

Industrieel erfgoed

Voor industrieel erfgoed is de laatste jaren veel aandacht. Het heeft zich tot een eigen specialisme binnen de erfgoedsector ontwikkeld. Het is echter niet altijd gemakkelijk om oude, leegstaande industriële complexen te bewaren. Herbestemming vraagt om veel creativiteit.

In de gemeente Utrechtse Heuvelrug zijn er waardevolle industriële gebouwen en complexen, doorgaans kleinschalig. Het

spoorwegemplacement in Maarn is

daarvan een voorbeeld. Nogmaals

wordt een quickscan voorgesteld,

waaruit volgt of het industrieel erfgoed alleen binnen het kader van actualisering van de gemeentelijke monumentenlijst valt of dat complex- of gebiedsgericht vervolgebeld moet worden ontwikkeld. De uitkomsten van de quickscan worden weer opgenomen in de cultuurhistorische waarden- en beleidskaart.

Bushokje in het vooroorlogse Tuindorp in Maarn

3.7 Communicatie en publieksbereik

Eigenaren van erfgoed

De gemeente Utrechtse Heuvelrug ontleent een groot deel van haar identiteit en aantrekkelijkheid aan de aanwezigheid van het vele cultuurhistorisch erfgoed in de gemeente. Veel van dat erfgoed, en dan vooral de rijks- en gemeentelijke monumenten, is in eigendom bij particulieren. De eigenaren zijn over het algemeen trots en zuinig op hun monumentale bezit. Zij ondervinden echter ook hinder van de beschermende wet – en regelgeving waarmee zij rekening moeten houden en verwachten daarvoor van de overheid vaak een tegenprestatie terug.

Verwachtingen van eigenaren

De eigenaar is de belangrijkste partner van de gemeente bij de fysieke instandhouding van het cultuurhistorisch erfgoed. De eigenaar is als eerste verantwoordelijk voor zijn bezit, maar wet- en regelgeving stellen eisen. Vaak zijn er hogere kosten verbonden aan onderhoud en restauratie van een monument dan bij een regulier object. Monumentenwerk is altijd maatwerk. Er is veel en specialistisch (voor)overleg nodig om werkzaamheden tot een goed einde te brengen. Dat geldt niet alleen voor gebouwde monumenten, maar ook voor archeologische en cultuurlandschappelijke elementen. De eigenaar verwacht dat de gemeente:

- een actieve rol speelt bij planvorming, vergunning- en subsidieaanvragen;
- kennis overdraagt, zowel qua proces als (bouw)technisch;
- informeert over nieuwe ontwikkelingen;
- enthousiasmeert en waardeert.

De positie van de eigenaar kwam ook ter sprake op de werkconferentie *Sporen zoeken, sporen uitzetten!*, vooral in de workshops *Ontwikkel het behoud* en *Behoud door ontwikkeling*. Het volgende werd geconcludeerd:

- een verbetering van communicatie met de gemeente is gewenst;
- er is behoefte aan meer inhoudelijke ondersteuning bij planvorming, subsidieverlening, vergunningaanvragen en bouwtechnische vragen;
- er is behoefte aan onderling contact tussen eigenaren, zowel digitaal (webportaal, nieuwe technieken) als in de vorm van bijeenkomsten zoals de werkconferentie;
- eigenaren van grote complexen, vooral landgoederen en buitenplaatsen, vragen om een deskundige contactpersoon die proactief meedenkt in de integrale planvorming;
- de eigenaar is primair verantwoordelijk voor het monument, de gemeente is partner van de eigenaar in het proces;
- de gemeente is verantwoordelijk voor de omgeving van het monument, men verwacht kwaliteit in de inrichting en het beheer van de openbare ruimte.

Contactbijeenkomsten monumenteneigenaren

Door het jaarlijks organiseren van contactbijeenkomsten voor eigenaren van zowel de rijks- als de gemeentelijke monumenten ontstaat een goede mogelijkheid om hen van de benodigde informatie te voorzien over wet- en regelgeving, procedures, financiële ondersteuningsmogelijkheden, nieuwe ontwikkelingen en andere interessante zaken. Daarnaast worden eigenaren daardoor in staat gesteld om onderlinge contacten te leggen en ideeën uit te wisselen.

De werkconferentie werd door de belangstellenden om twee redenen als zeer waardevol ervaren. Ten eerste omdat de aanwezigen veel belangstelling hadden voor de onderwerpen uit de vier workshops. En ten tweede het feit dat het een gelegenheid bood aan de vele aanwezige monumenteneigenaren om contacten te leggen met andere monumenteneigenaren, met hen in discussie te treden en ideeën uit te wisselen.

Bewoners en bezoekers

Behoud, versterking en ontwikkeling van het cultuurhistorisch erfgoed kan alleen wanneer er draagvlak is onder eigenaren, bewoners en bezoekers van de gemeente. In de gemeente Utrechtse Heuvelrug zijn nog niet alle bewoners goed bekend met de rijke geschiedenis van hun woonomgeving. Dit heeft te maken met de communicatie en de gebrekkige ontsluiting van de reeds aanwezige kennis.

Tijdens de werkconferentie kwamen uit de vier workshops de volgende kritiekpunten, maar ook suggesties voor verbeteringen naar voren:

- Er is grote behoefte aan een faciliterende, coördinerende en enthousiasmerende rol van de gemeente;
- Het huidige kennisaanbod over cultuurhistorisch erfgoed is groot, maar versnipperd en niet toegankelijk. Maak daarom een website / internetportaal waar alle reeds aanwezige kennis en aanbod wordt verzameld en toegankelijk gemaakt. Het is de kapstok waaraan alles wordt opgehangen: digitaal, fysiek en projecten;
- Wanneer er een goede website is en als de lokale kranten beter worden ingezet, is het ontwikkelen van een separate Nieuwsbrief niet nodig;
- Gebruik nieuwe technische middelen (website, iPod, gps routes). Nieuwe technieken trekken ook meer jongeren;
- Jongeren raken veelal geïnteresseerd als ze fysiek worden geconfronteerd met dingen (spreekbeurten, excursies, voorbeeld dassenproject Huis te Maarn, kinderrondleidingen Huis Doorn). Leg contacten met onderwijs en Kunst Centraal;
- Sluit aan bij bestaande projecten zoals de Historische Informatie Punten (HIP) bij de Regiobibliotheek Zuid Oost Utrecht (ZOUT), digitale kadastrale atlas, TRAP-routes;
- Er is veel belangstelling voor wandelroutes, gildewandelingen, monumentenroutes, uitleg (bordjes) bij de monumenten. Ondersteun en stimuleer dergelijke initiatieven;
- Maak de jaarlijkse Open Monumentendag belangrijk: het is een promotiedag met landelijke uitstraling;
- Stimuleer regulier contact tussen de historische- en natuurbeschermingsverenigingen onderling en met de gemeente; dan kan men vanuit een brede samenstelling en op bestuurlijk niveau naar elkaar toegroeien;
- De verenigingen willen hun zelfstandigheid behouden maar graag samenwerken op overkoepelende thema's / gemeenschappelijke belangen;
- Werk samen met het bedrijfsleven / ondernemersverenigingen, denk aan sponsoring;
- Werk samen met (particuliere) organisaties en eigenaren van monumenten en complexen zoals:
 - Nationaal Park Utrechtse Heuvelrug
 - Natuurmonumenten / Utrechts Landschap / Staatsbosbeheer
 - Landschap Erfgoed Utrecht
 - Vereniging Hendrick de Keyser
 - Kunst Centraal (cultuurhistorisch erfgoed betrekken in aanbod)
 - VVV (is er ook voor inwoners, niet alleen voor bezoekers!)
 - bibliotheken.

Om het cultuurhistorisch erfgoed beter bekend te maken, de informatie over en de kennis van het erfgoed beter te ontsluiten en uit te dragen onder een breed publiek zal nauwe samenwerking gezocht worden met de diverse andere beleidsvelden bij de gemeente waarmee

Smeltwaterdal in Leersum

raakvlakken bestaan. Daarbij moet vooral gedacht worden aan Onderwijs, Kunst en Cultuur, en Recreatie & Toerisme.

De komende jaren zal worden ingezet op (digitale) ontsluiting van de informatie over het cultuurhistorisch erfgoed met behulp van de gemeentelijke website. Daarnaast het uitbrengen van thematische publieks- en informatiefolders, en het aanhaken bij initiatieven van inwoners en externe organisaties op het gebied van cultuurhistorie. Bijvoorbeeld door het bijdragen in de kosten van folders, publicaties, informatiebordjes, voorlichtingsmateriaal onderwijs, organisatie van open dagen bij archeologische opgravingen enzovoort.

Open Monumentendagen

Jaarlijks vinden er volgens een wisselend thema landelijke Open Monumentendagen plaats waarbij vele monumenten gedurende één of twee dagen worden opengesteld voor het publiek. In elk dorp van de gemeente Utrechtse Heuvelrug was van oudsher een lokaal comité Open Monumentendag actief dat jaarlijks de organisatie van de dag(en) verzorgde.

Om de Open Monumentendagen tot een promotiedag voor de gemeente Utrechtse Heuvelrug te maken met landelijk uitstraling is in 2006 op initiatief van de gemeente gestart met een Overkoepelend Comité Open Monumentendag, waarin elk lokaal comité is vertegenwoordigd. Door de beleidsadviseur cultuurhistorie en de beleidsadviseur Communicatie wordt de nodige ondersteuning geboden.

Na een wat aarzelende start vanuit de lokale Comité's is er inmiddels jaarlijks sprake van een aantrekkelijk gezamenlijk programma voor de Open Monumentendagen. Afgelopen jaren is er vanuit de gemeente vooral ingezet op het opstellen van een gezamenlijk en afgestemd thema-programma, met daarnaast behoud van de eigen lokale activiteiten in de diverse dorpen. Er is veel aandacht besteed aan communicatie teneinde het publiek te bereiken, o.a. door de uitgifte van een boekje en de plaatsing van bill-boards.

Inmiddels wordt er op een zeer postieve en enthousiaste wijze samengewerkt binnen het Overkoepelend Comité. Dit heeft tijdens de Open Monumentendagen van 2008 geresulteerd in een aantrekkelijk programma met als thema 'Sporen over de Heuvelrug – 125 jaar Openbaar Vervoer op de Utrechtse Heuvelrug – 1825 tot 1950'. En in 2009 werden letterlijk de 'Monumenten van De Heuvelrug op de Kaart' gezet. Er is sprake van een jaarlijks toenemend aantal bezoekers, waarbij meer dan voorheen sprake is van uitwisseling van bezoekers tussen de diverse dorpen van de gemeente Utrechtse Heuvelrug. Daarnaast is ook het aantal bezoekers vanuit andere delen van Nederland aanzienlijk gestegen.

Contact met historische kringen

In de dorpen van de gemeente Utrechtse Heuvelrug zijn diverse verenigingen, organisaties en commissies die zich bezighouden met de lokale geschiedenis en het daarmee samenhangende cultuurhistorisch erfgoed. In de aanloop naar de nu voorliggende beleidsnota zijn individuele gesprekken gevoerd met diverse personen en vele organisaties die zich op enige wijze bezig houden met het cultuurhistorisch erfgoed en er heeft een gezamenlijk overleg plaatsgevonden met alle historische kringen. Uit al die gesprekken met deze historische kringen is een aantal conclusies te trekken.

De historische kringen kennen een grote mate van verscheidenheid. De verschillen zitten vooral in de opzet en organisatiegraad, het beschikbare budget, het aantal actieve vrijwilligers en het soort activiteiten. Waar de ene kring zich kan beroepen op een grote groep vrijwilligers, moet een andere kring het doen met slechts enkele enthousiaste leden. Reden waarom de ene kring zich wekelijks groepsgewijs bezighoudt met historisch onderzoek, het verzorgen van publicaties, het plegen van

Boerderij aan de Langbroekerwetering in Driebergen-Rijsenburg

onderhoud aan monumenten of landschapselementen, het verzorgen van lezingen, de inrichting van een museum of oudheidkamer en de andere historische kring alleen enkele malen per jaar een ledenvergadering met een spreker organiseert. Enkele historische kringen houden zich ook bezig met archeologie. Alle historische kringen brengen een soort van bulletin uit.

De historische kringen blijven bij voorkeur alleen werkzaam binnen het eigen dorp en zijn content over de adviserende rol die zij hebben gekregen bij voorgenomen aanwijzingen van nieuwe gemeentelijke monumenten. Er bestaat vooralsnog geen behoefte aan een samengaan met andere historische kringen noch aan samenwerking met andere historische kringen. Af en toe een gezamenlijke regulier overleg met de historische kringen op initiatief van de gemeente wordt wel als waardevol gezien.

De gemeente hecht hoge waarde aan de kennis die bij de historische kringen aanwezig is en aan de adviezen die zij desgevraagd of op eigen initiatief uitbrengen aan de gemeente op het gebied van cultuurhistorie. De historische kringen zullen dan ook zo veel mogelijk op de hoogte worden gehouden van projecten die door de gemeente worden opgestart op het gebied van cultuurhistorie en waar mogelijk ook worden uitgenodigd om hun kennis daarvoor ter beschikking te stellen.

3.8 Conclusies en aanbevelingen

Conclusies

Samenvattend kunnen ten aanzien van het gemeentelijk beleid de volgende conclusies worden getrokken:

- De Structuurvisie maakt cultuurhistorie tot één van de speerpunten van gemeentelijk beleid. Dit betekent dat het beleidsveld cultuurhistorie zo veel mogelijk betrokken moet worden bij integrale planvorming;
- Door cultuurhistorie vroegtijdig in ruimtelijke planprocessen in te brengen en door integrale planvorming, kan onnodige vertraging voorkomen worden, en kunnen kansen worden benut. De kansen liggen dan vooral in kwalitatief hoogwaardiger ontwerpen, die passend zijn in de bestaande woonomgeving en het omringende landschap. Bij alle planvorming is het een vereiste, dat de cultuurhistorische waarden vooraf bekend zijn en dat er consensus bestaat over het te voeren beleid;
- De gemeente Utrechtse Heuvelrug onderscheidt zich van andere gemeenten door een aantal specifieke cultuurhistorische elementen, zoals de vele historische buitenplaatsen met hun monumentaal groen, sporen van de tabakscultuur, het grote aantal grafheuvels, de zeer hoge archeologische verwachtingswaarden en de aaneenschakeling van belangrijke cultuurlandschappen;
- Naast de beschermende wet- en regelgeving wordt integrale inpassing van cultuurhistorisch erfgoed het best bereikt met planologische instrumenten. Ter borging van het cultuurhistorisch erfgoed en een goede inpassing in de bestemmingsplannen is juridische koppeling met de archeologische waarden- en beleidskaart noodzakelijk, en is opstelling van een cultuurhistorische waarden- en beleidskaart met daarin consensus over de waardestelling van het cultuurhistorisch erfgoed voor de gehele gemeente een zeer geschikt middel;
- De 'loketfunctie' van de gemeente moet gerekend worden tot de belangrijkste taak op het gebied van monumenten. De gemeente neemt daarbij een pro-actieve houding aan richting eigenaren om hen te enthousiasmeren, begeleiden en adviseren bij voorgenomen plannen tot wijziging, bij het vinden van financiële middelen voor instandhouding, of het zoeken naar nieuwe functies;
- Er is een noodzaak tot actualisatie en harmonisatie van de gemeentelijke monumentenlijst, waarbij niet alleen de hiaten worden opgevuld, maar ook rekening wordt gehouden met nieuwe ontwikkelingen, zoals bescherming van het industrieel erfgoed en objecten uit de wederopbouwperiode;
- Voor het voeren van een actief en stimulerend erfgoedbeleid is het nodig om één of meer instandhoudingsregelingen voor de gemeentelijke monumenten in te stellen;
- Een aantal 'Heuvelrugthema's' vraagt om nieuw of aanvullend beleid en planvorming, namelijk: Stichtse Lustwarande, landgoederen en buitenplaatsen; kwetsbare agrarische gebouwtypen; historische tuinen en waardevol openbaar groen; historische begraafplaatsen; vooroorlogse wijken; Wederopbouwperiode en industrieel erfgoed;
- Door nieuwe wetgeving is er sprake van grote toename van werkzaamheden op het gebied van archeologie. De praktijk bevestigt dat er op veel locaties belangrijke archeologie in de bodem aanwezig is;
- De opstelling van een archeologische waarden- en beleidsadvieskaart is een belangrijke stap in het proces om te komen tot een actief en structureel archeologiebeleid;
- Er is draagvlak om in een gezamenlijke inspanning van gemeente, (particuliere) organisaties, eigenaren, inwoners en bezoekers, het cultuurhistorisch erfgoed te behouden, versterken, ontwikkelen en promoten.

Aanbevelingen

Aan de hand van de conclusies worden de volgende noodzakelijk geachte aanbevelingen vanuit het gedaan:

- Cultuurhistorie wordt vroegtijdig als uitgangspunt meegewogen bij ruimtelijke planvorming en integraal meegenomen bij de opstelling van ander sectoraal gemeentelijk beleid;
- Opstellen van een cultuurhistorische waarden- en beleidskaart voor de gehele gemeente Utrechtse Heuvelrug;

- Naast het gebruikmaken van beschermende wet- en regelgeving zoveel mogelijk gebruik maken van planologische instrumenten voor behoud en beheer van het cultuurhistorisch erfgoed;
- Uitvoering van een algehele actualisatie en harmonisatie van de gemeentelijke monumentenlijst;
- Instelling van een onderhoudsfonds voor gemeentelijke monumenten, met daaraan gekoppeld de vaststelling van een subsidieverordening;
- Eenmalige opstelling van een restauratiebehoefteraming, tevens uitvoering van een nulmeting voor gemeentelijke monumenten door de Monumentwacht;
- Vergoeding van de abonnementskosten van de Monumentenwacht aan de monumenteneigenaren;
- Instelling van een Revolving Fund voor restauratie van gemeentelijke monumenten en/of de oprichting van een Stichting Dorpsherstel;
- Na vaststelling van de archeologische waarden- en beleidsadvieskaart nadere uitwerking van benodigde maatregelen en opstelling van overig gewenst beleid en dit vastleggen in een Archeologienota;
- Opstelling actieplan versterken Stichtse Lustwarande;
- Opstelling van een beleidsnota voor de historische buitenplaatsen en landgoederen;
- Actualisering van de Beleidsnota Tabaksschuren;
- Uitvoering quickscan voor historische tuinen en waardevol openbaar groen. Voor de al bekende elementen beschermende planologische maatregelen treffen. In beheersplannen van bij de gemeente in eigendom zijnde tuinen en parken zal behoud van cultuurhistorische waarden voorop staan, evenals herstel en restauratie van verloren gegane waarden. Ten aanzien van particuliere tuinen zal de gemeente zich inspannen om gezamenlijk met de eigenaar te zoeken naar mogelijkheden voor behoud en instandhouding;
- Uitvoering quickscans, en aansluitend de opstelling van beleidsvisies en vervolgbeleid voor:
 - kwetsbare agrarische (bij)gebouwen;
 - historische begraafplaatsen;
 - vooroorlogse wijken;
 - erfgoed uit de Wederopbouwperiode 1940-1965;
 - waardevolle industriële gebouwen en complexen;
- Professionele en actieve communicatie inzake cultuurhistorisch erfgoed en een proactieve houding in alle planprocessen, waarbij een faciliterende, coördinerende en enthousiasmerende rol wordt vervuld;
- Onderhouden van reguliere contacten met de monumenteneigenaren en het beleggen van informatieve bijeenkomsten;
- Ontsluiting van de informatie over het cultuurhistorisch erfgoed met behulp van de gemeentelijke website, door het uitbrengen van thematische publieks- en informatiefolders, en door het aanhaken bij initiatieven van inwoners en externe organisaties op het gebied van cultuurhistorie;
- Voor de Open Monumentendagen meer landelijke bekendheid ontwikkelen.

4. Implementatie van het beleid

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk zal de implementatie van het cultuurhistorische beleid worden beschreven. Deze taken en doelstellingen zijn afkomstig uit het beleid van enerzijds het rijk en de provincie Utrecht en anderzijds uit het gemeentelijke beleid. Ze zijn in de hoofdstukken 2 en 3 uitgebreid aan de orde gekomen.

In dit hoofdstuk zullen eerst aanbevelingen worden beschreven die door de afdeling cultuurhistorie van de gemeente worden gedaan. Vervolgens worden concrete projecten, die uit alle doelstellingen, taken en aanbevelingen van rijk, provincie en gemeente voortkomen, in een tabel weergegeven met daarbij de kosten en de globale planning. Er wordt daarbij uitgegaan van de jaarlijks beschikbare middelen voor cultuurhistorie.

Paragraaf 4.4 bestaat uit een viertal tabellen met een overzicht van alle doelstellingen en aanbevelingen met daarbij de acties, die de gemeente daarop neemt en de bijbehorende termijn. Doublures zijn in de tabellen zo veel mogelijk vermeden.

4.2 Aanbevelingen vanuit de afdeling cultuurhistorie

In aanvulling op de aanbevelingen die gedaan worden in het beleid van de hogere overheden en de gemeente, zouden de volgende voorstellen en projecten nodig zijn om het cultuurhistorische beleid van de gemeente te optimaliseren.

- Goede inbedding in bestemmingsplannen en alle ruimtelijke planvorming teneinde cultuurhistorie tot een 'kans' te maken;
- Stimulering, begeleiding en uitvoering van projecten op het gebied van cultuurhistorisch erfgoed, waarbij op proactieve wijze samenwerking met externe partijen en organisaties gezocht zal worden, en actief de mogelijke (co)financieringsbronnen worden verkend;
- Optimalisering van de interne samenwerking met Communicatie, Kunst en Cultuur, Onderwijs en Recreatie & Toerisme;
- Het voorzien in de behoefte aan een contactpersoon voor (beschermde) historische buitenplaatsen;
- Verbetering van de 'loketfunctie' voor monumenten door betere, actieve communicatie en een proactieve houding richting monumenteneigenaren bij planprocessen. Daarnaast het vervullen van een faciliterende, coördinerende en enthousiasmerende rol bij het behoud van monumenten;
- Optimalisering van toezicht en handhaving ten aanzien van behoud van het cultuurhistorisch erfgoed, inclusief de nieuwe wettelijke toezichttaak voor archeologie. Daarbij hoort een verordening Archeologie.

4.3 Projecten, middelen en planning

Hieronder wordt een overzicht gegeven van de verdeling van de huidige beschikbare middelen over verschillende projecten en werkzaamheden ten behoeve van cultuurhistorie. De middelen (jaarlijks 34.300 euro) zijn voor het grootste deel afkomstig uit het structurele budget voor cultuurhistorie.

Daarvan is 24.600 euro bestemd voor het opstellen van beleid en diverse producten en 5.000 euro voor het overkoepelende programma voor de jaarlijkse Open Monumentendag. Daarnaast wordt vanuit Toerisme 4.700 euro jaarlijks besteed als subsidie voor de lokale dorpsprogramma's van Open Monumentendag.

Voor advisering over monumenten is binnen de afdeling Ruimtelijke Ontwikkeling 3 fte beschikbaar. Toezicht en handhaving geschieden door de afdeling Vergunning en Handhaving. Binnen de beschikbare 3 fte is 0,5 fte ingevuld door een eigen archeoloog aan te stellen. In de praktijk zal moeten blijken of dit voor archeologie voldoende is.

Uitvoering	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Jaarlijkse Monumentendag	9.700	9.700	9.700	9.700	9.700	9.700
Harmonisatie Monumentenlijst	5.000	5.000	5.000	5.000	5.000	5.000
Cultuurhistorische Waarden- en Beleidskaart				5.000	5.000	
Versterking publiekscommunicatie	9.600	9.600	9.600	9.600	9.600	9.600
Opstelling archeologienota	5.000					
Actualisering Archeologische Waarden- en Beleidskaart			5.000			
Quickscan en beleid Agrarische bijgebouwen	5.000					
Quickscan en beleid Wederopbouwperiode		5.000				
Quickscan en beleid Industrieel erfgoed		5.000				
Quickscan en beleid Vooroorlogse wijken			5.000			
Quickscan en beleid Historische begraafplaatsen				5.000		
Quickscan en beleid Historisch waardevolle tuinen					5.000	
Totaal beschikbaar volgens huidig budget	34.300	34.300	34.300	34.300	34.300	24.300

Zoals uit de voorgaande tabel blijkt, biedt het huidige beschikbare budget van 34.300 euro de mogelijkheid om enkele belangrijke projecten uit te voeren. Ze betekenen een vergroting van de kennis over de cultuurhistorie in onze gemeente en de bijbehorende vorming van beleid. Ook zal op het gebied van publieksbereik een belangrijke slag kunnen worden gemaakt. Voor het jaar 2015 belopen de projecten vooralsnog een bedrag van 24.300 euro. In de loop van de komende jaren zal een invulling worden gevonden voor de resterende 10.000 euro.

Vanuit de Reserve Woonkwaliteit (à ongeveer 1 miljoen euro) zal eenmalig 300.000 euro vrijkomen, een bedrag dat zal worden ingezet ten behoeve van cultuurhistorie. Deze drie ton zal als startkapitaal worden besteed volgens één van de volgende regelingen:

1. Subsidieregeling voor onderhoud gemeentelijke monumenten
2. Restauratiefonds gemeentelijke monumenten
3. Revolving fund voor restauratie van gemeentelijke monumenten
4. Vergoeding Monumentenwacht voor gemeentelijke- en rijksmonumenten.

Drie van deze vier regelingen richten zich specifiek op gemeentelijke monumenten. De gedachte daarachter is de wens om eigenaren van gemeentelijke monumenten een financiële tegemoetkoming te bieden. Sinds de gemeentelijke herindeling worden de oude gemeentelijke monumentenlijsten geharmoniseerd. Dit betekent dat er veel nieuwe gemeentelijke monumenten worden aangewezen. Binnen de gemeente wordt al langere tijd de noodzaak gevoeld om daar een financiële tegemoetkoming tegenover te stellen. De gemeenteraad zal voor de besteding van de drie ton in 2010 een keuze maken tussen bovengenoemde regelingen. Zie p. 29-32 voor een uitgebreide beschrijving van de regelingen.

4.4 Overzicht van aanbevelingen en doelstellingen

Aanbevelingen en doelstellingen o.g.v. rijks- en provinciaal beleid

	Aanbeveling / doelstelling	Gevolg	Termijn
1	Volg nieuwe beleidsontwikkelingen, zoals het proces Modernisering Monumentenzorg.	De gemeente volgt alle ontwikkelingen nauwlettend en voert waar nodig aanpassingen door.	Dit is een lopend proces.
2	Voer een actief informatiebeleid naar eigenaren van het cultuurhistorisch erfgoed.	Eigenaren worden door de gemeente zo veel mogelijk betrokken bij beleidsontwikkelingen. Er wordt een informatiebrochure gemaakt voor monumenteneigenaren. Daarnaast stelt de gemeente informatie beschikbaar op de gemeentelijke website.	Dit is een lopend proces. De gemeente stelt eind 2010 de brochure op.
3	Geef het cultuurhistorisch erfgoed een belangrijke rol in ruimtelijke plannen, en doe dit in een zo vroeg mogelijk stadium van de planprocessen. Integraliteit in planvorming moet bevorderd worden.	Bij nieuwe ontwikkelingen zet de gemeente cultuurhistorie steeds goed op de agenda, zoals bij de invoering van de WABO. Ook stelt de gemeente een cultuurhistorische waarden- en beleidskaart op, die een handig overzicht zal geven van cultuurhistorische waarden per (plan)gebied.	Dit is een lopend proces. De WABO treedt in werking per 1 oktober 2010. De cultuurhistorische waarden- en beleidskaart zal in 2014 gereed zijn.
4	Voer een actief archeologiebeleid	De gemeente pakt archeologie actief op. Er is een archeoloog aangesteld en er is een archeologische waarden- en beleidsadvieskaart opgesteld. Ook stelt de gemeente een archeologienota op.	De archeologienota zal eind 2010 gereed zijn.
5	Start in overleg met de provincie concrete gebiedsgerichte projecten.	In overleg met het programmabureau Heel de Heuvelrug, het Streekhuis en de SVGV pakt de gemeente cultuurhistorische projecten op, zoals het Sprengenproject in de Driebergen-Rijsenburg.	Dit is een lopend proces.
6	Neem de wederopbouwperiode in overweging voor nader onderzoek.	De gemeente voert een quickscan uit van het cultuurhistorisch erfgoed uit de wederopbouwperiode.	De quickscan wederopbouw zal worden uitgevoerd in 2011.

Aanbevelingen en doelstellingen o.g.v. gemeentelijk beleid

	Aanbeveling / doelstelling	Gevolg	Termijn
7	Cultuurhistorie wordt vroegtijdig als uitgangspunt meegewogen bij ruimtelijke planvorming en integraal meegenomen bij de opstelling van ander sectoraal gemeentelijk beleid.	In de Structuurvisie heeft de gemeente cultuurhistorie als één van de peilers voor het gemeentelijke beleid op genomen. Bij planvorming is cultuurhistorie één van de vaste toetsingscriteria en bij beleidsvorming weegt de gemeente cultuurhistorie steeds mee. Er is een contactpersoon voor monumenten en een contactpersoon voor buitenplaatsen aangesteld. Zij helpen ontwikkelingen vroegtijdig te signaleren.	De Structuurvisie is in 2010 vastgesteld. Verder gaat het om een lopend proces.
8	Opstellen van een cultuurhistorische waarden- en beleidskaart voor de gehele gemeente Utrechtse Heuvelrug	De gemeente stelt een cultuurhistorische waarden- en beleidskaart op.	De cultuurhistorische waarden- en beleidskaart zal in 2014 gereed zijn.
9	Naast het gebruikmaken van beschermende wet- en regelgeving zoveel mogelijk gebruik maken van planologische instrumenten voor behoud en beheer van het cultuurhistorisch erfgoed	De gemeente stelt een cultuurhistorische waarden- en beleidskaart op en koppelt deze aan het bestemmingsplan. Daarmee wordt de cultuurhistorische waarden- en beleidskaart het planologische instrument, waarmee de gemeente cultuurhistorie waarborgt.	De cultuurhistorische waarden- en beleidskaart zal in 2014 gereed zijn. Daarna zal de koppeling aan het bestemmingsplan plaatsvinden.
10	Algehele actualisatie en harmonisatie van de gemeentelijke monumentenlijst	De gemeente harmoniseert en actualiseert de gemeentelijke monumentenlijst. Daar waar dit nog niet voldoende gebeurd is, wijst de gemeente nieuwe monumenten aan.	Dit is een lopend proces.
11	Instelling van een onderhoudsfonds voor gemeentelijke monumenten, met daaraan gekoppeld de vaststelling van een subsidieverordening	De gemeente richt een financiële regeling voor de instandhouding van gemeentelijke monumenten op. Indien nodig zal ze daarvoor ook een subsidieverordening opstellen. De gemeente stelt € 300.000 beschikbaar voor een instandhoudingsregeling. (Zie pagina 29-32 voor een toelichting van verschillende regelingen.)	De gemeente zal naar verwachting eind 2010 beslissen welke vorm de financiële regeling zal krijgen. Bijbehorende verordening zal dan in 2011 gereed zijn.

12	Eenmalige opstelling van een restauratiebehoefteraming, tevens uitvoering van een nulmeting voor gemeentelijke monumenten door de Monumentwacht	Hier wordt geen gevolg aan gegeven. De gemeente kiest ervoor in te zetten op het oprichten van een instandhoudingsregeling. Voor andere bijdragen zijn vooralsnog geen middelen beschikbaar. (Zie ook p. 29-32)	N.v.t.
13	Vergoeding van de abonnementskosten van de Monumentenwacht aan de monumenteneigenaren	Hier wordt geen gevolg aan gegeven. De gemeente kiest ervoor in te zetten op het oprichten van een instandhoudingsregeling. Voor andere bijdragen zijn vooralsnog geen middelen beschikbaar.	N.v.t.
14	Instelling van een Revolving Fund voor restauratie van gemeentelijke monumenten	Hier wordt geen gevolg aan gegeven. Als startkapitaal van een Revolving Fund is een aanzienlijk bedrag nodig. Dat is vooralsnog niet voorhanden. De gemeente geeft de voorkeur aan een instandhoudingsregeling die met minder middelen bekostigd kan worden. (Zie ook p. 29-32)	N.v.t.
15	Vaststelling van de archeologische waarden- en beleidsadvieskaart en nadere uitwerking van het beleid in een Archeologienota	De gemeente heeft de archeologische waarden- en beleidsadvieskaart in juni 2010 vastgesteld. Aan het einde van 2010 zal ze de Erfgoedverordening vaststellen, waarin de juridische grondslag van deze kaart zal komen te liggen. De gemeente stelt daarnaast ook een archeologienota op.	De archeologische waarden- en beleidskaart en bijbehorende rapportage is in juni 2010 vastgesteld. De juridische grondslag zal in de Erfgoedverordening komen te liggen, die eind 2010 vastgesteld zal worden. Ook de archeologienota zal eind 2010 gereed zijn.
16	Opstelling actieplan voor het versterken van de Stichtse Lustwarande	De gemeente werkt dit in samenwerking met het programmabureau Heel de Heuvelrug uit.	Naar verwachting zal de uitvoering in 2011 of 2012 plaatsvinden.
17	Opstelling van een beleidsnota voor de historische buitenplaatsen en landgoederen	De gemeente stelt een beleidsnota voor bestaande historische buitenplaatsen en landgoederen op.	De nota zal in het voorjaar van 2011 aan de raad ter vaststelling worden aangeboden.
18	Actualisering van de Beleidsnota Tabaksschuren	De gemeente stelt een nieuwe beleidsnota voor tabaksschuren op. Daarnaast wordt er ook een beleidsnota voor schaapskooien opgesteld.	Beide beleidsnota's zullen in 2011 gereed zijn.
19	Uitvoering quickscans, en de opstelling van beleidsvisies en vervolgbeleid voor: - kwetsbare agrarische (bij)gebouwen; - historische begraafplaatsen; - vooroorlogse wijken; - erfgoed uit de Wederopbouwperiode 1940-1965; - waardevolle industriële gebouwen en complexen - historische tuinen en waardevol openbaar groen	De gemeente voert deze quickscans uit. Van de bevindingen zal steeds rapport worden opgemaakt. Indien nodig stelt de gemeente ook een beleidsnota op voor de instandhouding van deze categorieën erfgoed.	Deze quickscans en het opstellen van de bijbehorende beleidsnota's zullen in de periode 2010-2015 worden uitgevoerd.
20	Professionele en actieve communicatie inzake cultuurhistorisch erfgoed en een proactieve houding in alle planprocessen, waarbij een faciliterende, coördinerende en enthousiasmerende rol wordt vervuld.	De gemeente zal steeds professioneel en actief communiceren inzake cultuurhistorie. Bij planprocessen neemt de gemeente een positieve houding aan waar het gaat om cultuurhistorie. "Behoud door ontwikkeling" is daarbij zo veel mogelijk het uitgangspunt. De gemeente stelt informatie over cultuurhistorie beschikbaar op de gemeentelijke website en daarnaast stelt de gemeente thematische brochures over cultuurhistorie binnen onze gemeente op.	Dit is een lopend proces.
21	Onderhouden van reguliere contacten met de monumenteneigenaren en het beleggen van informatieve bijeenkomsten.	Eigenaren worden betrokken wanneer zich ontwikkelingen voordoen met betrekking tot hun monument. Waar nodig stelt de gemeente eigenaren op de hoogte van beleidsontwikkelingen. De gemeente stelt een informatiebrochure op voor eigenaren van monumenten. Bij de huidige capaciteit en middelen wordt geen prioriteit gegeven aan contactbijeenkomsten.	Dit is een lopend proces. De informatiebrochure zal begin 2011 gereed zijn.
22	Ontsluiting van de informatie over het cultuurhistorisch erfgoed met behulp van de gemeentelijke website, door het uitbrengen van thematische publieks- en informatiefolders, en door het aanhaken bij initiatieven van inwoners en externe organisaties op het gebied van cultuurhistorie.	De gemeente stelt informatie over cultuurhistorie beschikbaar op de gemeentelijke website. Verder stelt de gemeente thematische brochures over cultuurhistorie binnen onze gemeente op. De gemeente haakt indien mogelijk en gewenst aan bij initiatieven van inwoners en externe organisaties.	Dit is een lopend proces.
23	Voor de Open Monumentendagen meer landelijke bekendheid ontwikkelen.	Het gemeentelijke organisatiecomité van de Open Monumentendag houdt contact met de landelijke organisatie. Het programma van de dorpen in de Utrechtse Heuvelrug staan steeds vermeld op de website van het landelijk comité.	Dit is een lopend proces.

Aanbevelingen vanuit de afdeling cultuurhistorie

	Aanbeveling	Gevolg	Termijn
24	Goede inbedding in bestemmingsplannen en alle ruimtelijke planvorming teneinde cultuurhistorie tot een 'kans' te maken.	De gemeente stelt een cultuurhistorische waarden- en beleidskaart op en koppelt deze aan het bestemmingsplan. Daarmee wordt de cultuurhistorische waarden- en beleidskaart het planologische instrument, waarmee de gemeente cultuurhistorie waarborgt.	De cultuurhistorische waarden- en beleidskaart zal in 2014 gereed zijn. Daarna zal de koppeling aan het bestemmingsplan plaatsvinden.
25	Stimulering, begeleiding en uitvoering van projecten op het gebied van cultuurhistorisch erfgoed, waarbij op proactieve wijze samenwerking met externe partijen en organisaties gezocht zal worden, en actief de mogelijke (co)financieringsbronnen worden verkend	De gemeente heeft een actieve en stimulerende houding met betrekking tot projecten op het gebied van cultuurhistorie. Er wordt daarbij zo veel mogelijk samenwerking gezocht met externe partijen en de mogelijkheden voor (co)financiering worden steeds goed verkend.	Dit is een lopend proces.
26	Optimalisering van de interne samenwerking met Communicatie, Kunst en Cultuur, Onderwijs en Recreatie & Toerisme	Waar samenwerking met Communicatie, Kunst en Cultuur, Onderwijs en Recreatie & Toerisme nieuwe kansen biedt, zoekt de gemeente steeds de samenwerking op tussen deze disciplines.	Dit is een lopend proces.
27	Het voorzien in de behoefte aan een contactpersoon voor (beschermde) historische buitenplaatsen	De gemeente benoemt een contactpersoon voor (beschermde) historische buitenplaatsen.	Sinds het voorjaar van 2010 is er een contactpersoon.
28	Verbetering van de 'loketfunctie' voor monumenten door betere, actieve communicatie en een proactieve houding richting monumenteneigenaren bij planprocessen. Daarnaast het vervullen van een faciliterende, coördinerende en enthousiasmerende rol bij het behoud van monumenten	De gemeente stelt informatie over cultuurhistorie beschikbaar op de gemeentelijke website. Er wordt ook een informatiebrochure opgesteld voor eigenaren van monumenten. Bij planprocessen neemt de gemeente een positieve houding aan waar het gaat om cultuurhistorie. "Behoud door ontwikkeling" is daarbij zo veel mogelijk het uitgangspunt. Er is een contactpersoon aangesteld voor monumenten.	Dit is een lopend proces. De informatiebrochure zal begin 2011 gereed zijn.
29	Optimalisering van toezicht en handhaving ten aanzien van behoud van het cultuurhistorisch erfgoed, inclusief de nieuwe wettelijke toezichttaak voor archeologie. Daarbij hoort een verordening Archeologie.	De gemeente zet voor toezicht en handhaving in op het zogeheten minimumniveau. Dit betekent dat er niet bij ieder monument begeleiding bij de verbouwing kan plaatsvinden. Dat is met de huidige middelen en capaciteit niet haalbaar. De nadruk van de toezicht ligt op het voortraject bij de beoordeling van ingediende plannen. Gemeentelijke regelgeving op het gebied van archeologie wordt vastgelegd in de erfgoedverordening.	Dit is een lopend proces. De erfgoedverordening wordt vastgesteld in het najaar van 2010.
30	De gemeente richt een financiële regeling op om eigenaren van monumenten tegemoet te komen.	De gemeente heeft € 300.000 beschikbaar gesteld. Dit bedrag wordt ingezet voor de oprichting van een instandhoudingsregeling voor gemeentelijke monumenten. Er zijn verschillende regelingen mogelijk. De voorkeur gaat vooralsnog uit naar een subsidieregeling voor onderhoud van gemeentelijke monumenten. (Zie p. 29-32 voor een toelichting.)	De gemeente zal naar verwachting eind 2010 beslissen welke vorm de financiële regeling zal krijgen. Bijbehorende verordening zal dan in 2011 gereed zijn.

Aanbevelingen vanuit de werkconferentie *Sporen zoeken, sporen uitzetten!*, gehouden in 2008

	Aanbeveling	Gevolg	Termijn
31	De gemeente kan meewerken aan het economisch rendabel maken van het monument door uitbreiding van de bestemmingen in het bestemmingsplan.	Monumentenwerk is altijd maatwerk. In het geval van planvorming bij een monument zal dus voor dat individuele geval met de eigenaar gezocht worden naar passende bestemmingen. Het uitgangspunt is daarbij "Behoud door ontwikkeling".	Dit is een lopend proces.
32	Eigenaren willen meer informatie over de consequenties van de monumentenstatus, de mogelijkheden van zelfwerkzaamheid, technische vaardigheden, beschikbare financiële middelen, een Cultuurfondshypotheek, de Monumentenwacht e.d. De gemeente zou een internetportal moeten maken.	De gemeente stelt informatie over cultuurhistorie beschikbaar op de gemeentelijke website. Er wordt ook een informatiebrochure opgesteld voor eigenaren van monumenten waarin veel praktische tips worden gegeven. Verder zal de gemeente vragen van inwoners zo goed mogelijk beantwoorden.	Dit is een lopend proces.
33	De gemeente zou monumenten in eigen bezit niet moeten verkopen.	Bij monumentenstatus wordt de cultuurhistorische waarde goed beschermd. Het maakt in dat geval niet uit wie de eigenaar is, want bij aanpassing van het object is steeds een monumentenvergunning vereist.	N.v.t.

34	Er is behoefte aan meer ruimte in het bestemmingsplan voor nieuwe mogelijkheden voor landgoederen.	Nieuwe mogelijkheden voor landgoederen worden uitgewerkt in de beleidsnota voor bestaande landgoederen en buitenplaatsen. Bij landgoederen en buitenplaatsen geldt maatwerk.	De nota zal in het voorjaar van 2011 aan de raad ter vaststelling worden aangeboden.
35	De gemeente kan een faciliterende rol spelen door veel ter plaatse te overleggen, door accountmanagers aan te stellen en de regelgeving te versoepelen.	De gemeente kijkt continu hoe de dienstverlening zou kunnen worden verbeterd. Het aanstellen van een contactpersoon voor landgoederen, een contactpersoon voor monumenten en de casemanagers in het kader van de WABO maakt daar onderdeel van uit. De contactpersoon monumenten kijkt regelmatig ter plaatse.	Dit is een lopend proces.
36	Om inwoners en bezoekers enthousiast te maken over cultuurhistorie zou de gemeente een vast krantenkatern of juist een fysiek punt kunnen inrichten met kennis en informatie.	De gemeente kiest ervoor het publiek te informeren en enthousiasmeren via de gemeentelijke website en via publieksbrochures over cultuurhistorische thema's.	Dit is een lopend proces.
37	Er zou een canon moeten komen van tastbaar cultuurhistorisch erfgoed (dus niet alleen van historische gebeurtenissen). Integreer cultuurhistorisch erfgoed in de Heuvelrugdagen.	De gemeente laat dit over aan particuliere initiatiefnemers in het cultuurhistorisch veld. De gemeente richt zich op het opstellen van aantrekkelijke publieksbrochures rond cultuurhistorisch erfgoed.	Dit is een lopend proces.
38	Nieuwe technische middelen zijn zeer goed bruikbaar voor kennisoverdracht (website, iPod, gps-routes e.d.).	De gemeente is altijd in voor nieuwe ontwikkelingen. Zo heeft de gemeente meegewerkt aan een historische gps-route in Amerongen.	Dit is een lopend proces.
39	Het onderwijs moet in de beleidsontwikkeling worden betrokken. Maak jongeren enthousiast d.m.v. spreekbeurten en excursies.	De gemeente ondersteunt initiatieven die cultuurhistorie meer laten leven bij de jeugd en probeert het onderwijs te betrekken bij cultuurhistorie.	Dit is een lopend proces.

Bijlagen

Bijlage 1 Investeren in erfgoed is effectief

Er zijn diverse onderzoeken uitgevoerd of nog in uitvoering naar de effectiviteit van erfgoedbehoud. In 1994 werd door het rijk het Strategisch Plan voor de Monumentenzorg gepresenteerd. Voor het eerst werden daarin ook de positieve financiële neveneffecten van monumentenzorg benoemd en becijferd. De Nationale Investeringsbank toonde in twee hieronder vermelde onderzoeken aan dat monumentenzorg het rijk niets kost: elke geïnvesteerde euro verdient zichzelf terug.

Rapport 'Rekenen met monumenten' en Vervolgrapport 'Verder rekenen met monumenten'

Het eerste onderzoek toonde aan dat de looncomponent in het investeren in monumentenzorg 60% is versus 49% in de nieuwbouw. Zo vloeiende er van elke geïnvesteerde euro ca. 65 cent terug in de schatkist in de vorm van belastingopbrengsten en leidde elke subsidie-euro tot neveninvesteringen die 2,5 maal zo groot waren als het subsidiebedrag zelf. Ook werd de off-spin naar toerisme en bedrijfsleven genoemd, maar die is niet concreet becijferd. In het vervolgrapport werd berekend dat door de indirecte effecten (extra inkomen, consumptie, productie etc.) elke euro volledig terugverdiend werd.

Hieronder worden de resultaten van een aantal meer recente onderzoeken samengevat en de meest opmerkelijkste onderzoeksresultaten weergegeven.

Rapport 'Economische waardering van cultuurhistorie'¹

Dit onderzoeksrapport uit 2004 heeft in beeld gebracht wat de economische waarde is van cultuurhistorie in de Tieler- en Culemborgerwaard. Daarbij is nadrukkelijk niet alleen naar geld gekeken.

Het rapport stelt dat overheidsinvesteringen vaak worden beoordeeld met behulp van een maatschappelijke kosten-batenanalyse. Met zo'n analyse worden alle huidige en toekomstige maatschappelijke voor- en nadelen van een project tegen elkaar afgewogen. Anders dan bij een doorsnee financieel plaatje krijgen daardoor ook kwalitatieve belangen, zoals cultuurhistorie, een plek in de afweging. Deze 'zachte' belangen genereren meestal geen directe inkomsten – je ziet het geld niet echt rollen – maar hebben wel een maatschappelijk rendement dat in geld is uit te drukken. Tot nu toe staan voor cultuurhistorie alleen de kosten op de balans bij een maatschappelijke kosten-batenanalyse. De baten laten zich lastiger becijferen en worden hooguit aangeduid met plusjes en minnetjes. Daardoor ontstaat het beeld dat cultuurhistorie alleen maar geld kost en niets oplevert. In de economische wetenschap is het gebruikelijk om financiële en niet-financiële vormen van welvaart te analyseren. Financiële baten komen tot uitdrukking in de markt, terwijl de niet-financiële baten zich aan de markt onttrekken, maar wel in geld kunnen worden uitgedrukt.

Om cultuurhistorie economisch te waarderen zijn de drie belangrijkste sociaal economische baten van cultuurhistorie onderzocht: de recreatieve belevingswaarde, de verervingswaarde en de woongenotswaarde.

Een cultuurhistorisch landschap is interessant voor bezoekers en trekt toeristen aan. Dat noemt men de recreatieve belevingswaarde. Archeologie, landschap en historische gebouwen dragen daaraan bij. Veel mensen vinden het bovendien waardevol om zo'n bijzonder landschap te kunnen nalaten aan hun (klein)kinderen. Ze vinden het een mooi idee als er over honderd jaar nog ridderkastelen bestaan, of dat dijken, kades, huisterpen en vloedschuren laten zien hoe bewoners van het riviereengebied met

¹ 2004, Case studie Tieler- en Culemborgerwaard, dr. E.C.M. Ruijgrok, Witteveen + Bos, i.o.v. de provincie Gelderland en projectbureau Belvedere.

het overstromingsgevaar zijn omgegaan. Dat wordt de verervingswaarde genoemd. Tenslotte blijken huizen met interessante historische bouwkenmerken meer waard te zijn dan vergelijkbare panden in een nieuwbouwwijk. Dat is de woongenotswaarde.

Recreatieve belevingswaarde

De belevingswaarde van een cultuurhistorisch interessant gebied kan worden bepaald door te kijken naar de reiskosten die mensen maken om er te komen of door hen te vragen hoeveel ze zouden willen betalen voor een bezoek. In het onderzoek werd met een enquête-techniek, de Conditionele Waarderingsmethode, bepaald hoeveel mensen bereid zijn te betalen als er entree zou worden geheven. Sceptici voeren aan dat het hier niet om harde gegevens gaat; de ondervraagden hebben immers niet daadwerkelijk hoeven te betalen. Maar als men de resultaten van dergelijke enquêtes met elkaar vergelijkt, blijken de uitkomsten redelijk consistent. De respondenten verklaarden zich bereid tot betaling van 1,22 euro per recreatiebezoek. Uitgaande van 28.000 bezoeker per jaar aan de Tieler- en Culemborgerwaard, leidde dit tot een totale extra belevingswaarde van 35.990 euro per jaar.

Ter vergelijking: In het Economisch Beleidsplan Gemeente Utrechtse Heuvelrug 2007-2020 wordt aangegeven dat in het Utrechtse toeristische- en recreatieve bedrijfsleven sprake is van € 2,2 miljard aan toeristische uitgaven. Uitgesplitst naar de gemeente Utrechtse Heuvelrug zijn de volgende cijfers van toepassing:

- 4.420.000 dagtochten (nr. 3)*
- 1.060.000 overnachtingen (nr.1)
- € 122.000.000 bestedingen (nr. 4)
- 1480 werkgelegenheid in arbeidsplaatsen (nr. 4)

** het nummer tussen de haakjes betekent de positie van de gemeente Utrechtse Heuvelrug ten opzichte van de andere gemeenten in de Provincie Utrecht.*

Verervingswaarde

Volgens dezelfde enquête-methode gaven mensen aan wat ze over hebben voor instandhouding van het bodemarchief, of wat ze zouden willen betalen om een historische molen voor toekomstige generaties te behouden. De respondenten verklaarden zich bereid tot een betaling van 11,88 euro per huishouden per jaar om het gebied te bewaren voor hun nakomelingen. Uit de enquêtes bleek dat de betalingsbereidheid vooral hoog was onder ondervraagden afkomstig uit de provincies Zuid-Holland, Utrecht en Gelderland.

Wanneer dit vertaald wordt naar de situatie van de gemeente Utrechtse Heuvelrug zou dit, uitgaande van 20.479 particuliere huishoudens in de gemeente (cijfer per 01-01-2008), tot een betalingsbereidheid leiden van € 243.291 per jaar ten behoeve van het instandhouden van het gebied voor hun nakomelingen.

Woongenotswaarde

De meerwaarde van het woongenot werd bepaald met de zogenoemde Hedonische Prijzenmethode, waarbij prijzen van woningen in een mooie en een minder mooie omgeving met elkaar werden vergeleken. De meerwaarde van een woning in een aantrekkelijke, groene omgeving, kan zo bijvoorbeeld oplopen tot meer dan 20% van de marktwaarde. Ook huizen met historische kenmerken hebben vaak een flinke meerwaarde, zo blijkt uit gegevens van het kadaster en uit veldwaarnemingen. Kopers blijken bereid om 14,8% meer te betalen. Omgekeerd blijkt dat een ondoordachte verbouwing of opknappbeurt de waarde van de woning snel kan doen kelderen. Alleen al het verkeerd restaureren of verwijderen van een historisch detail aan de gevel, levert een verliespost van 3.800 euro per kenmerk. Wordt de authenticiteit van het pand vergaand aangetast, dan komt dat de eigenaar helemaal duur te staan. Voor het onderzoek waren de onderzochte panden ingedeeld in drie klassen van authenticiteit. Uit het verschil in de verkoopprijzen valt af te leiden dat degradatie naar een lagere klasse een waardedaling kan betekenen van 30.000 euro.

De gemeente Utrechtse Heuvelrug heeft op dit moment circa 600 monumenten (rijks- en gemeentelijke monumenten samen). Het overgrote deel daarvan bestaat uit woonhuismonumenten. De meerwaarde van al die woningen ten opzicht van woningen zonder historische kenmerken bedraagt 14,8%. Deze meerwaarde werkt voor de gemeente indirect door in de opbrengsten van de WOZ-belasting.

Eigen haard is goud waard – Over de economische baten van cultuurhistorisch erfgoed²

Dit onderzoek uit 2008 toont aan dat cultureel erfgoed een belangrijke aanjager is van de lokale economie. Historische binnensteden geven een extra dimensie aan het winkel- en horecabezzoek, waardoor de binnensteden goed kunnen concurreren met moderne drive-in-centra. Een monumentaal park is een gewilde vestigingslocatie voor dienstverleners, net zo goed als industrieel erfgoed dat is voor creatieve bedrijven. Recent onderzoek naar dit cultuurhistorische ‘startkapitaal’ laat zien dat het erfgoed veel geldstromen genereert. Kosten voor onderhoud, restauratie, toegankelijkheid en informatievoorziening zijn investeringen die zichzelf terugverdienen en worden dus niet ‘om niet’ gedaan. Aan de positieve uitkomsten van het onderzoek verbinden de initiatiefnemers daarom de conclusie dat de monumentenzorg veel vaker deel moet uitmaken van strategische overwegingen en geldstromen op andere beleidsterreinen, zoals economische zaken, recreatie en toerisme en stedelijke vernieuwing.

Onderzoek in het kader van Modernisering van de Monumentenzorg

In het kader van de huidige discussies rond Modernisering van de Monumentenzorg is in opdracht van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap door de Nederlandse Vereniging van Makelaars o.g. en vastgoeddeskundigen NVM en de Universiteit van Amsterdam een onderzoek gestart naar de prijsontwikkeling van woonhuismonumenten. Het NVM heeft alle verkoopgegevens vanaf 1985 beschikbaar gesteld. In het onderzoek worden woonhuismonumenten vergeleken met qua omvang en ligging gelijkwaardige panden.

De voorlopige onderzoeksresultaten geven duidelijk aan dat de waarde van gebouwen positief wordt beïnvloed door de status van rijksmonument. Dit is bovendien in lijn met onderzoek naar de waarde van gebouwen in historische omgevingen in Canada en de Verenigde Staten. Het is dus een ‘Unique Selling Point’, die status van (rijks)monument. Naar verwachting zal begin 2009 het onderzoek definitief gereed zijn en beschikbaar komen.

² 2008, Tom Bade en Gerben Smit, Triple E; in opdracht van de gemeenten Arnhem, Rotterdam, Leiden, Delft, Alkmaar, Buren, het Nationaal Restauratiefonds, de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en projectbureau Belvedere, uitgeverij Projectbureau Belvedere.

Bijlage 2 Verslag van de werkconferentie

Verslag werkconferentie cultuurhistorisch erfgoed *Sporen zoeken sporen uitzetten!* gehouden op 22 april 2008

Er waren circa 100 belangstellenden, die enthousiast hebben deelgenomen aan de workshops.

De avond startte met een **inleiding door wethouder Clemens van der Burg**.

Kernpunten van de inleiding:

- Na de gemeentelijke herindeling is er nu sprake van een harmonisatie van beleid.
- Het cultuurhistorisch erfgoed in de gemeente is waardevol, moet worden veilig gesteld voor de toekomst. De beleidsnota cultuurhistorisch erfgoed is de eerste stap naar beleid voor de gehele nieuwe gemeente.
- Cultuurhistorisch erfgoed bakenen we binnen de beleidsnota af met archeologie, monumenten en cultuurlandschap.
- De gemeente heeft achter de schermen de afgelopen twee jaar al heel veel gedaan, zoals:
 - vaststelling monumentenverordening (met adviesbevoegdheid historische verenigingen bij aanwijzing gemeentelijke monumenten);
 - monumentenschildjes gemeentelijke monumenten, uitreiking nog in 2008
 - één Open Monumentendag voor alle kernen, één thema met lokale invulling;
 - professionele advisering over bouwplannen voor monumenteneigenaren;
 - ambtelijke contactpersoon landgoedeigenaren;
 - cultuurhistorisch erfgoed wordt standaard meegenomen in ruimtelijke planprocessen;
 - financiële middelen beschikbaar gesteld voor archeologische waarden- en beleidskaart;
 - startnotitie en vooronderzoek beleidsnota cultuurhistorisch erfgoed.

De beleidsnota bouwt voort op de eerste stappen die de afgelopen twee jaar zijn gezet en wil richting geven aan het cultuurhistorisch beleid. Daarvoor is draagvlak onder de inwoners belangrijk. De gemeente legt tijdens deze werkconferentie in de vier workshops een aantal vragen voor. Vooralsnog heeft de gemeente weinig budget, dus we zijn ook afhankelijk van creatieve ideeën die niet zoveel geld kosten. Politiek draagvlak kan op de langere termijn extra middelen gaan opleveren.

De vier workshops hebben als thema

1. De instandhouding van (gemeentelijke) monumenten
2. De ontwikkelingsmogelijkheden van cultuurhistorisch erfgoed
3. Samenwerking van historische verenigingen
4. Publieksbereik.

Bij alle vier de workshops is de verbinding tussen de zeven dorpen van belang en is een belangrijke vraag welke rol de deelnemers zien voor de gemeente.

Roland Blijdenstijn van de **provincie Utrecht** stond in de jaren '80 aan de wieg van het monumentenbeleid van de provincie en heeft dit mee uitgebouwd tot een breed cultuurhistorisch erfgoedbeleid. Hij heeft een groot aantal boeken geschreven, waaronder *Tastbare Tijd*, de in 2005 verschenen publieksuitgave van de beleidsnota *Niet van Gisteren* (cultuurhistorische hoofdstructuur van de provincie Utrecht). Hij houdt een lezing over de ruimtelijke geschiedenis van de gemeente Utrechtse Heuvelrug gebaseerd op het tijdlagenprincipe dat kenmerkend is voor *Tastbare Tijd*. Per tijdsperiode toont Blijdenstijn aan de hand van kaartmateriaal en foto's hoe de landschappen,

nederzettingen en (water)wegen zijn ontstaan en gegroeid en wat er aan kenmerkende bebouwing, objecten en structuren uit de diverse perioden bewaard is gebleven. Het is opvallend hoeveel er nu nog zichtbaar en tastbaar aanwezig is van de soms eeuwenoude geschiedenis van de gemeente Utrechtse Heuvelrug. Verrassend zijn de vergelijkingen van oud kaartmateriaal met hedendaagse kaarten en luchtfoto's.

Dit maakt veel los onder de deelnemers aan de werkconferentie. Zij zijn positief verrast over de hoeveelheid en diversiteit aan cultuurhistorisch waardevol erfgoed binnen de gemeentegrenzen.

Na de lezing gaat de groep uiteen. In de vier **workshops** wordt intensief gediscussieerd.

Verslag per workshop

Workshop 1 Ontwikkel het behoud (Over instandhouding van monumenten en de rol van de gemeente daarbij).

Begeleid door Arno de Geest, adviseur monumenten van de gemeente Utrechtse Heuvelrug. Assistentie van Sophie Bies, adviseur vergunningen (waaronder monumenten) van de gemeente. Tevens bij deze workshop aanwezig: Wietske Dubelaar, medewerker monumenten Welstand en Monumenten Midden Nederland en secretaris Monumentencommissie, Anne van Rooij, zij wordt per 1 juli 2008 beleidsadviseur cultuurhistorisch erfgoed bij de gemeente Utrechtse Heuvelrug en Marceline Dolfin, consulent artikel 11 en artikel 3 Monumentenwet bij de Rijksdienst voor Archeologie. Cultuurlandschap en Monumenten.

Deze workshop beoogde een antwoord te krijgen op de volgende vragen:

- Hoe staan de deelnemers tegenover de gemeentelijke monumentenlijst als instrument tot behoud van waardevolle objecten?
- Vinden de deelnemers aan de workshop een gemeentelijke instandhoudingsregeling noodzakelijk?
- Welke rol zien de deelnemers voor eigenaren en welke voor de gemeente?
- De bijlage bij deze brochure licht verschillende typen subsidiemogelijkheden en instandhoudingsregelingen toe. Welke regelingen hebben de voorkeur en zijn er nog eigen, creatieve ideeën bij de deelnemers?

De discussie levert het volgende op:

De aanwezigen zien een conflict gebruiker versus genietser. Eigenaren doen nu veel op eigen kracht conform opgelegde regels. De gemeente moet proactief zijn, enthousiasmeren, minder verbieden en zeker ook beter bereikbaar worden. De gemeente kan ook meewerken aan het economisch rendabel maken van het monument door uitbreiding bestemmingen.

Eigenaren willen meer informatie over consequenties van het hebben van een monument, over mogelijkheden van zelfwerkzaamheid, technische vaardigheden, Cultuurfondshypotheek, abonnement monumentenwacht etc. Kennis bundelen zodat mensen van elkaar kunnen leren / uitwisselen, ook door middel van foto's. De gemeente zou een internetportal moeten maken.

Er gaan stemmen op om een commissie van monumenteneigenaren te vormen.

De eigenaar zorgt voor het monument, de gemeente voor de omgeving (voorbeeld Kloosterlaantje). Monumentale bebouwing krijgt een meerwaarde door zorgvuldig vormgegeven omgeving (nieuwbouw, groen, straatinrichting). Amerongen wordt aangehaald als voorbeeld van een goed behoud van een dorpsgezicht. Behoud is mede afhankelijk van draagvlak onder de bewoners. De gemeente kan meewerken / stimuleren door bestemmingsplannen / beeldkwaliteitsplannen en dergelijke. Er wordt voorgesteld om richtlijnen op te stellen.

De gemeente moet zichtbaar maken welke financiële middelen er zijn voor monumenten. Abonnement monumentenwacht wordt als positief ervaren, het idee wordt opgeworpen om de mogelijkheid te onderzoeken tot gezamenlijke onderhoudsoffertes, het verzoek aan de gemeente is om te inventariseren wat de behoeftes zijn. Is het ook mogelijk de WOZ te verlagen voor monumenten?

Aantallen monumenten gering houden of kleiner maken als er geen geld is. Er is echter een ongelijke verdeling van de gemeentelijke monumenten: in Maarn is nog niets aangewezen, gevaar voor afbraak. Alleen aanwijzen als eigenaar akkoord is? Gemeente moet zich bij aanwijzing goed afvragen wat bepalend is voor de gemeente, wat is werkelijk van belang voor Utrechtse Heuvelrug.

Workshop 2 Behoud door ontwikkeling (Economische dragers zijn noodzakelijk voor behoud van cultuurhistorisch erfgoed in de toekomst).

Begeleid door Janny Seraus, beleidsadviseur cultuurhistorisch erfgoed van de gemeente en Roland Blijdenstijn, beleidsmedewerker cultuur van de provincie Utrecht. Assistentie van Paul Minken, adviseur natuur & landschap en Koos Vermaat, beleidsadviseur ruimtelijke ontwikkeling, beiden van de gemeente Utrechtse Heuvelrug.

Deze workshop beoogt een antwoord te krijgen op de volgende vragen:

1. Wat zijn specifieke problemen van eigenaren en beheerders van buitenplaatsen en landgoederen, industrieel erfgoed, naoorlogse wijken, begraafplaatsen, kleine monumenten die hun functie kwijt zijn geraakt?
2. Is behoud door ontwikkeling gunstig of ongunstig voor het cultuurhistorisch erfgoed in Utrechtse Heuvelrug? (aan de hand van voorbeelden uit de gemeente / regio).
3. Wat zouden concrete oplossingen kunnen zijn voor de specifieke groepen eigenaren, uitgaande van behoud van cultuurhistorische waarden?
4. Wat is de rol van de gemeente naar inzicht van de deelnemers? Met welke partijen kan samenwerking worden gezocht?

De discussie levert het volgende op:

Vraag 1 – Specifieke problemen bepaalde monumenten

- Landgoederen
Landgoedeigenaren moeten eigen (zware) verantwoordelijkheid nemen. Zij moeten zelf de benodigde expertise inhuren bij hun planvorming; zelf verantwoordelijk voor aantrekken goede adviseurs (b.v. landschapsarchitect);
Kleinere monumenten wel meer ondersteuning en advisering bieden;
Eigenaren niet alles zelf laten uitvinden. Benodigde ondersteuning en aandacht geven (zonder legeskosten);
Maatwerk: per landgoed zal gezocht moeten worden naar pasklare oplossingen;

Vast aanspreekpunt: behoefte aan een vaste contactpersoon bij gemeente met voldoende breed kennisniveau (cultuurhistorie, natuur, RO, contacten/netwerk);
 Vroegtijdig (voor)overleg: eigenaren willen al in een pril stadium van planvorming contact hebben met gemeente om mogelijkheden te verkennen. Ook dan al advisering over noodzakelijke processtappen (in verkenningfase). Gemeente moet vooral een faciliterende rol vervullen.

- Na-oorlogse woonwijken
 Zuinig zijn op aanwezige stedenbouwkundige waarden;
 Deze waarden veel betere behouden dan nu het geval is;
 Aanzichten van straten behouden, nieuwbouw met gepaste korrelgrootte.
- Tuindorp Maarn
 Plan ontwikkelen dat het weer een 'tuin' wordt. Herstel de oorspronkelijke aanleg. 'Het is nu een zandvlakte';
 Meenemen in uitbreiding gemeentelijke monumentenlijst.
- Begraafplaats aan de Traay, Driebergen
 Vrijwilligers zijn bezig met herstel. Angst voor toekomstige woningbouw op deze locatie;
 Graag aanwijzen als gemeentelijk monument ook op de lange termijn te kunnen behouden;
 Relatie met 'zusterhuisjes' bij ingang. Nu tijdelijk in gebruik gegeven door gemeente aan VVV en Historische Vereniging, maar men wil graag zekerheid voor de lange termijn.
- Arboretum Doorn
 Graag aanwijzen als gemeentelijk monument;
 Gemeente meedenken bij problemen rond instandhouding.

Vraag 2 – Behoud door ontwikkeling gunstig of ongunstig

- Nieuwe ontwikkelingen: alleen toestaan als langdurige exploitatie verzekerd is.
 Ontwikkeling is gunstig als het een oplossing voor de lange termijn betreft;
 Tijdelijke ontwikkelingen of grote aanpassingen brengen schade met zich mee en moeten niet worden toegestaan;
 Vereist ook inzichtelijkheid in lange-termijn-exploitatie van plannen en ontwikkelingen;
 Zoveel mogelijk passende functies zoeken met raakvlakken ten aanzien van het oorspronkelijk gebruik. Niet direct totaal nieuwe functies, die weer andere problemen met zich mee brengen.
- Bestemmingsplannen
 Flexibele bestemmingsplannen met ruime gebruiksmogelijkheden en mogelijkheden tot realisering nieuwe (neven)functies;
 Niet op voorhand al extra bebouwingsmogelijkheden opnemen. Kwetsbaarheid natuur en groen (landgoederen) daarvoor veel te groot. Ook hier zoeken naar maatwerk, er zijn op voorhand geen pasklare oplossingen te bedenken;
 Conform bestemmingsplan Buitengebied Leersum. Dat plan is interactief met landgoedeigenaren tot stand gekomen. Biedt inhoudelijk alle mogelijkheden die eigenaren nodig hebben. (=Reactie vanuit vertegenwoordiger Utrechts Particulier Grondbezit);
 Karakteristieken van de gemeente beschermen via bestemmingsplan;
 Het gaat mis bij ten uitvoer brengen. Let op korrelgrootte omgeving: nu aantasting van omgeving door te grote volumes. B.v. Visie Stichtse Lustwarande. Is een geweldig stuk. Toch zijn er allerlei recente bouwontwikkelingen die daarin niet passen;
 Gebouwen en de omgeving in relatie tot elkaar bestemmen;
 Niet beperken tot gebouwen, maar ook omgeving en groen daarbij betrekken. Zowel het particulier deel (tuinaanleg, bomen, groenstructuur) als het openbaar gebied.

Vraag 3 en 4 – Oplossingen / rol gemeente

- Kennisniveau bij de gemeente moet worden verbeterd.
Weinig kennis bij gemeente aanwezig, vaak weten eigenaren meer dan gemeente, van kastje naar de muur gestuurd worden.
- Behoeftte aan goede loketfunctie/accountmanager/aanspreekpunt.
Faciliterende rol voor gemeente. Begeleiding en advisering in het voortraject van planvorming vooral bij landgoederen. Die ambtenaar moet ook bekend zijn met brede problematiek (cultuurhistorie, natuur, RO enz.) en kennis hebben van processen bij planvorming en vergunningverlening. 'Duizendpoot die de weg weet en steun biedt waar nodig'.
- Legeskosten.
Heffen legeskosten voor beoordeling (concept)plannen en vergunningverlening geeft een zeer fout signaal richting eigenaren;
Onderhoud en instandhouding monumenten kost eigenaren al meer dan een 'gewone' eigenaar. Kom eigenaren tegemoet in de instandhoudingskosten;
Draag als gemeente uit dat je waarde hecht aan monumenten/cultuurhistorie en daar wat voor over hebt.
- Pro-actieve opstelling vanuit gemeente
Op eigen initiatief en laagdrempelig al vroeg contact leggen met (nieuwe) eigenaren van monumenten;
Hen informeren over mogelijkheden (financiering, subsidies, kennis, nieuwe ontwikkelingen, expertise, ondersteuning enz.);
Actief communiceren. Gebruik maken van foldermateriaal en vooral website/portal.

Workshop 3

Begeleid door Fred Vogelzang, provinciaal historicus van Landschap Erfgoed Utrecht, assistentie van Antoine Bijl, beleidsadviseur natuur&landschap van de gemeente Utrechtse Heuvelrug.

Deze workshop beoogt een antwoord te krijgen op de volgende vragen:

- Wat zijn verbindende thema's, waar wilt u samenwerken? Concrete ideeën zijn zeer welkom.
- Waar wilt u niet samenwerken, welke eigen accenten wilt u behouden?
- Wat ziet u als rol van de gemeente?
- Moet er een platform cultuurhistorie Utrechtse Heuvelrug komen, waarin afgevaardigden van de organisaties plaats nemen?

De discussie levert het volgende op:

- Het ontbreken van samenwerking tussen verenigingsbesturen wordt als een gemis ervaren, zowel bij bestuurders als bij inwoners;
- Inwoners zien en horen alleen wat er in hun eigen dorp gebeurt, terwijl er veel meer interessante bijeenkomsten worden gehouden binnen de nieuwe gemeente;
- Verenigingsbesturen zoeken elkaar niet op; rivaliteit onderling speelt soms een rol, zeker waar in het verleden gezamenlijke activiteiten (Open Monumentendag) niet perfect verliepen;
- Verder zijn de thema's en de locaties zeer divers. Samenwerking bij monumenten blijkt minder voor de hand te liggen dan op het terrein van natuur en milieu. Men is zeker niet gewend over (gemeentelijk) beleid mee te denken of invloed op bestuurders uit te oefenen;
- Vanuit de aanwezigen wordt meegegeven je te focussen op de gebruikers. De vereniging moet geen doel op zich worden. De ondernemersvereniging wordt genoemd als een goed voorbeeld van samenwerking;

- Bij de aanwezigen is de wil tot samenwerking er wel, het gaat om het vinden van raakvlakken en gezamenlijke thema's. Genoemd worden: Open Monumentendag; historische kennis vergaren, verbanden leggen, aanleg één archiefsysteem; educatie, zowel scholen als geïnteresseerd publiek; indienen van projectideeën en gezamenlijke subsidieaanvragen. Ook zou je de statutaire doelstellingen van de verschillende verenigingen en stichtingen naast elkaar moeten leggen om de gemeenschappelijke zaken eruit te halen;
- Geconcludeerd wordt dat samenwerking kan leiden tot meer effectiviteit en tot professionalisering.

Samenvattend:

De verenigingen zijn voorstander van samenwerking vanuit een brede opzet en in eerste instantie vooral vanuit 'de top' (samenwerking tussen de besturen). Er is behoefte aan een sturende rol van de gemeente en aan een communicatiemedium, bijvoorbeeld via een lokaal blad / krant.

Workshop 4

Begeleid door wethouder Clemens van der Burg en Brigitte Giesen-Geurts, auteur beleidsnota cultuurhistorisch erfgoed in opdracht van Welstand en Monumenten Midden Nederland, assistentie van Carolien Lamoré, adviseur communicatie en Remco Jutstra, adviseur ruimtelijke ontwikkeling, beiden van de gemeente Utrechtse Heuvelrug.

Deze workshop beoogt een antwoord te krijgen op de volgende vragen:

- Is het belangrijk om de bevolking van Utrechtse Heuvelrug enthousiast te maken voor het cultuurhistorisch erfgoed?
- Wat zijn concrete mogelijkheden / middelen / trekkers om mensen van alle leeftijden te bereiken, onder te verdelen in basisschool, middelbare school, jongeren 20-35 jaar, gezinnen met kinderen, alleengaanden, 55+ enzovoort?
- Op welke concrete plekken zouden de deelnemers graag zien dat het cultuurhistorisch erfgoed beter zichtbaar en beleefbaar wordt gemaakt?
- Met welke partijen kan de gemeente samenwerken en wat is ieders rol?

De discussie levert het volgende op:

Vraag 1

Het is zeer belangrijk de inwoners (en ook bezoekers) enthousiast te maken, er is minder kennis (ook over de eigen kern) dan verwacht. Het is van belang dat dit dorpsoverschrijdend gebeurt. Onbekend maakt onbemind. Veel deelnemers aan de workshop spreken in dit verband hun enthousiasme uit over de lezing van Roland Blijdenstijn.

Vraag 2

De deelnemers zien vooral mogelijkheden in voorlichting door middel van een vast krantenkatern, een website en eventueel een fysiek punt waarop mensen kennis kunnen verkrijgen. Het aanbod is nu veel te versnipperd, voorlichting wordt als slecht ervaren. Samenwerking is van belang.

Er zou een canon moeten komen van tastbaar cultuurhistorisch erfgoed, dus niet alleen van historische feiten (zoals die momenteel wordt ontwikkeld). Integreer cultuurhistorisch erfgoed in de Heuvelrugdagen.

Vraag 3

Er wordt een lans gebroken voor kennisoverdracht met behulp van nieuwe technische middelen (website, iPod, gps routes). Website moet een platform zijn waar alle informatie te vinden is. Het is de kapstok (backbone) waaraan alles wordt opgehangen: digitaal, fysiek en projecten.

Veel beeldmateriaal, foto's oud en nieuw, eenvoudige taal en niet te veel tekst. Nieuwe technieken trekken ook meer jongeren. Verder lokale kranten beter inzetten. Ontwikkelen van een separate Nieuwsbrief cultuurhistorisch erfgoed is dan niet nodig.

Het onderwijs moet zeker in de beleidsontwikkeling worden betrokken. Jongeren raken pas geïnteresseerd als ze fysiek worden geconfronteerd met dingen (spreekbeurten, excursies, voorbeeld dassenproject huis te Maarn, kinderrondleidingen Huis Doorn).

Verder wordt aangegeven dat er veel belangstelling is voor wandelroutes (voorbeeld Let de Stigterpad, lange afstandsroutes), gildewandelingen, monumentenroutes voor een bepaalde periode of stijl, meer bordjes met uitleg bij monumenten, idee oude fundamenteën bestrating (voorbeeld Domplein Utrecht), meedoen aan de digitale kadastrale atlas.

Op de vraag of er meer monumenten vaker moeten worden opengesteld wordt gezegd dat dit niet echt nodig is. Dit vraagt ook veel organisatie (vrijwilligers) en het moet veilig zijn. Men ziet meer in bovengenoemde ideeën dan in extra openstellingen.

Vraag 4

De taak van de gemeente is te faciliteren, bijvoorbeeld de website te ontwikkelen. Er is al heel veel, dus als het huidige aanbod beter zichtbaar en toegankelijk wordt gemaakt, is er al een grote stap gezet.

Samenwerking met:

- Nationaal Park Utrechtse Heuvelrug
- Landschap Erfgoed Utrecht (voortbouwen op historisch infopunten)
- Kunst Centraal (cultuurhistorisch erfgoed betrekken in aanbod)
- Natuurmonumenten / Utrechts Landschap / Staatsbosbeheer
- historische verenigingen
- bedrijfsleven / ondernemersverenigingen (denk ook aan sponsoring)
- VVV (is er ook voor inwoners, niet alleen voor bezoekers!)
- bibliotheken, zowel digitaal als fysiek

Na de workshops wordt **plenair** een samenvatting gegeven en is er ruimte voor enkele vragen. Ondermeer hoeveel geld de gemeente nu beschikbaar heeft. Dat zijn vier formatieplaatsen en een uitbestedingsbudget van € 30.000 per jaar. Er zijn dus (nog) geen extra middelen voor het cultuurhistorisch erfgoed. Het bouwproces is nu in gang gezet. Het zal straks ook een politieke keuze zijn om meer middelen in te gaan zetten.

Afsluitend licht **Janny Seraus, beleidsadviseur cultuurhistorisch erfgoed** van de gemeente, het vervolgtraject toe:

- Tot 13 mei mogelijkheid om schriftelijk of per e-mail te reageren.
- **Krap tijdschema**, maar het streven is de conceptbeleidsnota half juni door het college te laten vaststellen.

- **Dinsdag 1 juli plenaire presentatie van de conceptbeleidsnota**, waarvoor alle deelnemers en overige genodigden van deze werkconferentie van harte uitgenodigd zijn. U ontvangt een schriftelijke uitnodiging.
- Zomerperiode: inspraak, die wegens de vakantietijd mogelijk met enkele weken zal worden verlengd.
- Eind augustus: eventuele aanpassing van de nota op inspraakreacties; voorbereiden raadsvoorstel.
- Oktober 2008 vaststelling door de gemeenteraad.

Mocht het tijdschema niet worden gehaald, dan wordt iedereen daarvan tijdig in kennis gesteld.

Bij de afsluitende borrel zijn overwegend enthousiaste reacties te horen en wordt de gemeente gecomplimenteerd met de opzet van de avond. Het contact wordt zeer op prijs gesteld en meer van dit soort bijeenkomsten zouden zeer worden gewaardeerd, zeker ook door monumenteneigenaren.

Literatuur, bronnen en websites

Gemeente Utrechtse Heuvelrug:

Monumentenverordening gemeente Utrechtse Heuvelrug, vastgesteld 27 september 2007
Bestemmingsplan Buitengebied Leersum, vastgesteld 2006
Gemeente Utrechtse Heuvelrug, Startnotitie Landgoederenbeleid, 21 juni 2006
Gemeente Utrechtse Heuvelrug, Visie op de gemeente Heuvelrug, Notitie versie 0.4, 10 mei 2005
Gemeente Utrechtse Heuvelrug i.s.m. AMER Adviseurs BV, concept-Landgoederenbeleid, 1 oktober 2007
Collegeprogramma gemeente Utrechtse Heuvelrug 2006-2009
Monumentenlijsten gemeentelijke en rijksmonumenten en overzicht monumentale buitenplaatsen en landgoederen gemeente Utrechtse Heuvelrug
Gemeente Utrechtse Heuvelrug, Verbinden en verbeelden, cultuurbeleid 2007-2009, vastgesteld 2007
Gemeente Utrechtse Heuvelrug, Beleidsplan recreatie en toerisme 2007-2011, vastgesteld 2007
Gemeente Utrechtse Heuvelrug, Economisch Beleidsplan, vastgesteld 2007;
Gemeente Utrechtse Heuvelrug, welstandsnota, vastgesteld 2007
Gemeente Utrechtse Heuvelrug, Buiten in beeld, concept-Beleidsnota Openbare Ruimte, 2008

Provincie Utrecht:

Provincie Utrecht, Streekplan 2005-2015
Provincie Utrecht Handleiding bestemmingplannen 2006
Stuurgroep Beeldkwaliteitsplan Stichtse Lustwarande / Grontmij, Beeldkwaliteitsplan De Stichtse Lustwarande, Utrecht 2001
La4sale, De Stichtse Lustwarande, identiteitsonderzoek, 25 december 2003
Provincie Utrecht, Visie voor de Stichtse Lustwarande, juli 2005
Provincie Utrecht, Van wensen naar plannen. Jaarprogramma Grebbelinie 2007, Utrecht 2007
Provincie Utrecht / provincie Gelderland, Reconstructieplan Gelderse Vallei / Utrecht-Oost, Van wet naar werkelijkheid, Utrecht en Arnhem, januari 2005
Provincie Utrecht, Actieprogramma cultuurbereik provincie Utrecht 2005-2008. Jaarschijf 2007
Anne Visser, De Grebbelinie in vogelvlucht, Utrecht 2003
Provincie Utrecht, beeldkwaliteitsplan Langbroekerwetering, januari 2004
Provincie Utrecht, Agenda 2030
Provincie Utrecht, conceptstartnotitie cultuurbeleid 2009-2012, versie 27 september 2007
Provincie Utrecht, Cultuurnota 2009-2012, vastgesteld 2008
Provincie Utrecht, Streekplanuitwerking Nationale Landschappen, 2008
Provincie Utrecht, besluit en kadernotitie Erfgoedparels, 17 december 2007
Provincie Utrecht, *Niet van Gisteren, Hoofdnota Cultuurhistorische Hoofdstructuur en Beleidsvisie van de provincie Utrecht*, Utrecht 2003
Provincie Utrecht / Roland Blijdenstijn, *Tastbare Tijd, Cultuurhistorische atlas van de Provincie Utrecht*, Amsterdam 2005

Relevante beleidsstukken fusiegemeenten:

De hieronder genoemde opsomming betreft alleen stukken die rechtstreeks van belang zijn voor de beleidsnota cultuurhistorisch erfgoed.

Publieksuitgave Beeldkwaliteitplan Langbroekerwetering
Subsidieverordening Monumenten, gemeente Leersum, 1996
Subsidieverordening stads- en dorpsvernieuwing, gemeente Amerongen, 1995

PIOBB oude begraafplaats Amerongen, gemeente Amerongen, 2005
Beleidsnota Tabaksschuren, gemeente Amerongen, 1997

Overig:

Provinciale Utrechtse Monumenten Commissie (PUMC), Voorstel gemeentelijke monumentenlijst Maarn-Maarsbergen, 1994
Cultuurhistorische Commissie Maarn Maarsbergen, Termijnplan voor de jaren 2000 tot en met 2010
Cultuurhistorische Commissie Maarn Maarsbergen, Cultuurhistorische waardenkaart Maarn-Maarsbergen
statuten en publicaties van de diverse historische verenigingen
Tom Bade en Gerben Smid, *Eigen haard is goud waard, over de economische baten van cultuurhistorisch erfgoed*, Arnhem 31 maart 2008
SCP-publicatie 2007/29, *Het bereik van het verleden. Ontwikkelingen in de belangstelling voor ons cultureel erfgoed*, Den Haag december 2007
Beleidsbrief MoMo, *Modernisering Monumentenzorg*, uitgave van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, november 2009
Erfgoed Nederland, (voorheen NCM), *Monumentenjaarboek*, Amsterdam 2007
NCM, *Borging van monumentenbeleid*, Amsterdam 2005
NCM, *Onbekend maakt onbemind*, Amsterdam 2006

Websites:

www.gemeenteutrechtseheuvellrug.nl
www.cultureelerfgoed.nl
www.provincie-utrecht.nl
www.belvedere.nu
www.VROM.nl
www.nationalelandschappen.nl
www.erfgoednederland.nl
www.monumenten.nl

www.minlnv.nl

Colofon

Deze beleidsnota is een uitgave van de gemeente Utrechtse Heuvelrug in samenwerking met Welstand en Monumenten Midden-Nederland.

Tekst: Janny Seraus-van den Broek (gemeente Utrechtse Heuvelrug)
Brigitte Giesen-Geurts (Welstand en Monumenten Midden-Nederland)
Marijke van den Heuvel (gemeente Utrechtse Heuvelrug)
Germt Medema (gemeente Utrechtse Heuvelrug)

Fotografie: Cees Keur
Bob Walker

Redactie: Germt Medema (gemeente Utrechtse Heuvelrug)
Marijke van den Heuvel (gemeente Utrechtse Heuvelrug)
Cluster Communicatie (gemeente Utrechtse Heuvelrug)

Met dank aan: deelnemers werkconferentie
medewerkers diverse afdelingen gemeente Utrechtse Heuvelrug
Doornse Historische Vereniging Thorheim
Historische Vereniging Leersum
Stichting Amerongen Intact
Stichting Driebergen-Rijsenburg Vroeger en Nu
Historische Commissie Overberg
Federatie Groene Heuvelrug
Cultuurhistorische Commissie Vereniging Maarn-Maarsbergen Natuurlijk
Leden Overkoepelend Comité Open Monumentendag
Arien Heering (Landschap Erfgoed Utrecht)
Fred Vogelzang (Landschap Erfgoed Utrecht)
Roland Blijdenstijn (Provincie Utrecht)
Ruurd Kok (Provincie Utrecht)
Wietske Dubelaar (Welstand en Monumenten Midden-Nederland)
Marceline Dolfin (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed)
Bibliotheek ZOUT.

Datum: April 2011